د آتڼ د نارو هینداره

سرمحقق علي محمد منګل

د آتڼ د نارو هینداره

ARIC

PROPERTY OF ACKU
12357

سر محقق علي محمد منګل

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

نوم : د آتڼ د نارو هینداره.

لیکوال : سرمحقق علي محمد منګل.

مهتمم : عبد اللطیف احمدي.

کمپوز او ډیزاین : عبد اللطیف احمدي.

خپرندوی : دانش خپرندویه ټولنه.

شمېر : ۱۰۰۰ ټوکه.

د چاپ کال : ۱۳۸۳هـ ش- چنګاښ.

بیه : ۵۰ روپۍ.

چاپ او کمپیوټر ځای

د دانش خپرندویې ټولنې تخنیکي څانګه

قصه خوانی بازار، پېښور Tel/ Fax: 2564513

E-mail: danish2k2000@yahoo.com

اهداء

د آتڼ د نارو دغه خوره وره هینداره په پښتني یو والي، پښتو او پښتونوالۍ مینو درندو پښتنو ته وړاندې کوم، چې ورکه پښتو، پښتونوالي او پښتني یو والی بیا را ژوندی کړي.

په مینه

علي محمد منګل

کابل- انصاري واټ

۱۳۸۲/۱۰/۱۷ ه ش

مننه او کور ودانی

له دانس خپرندويې ټولنې څخه د زړه له کومې مننه کوم، چې د پښتني فرهنګ د غوړېدو په لار کې خپلې هڅې ا. هاند کوي، له الله (ج) څخه دوی ته د پښتو فرهنګ په غوړېدو او سمسورتيا کې لا زيات برياليتوبونه غواړم، د دوی دا فرهنګي هڅې دې تل وي چې پښتو پرې بډايه او غني شي او د پښتون کهول لوی کور په خپلې دغې فرهنګي رڼا سره ښه روښانه کړي...

په ډېره او ټوله پښتني مينه
علي محمد منګل
۱۳۸۲/۱۰/۱۷ هـ ش

فهرست

ګڼه	عنوان	مخ
۱ـ	سریزه	۱
۲ـ	آتڼ او په هغه کې دنارو ارزښت	۴
۳ـ	آتڼ دتاریخ په اوږدو کی	۶
۴ـ	ډول	۱۵
۵ـ	دآتڼ ډولونه	۱۶
۶ـ	دآتڼ نارې	۱۷
۷ـ	داتڼ دنارو پیدا ایښت	۱۸
۸ـ	په واده کې دنرینه وو داتڼ نارې	۲۶
۹ـ	آزادې نارې	۲۹
۱۰ـ	دسیالۍ او مخی نارې	۳۱
۱۱ـ	دهلك له کوره دجلکۍ دکور په لور نارې	۳۴
۱۲ـ	دښځو داتڼ په وخت کې نارې	۳۵
۱۳ـ	په غرني کې دښځو داتڼ نارې	۴۴
۱۴ـ	په زرمت کې داتڼ نارې	۴۵
۱۵ـ	په مقر کې داتڼ نارې	۵۹
۱۶ـ	دوردګو داتڼ نارې	۶۸
۱۷ـ	دغزني داتڼ نارې	۷۱
۱۸ـ	په ګربزو کې دواده نارې	۷۸
۱۹ـ	دکلا ت دسیمې نارې	۸۲
۲۰ـ	په خمکنیو کې داتڼ نارې	۱۰۳
۲۱ـ	ولسي ادب	۱۰۸
۲۲ـ	داتڼ ډولونه	۱۳۱
۲۳ـ	ښځينه آتڼ	۱۵۱
۲۴ـ	شیرۍ (شاعری)	۱۶۰

دلوی ځښتن په نامه

سریزه :

آتڼ او د آتڼ نارې یا بیتونه د پښتون ولس دشفاهي ادب او هنر ډېره غوره او په زړه پورې کلتوري ځانګه ده ، ددې غرني ، توريالي او مېړني ولس د هنر دا دواړه توکي ددوی د ژوند سره یوځای راغلي او پیدا شوي ، پيړۍ پيړۍ پرې تیرې شوې دي. دوخت په تیریدو سره یې اشکال او نوعي بدلې شوې او دپښتون ولس دنورو ولسي پانګو په څیر (دلیك او سواد دنشتوالي له امله) تر خاورو لاندې بخاورې شوي او زیات ضایعات یې ورکړې دي.

که مونږ یوازې داتڼ او نڅا هنر ته ځیر شو وینو چې دا غوره ملي لوبه دپښتنو په هره سیمه کې ځانته ځانګړې بڼې او ډولونه لري چې د (چپه او راسته اتڼ) ډولونه یې عمومیت لري. سره له دې داتڼ شکلونه دیوې سیمې خلکو ته منسو بیږي لکه دوزیر و اتڼ. دکاکړو اتن. دځاځیو اتڼ . دمندو زیو اتڼ د منګلو اتڼ او داسې نور چې په دې کې بیا د هرې سیمې او قوم داتڼ ډولونه بیل بیل دي. خو په عمومي صورت د پښتنو" دملی اتڼ " په نامه سره نومل کیږي. پښتانه دا ملي لو به چې دژوند سره یې تړلې راغلې دجنګ. دخپلواکۍ او آزادۍ په جشن او دماشوم د زیږیدو په خوشالۍ . اختر اونوروجشنونو په وخت کې په زیاتې خوشالۍ او مینې سره دوجود داعضاوو په سختو او تندو حرکاتو او خوځیدنو اجرا کوي چې د پښتنو داتڼ حرکات دنړۍ په نورو قامونو او خلکو کې لږ لیدل کیدای شي ر دهغوی نڅاوې ځانګړې دي.

دپښتنو اتڼ ته چې کوم څه شی غوره رنګ او رونق ورکوي او په هغې سره دا خوځنده هنر خاص کیف مومي هغه داتڼ ناري دي چې اتڼچیان یې داتڼ په میدان کې په لوړو غږ و سره وایي او له دغو نارو سره دوی ځینې ځانګړي ساده غږونه د (یې . وو . هو. اې) او داسې نور دلاسو په اچولو. چیغو او غورځیو او دتورو څڼو په شنلو او تارتار ښورولو بدرګه کوي چې دوې دوې نمونې او بېلګې به یې موږ دلې د کندهار. منګلو او ځاځیو د سیمو څخه دمثال په توګه وړاندې کوو:

دکندهار دسیمې نارې:

آتڼ مې د سپیروان نجونې وهینه
پر ملا کږه وږه شي. شاباز یې دنامه غوټې وهینه

* * *

ما ول مرنجان به جوړومه
لونګ په کرمه . غوبل به دځوانانو پرتړمه

دمنګلو دسیمې پام او نارې:

دښکیه سپین خوږي شوه سبا کیږي
وای سبا یې مه کې . شرین لالی له ما بیلیږي

* * *

راتوبه (تیتبه) شه خوله روکه (راکړه)
سپین ږیری پلار دې نه ویني شو کور دی

* * *

دځاځیو نارې :

ارخی چې نن دکونډې ولمونه شو
دکونډې یوه لوره ده . یارانو په دیدن به یې ماړه شو

* * *

دا ووړکی دکومې جلکۍ یور دی
دهغې جلکۍ یور دی . پلکی یې اړولی لور په لور دی

ددغې لنډې يادونې پر بنا کله چې يو څوك وغواړي کوم ادبي او هنري اثر ايجاد او وليکي، نو دې داسې يوه درانده کار دپاره مجبور دی چې له ځينو معتبرو ماخذونو او دلويو پو هانو د نظر يو او مشورو څخه استفاده وکړي او يا يو رهنما او لارښود استاد ولري، څو چې په نتيجه کې يو ښه اثر دعلم او پو هې نړۍ ته په هره برخه کې چې وي وړاندې کړي. خو ما ددې اثر (داتڼ ډنارو هنداره) په ليکلو کې له داسې ما خدونو څخه استفاده کړې ده چې اکثره يې د کتاب په شکل نه پيدا کيږي، خو په حقيقت کی يې اعتبار له ليکلي اثر څخه غوره دی، دا په دې مفهوم چې ددې اثر په بشپړولو او ترتيب کې چې زما دلسو او پنځلسو کالو د هڅې په صورت کې منځ ته راغلی. دپښتنو د ښلا بيلو سيمو د سپين ږيرو څخه چې دلې يې نومونه دهرې برخې په جوتولو کې راغلي دي مرسته کړی ده . له دې پرته له کوم کتاب او مجلې څخه چې استفاده شوې دماخذپه توګه لمن ليك کې ښودل شوي دي.

ما په وارو وارو ويلي دي چې د پښتنو دادب په تيره شفاهی ادب خورې ورې مرغلرې د خلکو (کليوالو ، باندہ والو) په سينو کې خوندي دي او را ټولول يې يو ضروري کار دی. دا ځکه چې که را ټول نشي دوخت په تيريدو سره هيريږي او له منځه ځي. دبنده په وس چې څه پوره و بشپړ مې کړل او دادب دوستانو ته داخل د" اتڼ دنارو هنداره " چې نيمګړې به وي په زياته مينه وړاندې کوم.

په درنښت

علی محمد منګل

کابل - افغانستان

انصاری واټ - ۱۳-۱۰-۱۳۶۵

ډمه ډول دښره شبه دا ډول دې ولې غلی کی
امرخېل مې ښه ګډېږي نیازمین صورت یې ستړی کی

اتڼ او په هغه کې د نارو ارځښت

اتڼ او نڅا هغه ښکلی هنر دی چې عمر او پیدایښت یې دانسان دټولنیز ژوند د پیدا کېدو سره سم اټکل کېدای شي، د پېړیو په اوږدو کې انسانانو خپل احساس په "ریتم" او دوجود په خوځېدو سره ښکاره کاوه ، کومې لیکنې او انځورونه چې د ما قبل التاریخ دانسانانو څخه را پاتې دي، ددغه حقیقت ښکارندوی دي چې نڅا او اتڼ په لومړنیو ټولنو کې وجود درلود، همدا نڅا او اتڼ ددوی دژوند په تاریخ کې دژوند یو جز ګڼل کېده او دتاریخ په بېلا بیلو دورو کې انسانانو ځانګړي اتڼونه درلودل چې انواع یې سره ورته هم وو.[1]

دا ښکلی هنر د نړۍ په مخ په زیاتو ابتدایي قبایلو کې په یوه او بله بڼه موجود و چې هر ډول یې د یوې ځانګړې موضوع جوتوونکی و. ځینې اتڼونه د یوې مذهبي او عقیدوي موضوع په باره کې په تېره او خاصه توګه د قربانۍ په وخت کې اجرا کېدل، ځینو نورو یې دورځني ژوند د عادي مسایلو سره اړیکه درلودله ، په همدغو څنډنو زمانو کې انسانانو په ګډه او یو ځایي توګه اتڼ سره کاوه ، یا به یوازې څو تنو اتڼچیانو په خاصو حرکاتو او خوځېدو دغه

۱- هنر مجله. ۴ ګڼه . ۶۷ مخ. ۱۳۶ کال. اطلاعاتو او کلتور وزارت.

عمل داوازو او شعرو په ویلو هم بدرګه کاوه[1]

دفورم او جوړښت له مخې دا ښکلی هنر په لومړنیو وختو کې په ځانګړیو ډولو "غمګین ، خندوونکی، د یو داستان څرګندوونکی یا یوازې دیوې پېښې د بیانو لو په بڼه " تر سره کېده . پو هانو ته دلومړنیو انسانانو داتڼ په باره کې چې کومه نښه په لاس ورغلې هغه د هسپانیې په یوه ښمځه کې دانځورونو او عکسو پیداکېده و چې د کیندنو په وخت کې تر سترګو شوې. دغو انځورونو پوهان په دې معتقد کړي چې دا عکسونه ، پنځوس زره کاله دمخه رسم شوي او دهغې زمانې دانسانانو دژوند ښکارندوی او دانسانانو دورځني ژوند دزیاتو فعالیتونو په لړ کې یو فعالیت اتڼ ښودل شوی دی چې په دې ډول دلومړنیو انسانانو د لومړنیو تمدنو په څنګ کې اتڼ یو فعالیت ګڼل کېده او لکه چې دمخه وویل شول دځانګړیو اوخاصو مطالبودپاره په زړه وړونکي ډول اجرا او ترسره کېدل[2]

په وروسته پاتو ټولنو کې تر اوسه پورې داتڼ عنعنوي مثالونه لیدل کیږي چې زما د خبرې شاهد دي او ښه مثال دماشوم زیږېده دي چې دماشوم د خوشالی او نیکمرغی جشن په اتڼ سره لمانځی، دا دلومړنیو انسانانو څخه را پاتې یوه عنعنه ده ، ددې خبرې مانا داده چې دژوند له سباوون څخه تر نن پورې دماشوم د زیږیدو او پیدا کېدو خوشالي په اتڼ سره په کورنۍ او کهول کې دخپلو انو تر منځ استقبالیږي.

پخوا به په ځینو ټولنو کې کله چې دیوه کور پلار ، تره او یا بل مشر ډیر سپین ږیری شو او دخپل قوت او توان څخه به ولوېد نو

1_ هنر مجله. ۴ ګڼه . ۶۷ مخ. ۱۳۶۰ کال. اطلاعاتو او کلتور وزارت.
۲- هنر مجله. ۴ ګڼه . ۶۸ مخ. ۱۳۶۰ کال. اطلاعاتو او کلتور وزارت.

به يې خپل زوی، ورور يا وراره چې ځوان او ژبی به و دکورنۍ د مشرۍ دپاره انتخاب کاوه ، نو دا دود به يې داتڼ دخوشالۍ په محفل سره لمانځه او ممکنه ده چې اوس هم دا عنعنه په ځينو ځايو کې وجود ولري. په واده او مرګ کې هم پخوا اتڼ دلومړنيو انسانانو داحساساتو يوه ښه وسيله شمېرل کېده ، په دغه وخت کې دوی خپل ژبي او ځوانان ددښمن دمقابلې دپاره آماده کول، نو کله به يې چې دښمن ته ماتې ورکړه ، دابرياليتوب به يې هم داتڼ په جشنو نو سره لمانځه او بر ياليو ځوانانو چې اتڼ به يې کاوه دالهې دخوشالۍ دپاره لاسونه جګ نيولي وو او په خاص ډول به يې پر ګول ....

طبيبان بيا په دغه عقيده وو او باور يې درلود چې خبيثه ارواح دانځور او بيمار له وجود څخه داتڼ په کولو سره لرې کيږي. همدارنګه دباران داورېدو له پاره يې داتڼ کولو جشن نيوه او دخاصو نظمونو په ويلو سره چې دباران غوښتنه به پکې وه بدرګه کېده ، ښکارچيانو او کب نيوونکو به د ښکار او ما هيانو دنيولو درقابت په ډول اتڼ کاوه، څو چې ډېرښکار او غوښې له ځان سره کاله او کهول ته يوسي.[1]

اتڼ دتاريخ په اوږدو کې:

داتڼ او نڅا تاريخ دهغه مضمون له مخې چې دهنر مجلې د ۱۳۶۰ کال په څلورمه ګنه کې خپور شوی دی، ۲۲۰۰ کاله مخکې له ميلا د څخه ښوول شوی، مګر زموږ په عقيده چې تاريخ يې په زرګونو کالو دمخه دی.

۱ـ هنر مجله. ۴ ګنه . ۶۸ مخ. ۱۳۶۰ کال. اطلاعاتو او کلتور وزارت.

لرغونو مصریانو عقیده درلوده چې رب النوعې او الهې هم نخښېدلې او دا تصور یې کاوه چې ددوی د پلارونو او نیکه ګانو سېر (سحر) ، جادو او مذهبونو داتڼ څخه الهام اخیستی دی چې دغه نخاوې به دکاهنانو او کشیشانو په ذریعه اجرا کېدلې او اتڼچیانو به په سمبولیك ډول دکائیناتو او نظام شمس ترسیم کاوه ، دوی به دهرې سیارې موقعیت او دهر ستوري حرکت په خاص ډول سره بیانوه چې په ځانګړیو خو ځېدو به یې دستوریو حرکتونه او خصوصیات ننداره کوونکو ته جوتول.د" هیروکلیف " له لیکنو او دهغو نو ښتو څخه چې دمصر په ځنډنو معابدو کې کښل شوي دا استنباط کیږي چې دپخواني مصر پادشاهان په دې مکلف و چې خاص شاهی اتڼ اجرا کړي. دغه اتڼ به دالهې په مخ کې په ډیر عجز او مجبوریت سره په ورو تر سره کېده .[1]

دپخواني یونان د لیکوالو داثارو څخه دا په لاس راځي چې په ځنډن یونان کې اتڼ او نڅا دمذهب له مخې انکشاف او پر مختګ کړی و او نن دیونان داتڼ په باره کې چې کوم معلومات شته دهغې زمانې دلیکوالو دلیکنو او مجسمو څخه ښکاري چې په یونان کې دهري رب النوعې دپاره ځانګړی او خاص اتڼ اجرا کېده . هغه معروف اتڼ او لو مړنی نمایشنامه چې د " دیو نیسوس " الهې په مخ کې اجرا کیده دیونان په تاریخ کې یې داول ځل دپاره ظهور کړی او رامنځ ته شوې. په یونان کې دهغه عصر او زمانې نمایشنامې د تیاتر د مسلکي لوبغاړو په واسطه په ګروپي او دسته جمعي ډول اجرا کېدلې ، لوبغاړي یې ډیر ښه سندغاړي هم وو، هغو به درانده ، ډبل او غوټ کالي اغوستل او پر مخ باندې به یې ماسکونه اچول او

۱_ هنر مجله. ۴ ګڼه . ۶۹ مخ. ۱۳۶۰ کال. اطلاعاتو او کلتور وزارت.

دنریو سرو بوټونه چې ددوی خاصه وه په پښوکول . ډله ییز حرکتونه او خوځېدنې په نمایشنامو کې په معمول ډول سره هغو هنرمندانو او لوبغاړیو اجرا کولې چې اتڼچیان وو، دغو به ساده او بې تکلیفه کالي پر ځان کول ، داډله ییز او ګروپي اتڼونه په سندرو ، آوازو ، ټاکو او چاکو وهلو سره بدرګه کېدل چې دا په نمایشنامو کې داحساس دڅرګندونې له پاره وو. دپخواني یونان په مشهورو او وتلیو اتڼچیانو کې د " ایمیلیا" نوم دتراژیدۍ په نمایشنامه او د " کوردکس" نوم دکومیډۍ او د" سکنیس" نوم په هیجاني نمایشنامو کې یادونې وړ دي.

په ځنډن یونان کې یو بل ډول نڅا هم تر سره کېده چې هغه اکروباتیکه او آموزنده وه ، ددغې ګډیدا اجرا کوونکي دخپل وخت ډېر مشهور هنرمندان وو، دا ځکه چې دوی زده کړه (تعلیم یافته وو) کړې وه او له وړوکوالي څخه یې په دغه هنر باندي پیل کړی و. په لرغوني یونان کې داتڼ فیستوالونو هم رواج درلود ، دغو فیستوالونو د وخت او زمانې په تېرېدو سره د ورزشي لو بو او سپورت شکل ځانته بیاموند او په هغه محیط کې یې عمومیت پیدا کړ، هغه اتڼ چې د پښتنو او نورو افغانانو داتڼ سره نن مقایسه کېدای شي په ځنډن یونان کې هغه اتڼ و چې دوسلې (اسلحې) داتڼ په نوم سره یاد یده ، دا اتڼ ډېر هیجان او ویره اچوونکی و ، دزیاتو تمرینو داجرا کولو نه وروسته به په داسي حال کې چې هنر مندانو او لو بغاړیو به وسلې په لاس کې نیولي وې په اتڼ پیل کاوه ، یوه لوري ته به حمله کوونکی او بل لوري ته به دفاع کونکی وو ، کله به دفاع کوونکو مخکې له مخکې په حمله شروع وکړه ، په داسي حال کې به مقابل لوری مجبور و چې دفاع وکړي، ددغه اتڼ په وخت کې به کله کله

دخوښالۍ پر ځای دزیات احتیاط کولو سره سره وسله والو یو بل سره وهل او دغفلت له مخې به دخوښالۍ پرځای غم او ماتم پیدا شو. دغه اتڼ په " سپارتا" کې زیات معمول وو او خلکو به خپلو زامنو ته په پنځه کلنۍ کې دغه اتڼ ورزده کاوه او ددغه اتڼ لو بغاړي ډېر تکړه هنرمندان وو او زړور جګړن او سر تیري هم ګڼل کېدل... په دې ډول سره په پخواني یونان کې ډېر ښه فیلسوفان اتڼچیان و چې " سوفوکل"، "افلاطون ، او " سقراط" اتڼ او نڅا په ډېر درنښت یاد کړي، حتی دا خبره هم مشهوره ده چې د " کریت " دمحاصرې په جشن کې " سقراط" پخپله اتڼ کړی او داتڼ په میدان کې یې په خاص ډول دپښو وهلو حرکتونه اجرا کړي دي.[1]

په روم کې اتڼ دنورو لرغونو هیوادونو په څېر خپل تکاملي سیر په ښه شان سره تېر کړی و او رومیانو دیونانیانو په څیر مذهبي اتڼونه درلودل چې په خپلو عبادتګاوٴ کې به یې سر ته رسول ، داسې عقیده موجوده ده چې اتڼ دروم په امپراطورۍ کې د " ایتروسکنس" له عصره چې درومنانو له راتلو څخه مخکې یې سلطنت درلود اجرا کېده ، کله چې رومنانو خپل نفوذ د مدیترانې په برخه کې زیات کړ، نو روم د ډېرو او مختلفو فرهنګونو د تقاطع دیوه مرکز په حیث وپېژندل شو ، او دنړۍ له بېلا بیلو برخو څخه ځانګړی اتڼونه دغه ځای او خاورې ته راورسېدل چې ورو ورو دلومړي ځل دپاره دهسپانیې د ښکلي اتڼ سره اشنا شول چې دټولو دپاره ډېر دمننې او قدر وړ وو. روم ته تیاتر له یونان څخه راغلی او هغه مذهبي اتڼونه چې د " بکچوس" په مخ کې اجرا کېدل دیونان داتڼو سره چې د "دیونیسوس" په مخ کې سر ته رسېدل مشابهت اوورته والی درلود....

۱- هنر مجله ، ۴ ګڼه ، ۶۹-۷۰ مخونه ، ۱۳۶۰ کال ، اطلاعاتو کلتور وزارت.

د"پانتوميم په نامه هنر" په روم کې پيدا شو او په دغه وخت کې دې هنر ډېر ښه انکشاف وکړ (پانتوميم) دستيبر پر مخ هغه عمل ؤ چې بې له آواز څخه دوجود او بدن په حرکاتو سره نمايشنامه اجرا کيده. ددغه هنر داجرا په باره کې د " پيلا ديس " او "باتيل" نومونه په روم کې دخاصې يادونې وړ دي.[1]

په پخواني هند کی اتڼ دمذهبي مراسمو په وخت کې په خاص ډول سر ته رسېده او دغه هنر اوس هم هلته په مذهبي توګه زيات انکشاف موندلی دی چې دسينما دپردې او تلوېزيون پر مخ ښه مشاهده او ليدل کېدای شي....

دافريقا په تورپوستيو کې پخوا او اوس اتڼ ملي ، مذهبي او عنعنوي ښه لري چې په خاصه علاقه تر سره کيږي او داتڼ په وخت کی دوی په زياته مذهبي عقيده سخت خرکات اجرا کوي او دبلې ابدي دنيا و خواته يې فکر متمايل کيږي.

په منځنيو پېړيو او دفيوډاليزم په دوران کې اتڼ په ګډه او يو ځايي توګه وجود درلود ، په دغه وخت کې به ډېر لوړ او ښه هنر مندان چې پوه ښوونکي يې درلودل داتڼ ميدان ته وتل. کليسا ګانو لکه څنګه چې داروپا دخلکو سرنوشت په لاس کې درلود داتڼ او نڅا دښوونکو فعاليت يې هم تر جدي کنترول او مراقبت لاندې و ، هغو يوازې مذهبي ګډېدا ته اجازه ورکوله، بل ډول ګډېدا هلته تر سره کيدای نه شوه.[2]

کله چې په اروپا کې درنسانس دوره پيل شوه ، ورسره سم خلکو په خپلو اولسي اتڼو او نڅا باندې چې ددوی عنعنوي ګډېدا وه

۱- هنر مجله . ۴ ګڼه . ۷۰ مخ . ۱۳۶۰ کال . اطلاعاتو کلتور وزارت.
۲- هنر مجله . ۴ ګڼه . ۷۱ مخ . ۱۳۶۰ کال اطلاعاتو کلتور وزارت.

پیل وکړ او په دې ډول دوی خپله عنعنوي ګډیدا له سره را ژوندۍ کړه او دهنر په برخه کې یې زیات وړاندې تګ منځ ته راغی.[1]

دپورتني یادونې له مخې په لنډ ډول سره دومره وایو چې اتڼ او ډول ډېر زوړ او ځنډن تاریخ لري چې دنړۍ پر مخ په زیاتو لومړنیو او ابتدایي ټولنو کې په یوه او بل شکل تر سره کیده ، پوهانو او څېړونکو په دغه برخه کې زیاتې څېړنې کړې چې دهغو راوړل دلې موضوع اوږدوي او ځانګړې څېړنه غواړي ....

داروپا یي ټولنو په څېر اتڼ او نڅا په آریایي ټولنو کې هم ډېره ځنډنه ملي عنعنه او دخوشالۍ او دخوښۍ په زړه پورې او دمذهبي مراسمو دخوشالۍ ځانګړې لوبه ده چې په بیلا بیلو حرکاتو به اجرا کېده چې دویدي دورې او دریګو یدا په سرودونو کې یې یادونې راغلې او دا ورڅخه جوتېږي چې داتڼ او نڅا دود په پخوانیو آریایانو کې په عام ډول سره وجود درلود. داتڼ کوم روایات چې له ویدي دورې موږ ته را پاتې دي، دهغو روایاتو کیسې او نکلونه اوس هم زموږ په پښتني ټولنه کې صدق کوي، داتڼ او اتنچیانو هغه خصوصیات چې دهغې دورې متونو شرح کړي زموږ په غرو او درو کې لیدل کیږي.[2]

لکه چې وویل شول دریګویدا دسرودونو له بیان څخه معلومیږي چې ویدي زمانه کې او دهغه نه پخوا ښځو او نارینه وو اتڼ کاوه او نڅل به یې، مګر دا معلومه نه ده چې ښځو او نارینه وو به یو ځایي هم نڅل او که نه ؟ اتڼ لکه چې نن ورځ په افغاني قبایلو

۱- هنر مجله . ۴ ګڼه . ۷۱ مخ . ۱۳۶۰ کال . اطلا عاتو کلتور وزارت.

۲- غرنی سندرې سریزه . زلمی هیواد مل . ۹۸ مخ . ۱۳۶۰ کال. افغانستان دعلومو اکاډمی . دژبو او ادبیاتو مرکز. پښتو ټولنه .

او پښتنو او نور ستانیو کې رواج او معمول دی، په همدغه شان په ویدي زمانه کې دآریائیانو په منځ کې هم رواج او معمول و، آریایي ځوانانو به خپلې اوږدې څڼې په غوړو غوړولې او په داسې حال کې چې ځانونه به یې په دښتي او غرنیو (خودرو) ښکلیو ګلانو ښایسته کړي وو ، ډله ډله او په سندرو به داتڼ میدان ته حاضر یدل . اتڼ به دنن ورځې په شان عموماً په آزاده هوا او عمومي میدانو کې کېده ، جنګي اتڼ همدغه عادی اتڼ و چې ډیر و ځوانانو او خلکو به پکې ګډون کاوه . دغه اتڼ به د ډول په سخت آواز سره ډېره ښه وسیله وه چې ځوانان به یې دجنګ په میدان کې مستول.[1]

ترکومه حده پورې چې د پښتنو داتڼ په باره کې معلومات شته ،ددوی اتڼونه هغه وخت اجرا کېدل چې دیوې قبیلې او قوم دپاره دښادۍ او خو شالۍ لویه ورځ وه. ځینې وایي: پښتنو کې اتڼونه له هغه وخت نه پیل شول چې یو قام به په بل قام باندې دجنګ په وخت کې بری بیا موند او هغه به یې د جګړې او مقابلې په سخت میدان کې مات کړ، بریالي او فاتح قوم به ددغه ویاړ د ګټلو په خاطر دخوشالۍ او خوښۍ اتڼونه په سندرو سره پیل کړه او خپل بریالي او تکړه ځوانان به یې په سندروسره ستایل او دهغو دننګ او دغیرت خاطره به یې تازه ساتله .[2]

اتڼ خو له ځنډن وخت څخه تر اوسه زموږ په خلکو او پښتنو کې درزم او بزم دیوه ملي سمبول په توګه وجود لري، پښتانه دخوښیو او ښادیو په مراسمو او مېلو کې اتڼ کوي، دجنګ میدان ته هم په اتڼ ورځي او زموږ د کلتور دیوه نه بېلېدونکی جز په تو ګه د پښتنو په

۱_دافغانستان پخوانی تاریخ ـ کهزاد احمدعلی. ۱۶۰ مخ. ۱۳۳۴ کال.
۲- لمر مجله. ولي زلمی لیکنه ـ ۱۱ ګڼه. ۱۳۵۰ کال. اطلاعاتو کلتور وزارت.

ملي عنعناتو کې نغښتي دي. په اتڼ کې نر اوښځې دواړه برخه لري، دنرانو اتڼ ځانګړی او دښځو هم په جلا ډول اجرا کيږي. له پښتنو سره په ګاونډ کې پراته ځينې نور قومونه لکه بلوڅان ، براهويان، پشه ئيان او نورستانيان هم اتڼونه او محلي نڅاوې لري چې ددغوافغانانو اوخلکو داتڼ ځينې ډولونه په حرکاتو کې له پښتني اتڼو سره ورته والی لري.[1]

. اتڼ پخوا وخت کې دخاص نظم له امله پښتنو کې د لښکر و او جنګونو د جمنظام ښه درلودله چې اوس هم دنړۍ دزياتو پوځي او نظامي ماهرانو له خوا د تائيد وړ ګڼل شوی.[2]

په هر صورت اتڼ د پښتنو هغه ډله ييزه او ټولنيزه عنعنوي ګډيدا ده چې د پښتون اولس کلتوري او هنري خوا دواړې پکې په ښه شان سره انعکاس مومي، نارينه ځانته اتڼونه کوي او ښځې يې هم په ځانګړي ډول اجرا کوي، په کاکړو يعنې کاکړ ستان کې چې دښځو او نارينه وودګډ اتڼ ځنډنه عنعنه تېره شوې، همدا ګډ اتڼ يې هماغلته برګه امی يا ګډه امی بللې ده ، دانوم په اولس کې ژوندی دی، په بنير او سوات کې هم د ښځو او نارينه وو ګډ اتڼ تېر شوی چې د آدم خان په نکل کې داسې راغلي :" وايي چې هلته په بنير کې واده و چې ښځو او نارينه وو ګډ اتڼ سره کاوه، په دغه ګډ اتڼ کی دآدم خان پلار په توتيا باندې سترګې ولګېدلې او هغه يې خپل زوی آدم خان ته وغوښتله چې واده يې ورته وکړ."[3] ليونی اتڼ او برګ اتڼ په پښتنو کې دا ژبنۍ اصطلاح ګانې تر اوسه معمولې دي. په پښتنو کې داتڼ

١_ غرنۍ سندرې، سريزه زلمی هيواد مل، مخ ٩٨-٩٩. ١٣٦٠ کال علومو اکاډمي . ژبو او ادبياتو مرکز.

٢_ لمر مجله، ولي زلمی ليکنه . ١١ ګڼه. ١٣٥٠ کال. اطلاعاتو کلتور وزارت.

٣_ امير کروړ ياد ، نوميالی. ۴۶۹ مخ .١٣۶۴ کال: افغانستان د علوموا کاډمی.

زيات ډولونه شته خو تر منځ يې بېلوالى په اكثرو ځايوكې د قبيلې يا سيمې نامه ته منسوبېږي چې وروسته به په خپل ځاى كې څېړنه پرې وشي، په هغه ځنډن وخت كې به له اتڼ سره د جګړې په ډګر كې يو ډول هڅوونكې او دملي احساس پاروونكې سندرې ويل كېدې چې دځوانانو غيرت او احساس به يې راژوندى كړ او زيات قوت به يې دننګ او غيرت او مېړانې تر سره كولو له پاره ورپه برخه كاوه. دغيرت او قوت په راپارېدو سره به ځوانانو دمقابل لوري دمقاومت څه پروانه كوله او دخپلې ملي روحيې، ننګ او غيرت او دهڅوونكو سندرو په ويلو سره پر مخ تلل او برى يې په برخه كېده. په ډېرې خواشينۍ سره بايد ووايم چې دوخت او پېړيو په تېرېدو او د اولس دژوندانه دبڼې په بدلېدو سره د جنګ په وخت كې دملي اتڼ ددغو ځنډنو سندرو چې دملي احساس راپاروونكې وې ماته يې كومه نمونه له ډېرې هڅې سره سره په لاس رانغله، لكه د پښتو نور ډير ملي ادبيات چې دزمانو په اوږدوكې ددوى دخاورې كېدو سره خاورې يا دهغو درندو تاړا كونو له امله چې دسكندر، تېمور او بابر له خوا په بيلا بيلو وختو كې پردوى راغلي داور په لمبو كې سوځول شوي او لو لپه دي، دغه شان داتڼ هغه نارې او بيتونه چې دجنګ په ميدان كې ويل كېدل، ددوى دخاورې كېدو سره خاورې شوي دي، له ډېرې نااميدۍ سره مې دا يوه لنډۍ پيدا كړې چې دنمونې په ډول وړاندې كيږي:

چې ډول وهي ځوانان ټوليږي
يابه لښكروي ياغدۍ دژنيوڅينه

ه ه ه

دا وو ډولو نو درنـ ى دى
دمستو ژنو په غورځې دى

ډول:

ډول داتڼ سره تړلی دی، بې له ډول څخه اتڼ په سمه توګه اجرا کېدای نشی، په ټولو پښتنو په تېره دپکتیا په قبلیو کې سل کاله دمخه چې ما دخپل نیکه څخه اورېدلي دي ویل یې " کله به چې یوه کلي کې د چو غې (چیغې) ډول ووهل شو د (چوغې ډول په ځانګړې بڼه او غږ وهل کېږي) بانډوال او کلیوال به پوه شول چې څه پېښه ده یا ددښمن سره دجنګ خبره ده ، دا ځکه هغه زمانه کې ددوی تر منځ کلي په کلي بدۍ او دښمنۍ وې چې دا لاندې لنډۍ او پښتو ټکۍ یې جوتې نمونې دي:

کلي په کلي بد ۍ را غلې
مازوروركلي ته تیره كې چې مرمه

* * *

کلي په کلي مې بد ۍ شو ې
(*)خاونده خدایه خوشالۍ به کله وینه

ځوانانو به چې دچوغې د ډول غږ واورېد بې له درنګ څخه به یې کورو ته ځانونه ورسول خپلې ملا وې به یې دکړتو سوږ(کلتوسو ، کرتوسو) په کمر بندو او ګردنیو کلکې وتړلې، توپك به یې په اوږو کړه ، ددښمن دځپلو له پاره به په توپکو سر بېره چاتبرګي ، چا تورې، چا خنجر او چا ډانګو نه په لاسو کې ونیول، دچوغې دډول ځای ته به چې را ورسېدل په دغه لنډه او حساس وخت کې به یې دملي اتڼ په کولو پیل وکړ، په دغه ځای کې به یې چې یوه پنجه اتڼ په تنده بڼه سره وکړ دځوانانو دغیرت وینې به په رګو کې تودې شوې په دغه

(*) عمر مې ټول په غم کې تیر کی قدیمه خدایه خوشالۍ به کله وینه

شپبه کې به هر چا هر څه چې ددښمن دوهلو او شړلو دپاره په لاس کې درلودل داتڼ دکولو او اجرا په وخت کې به يې دخاصو پورته پورته غورځېدو سره هغه دغيرت او ننګ تر سره کولو دپاره په ځانګړيو ښو پړه کول او ښو رول ، لکه چې دمخه مو ويل په يونان کې هم دغسې عنعنه موجوده وه ، له يوې پنجې اتڼ کولو وروسته به په ډيره مېړانه او زړورتيا ددښمن په لور دغورځيو ، کريغو، ډېډو کولو او خاصو بيتو ويلو سره پر مخ ورتتل، دملي او قومي اتفاق په روحيه يې تل دتورې مخ سور او برى يې په برخه و " .(داوه زما دنيکه خبره چې دچوغې دډول په برخه کې يې ماته وکړه ، دچوغې ډول دنوروموخو او مطلبو دپاره هم وهل کېږي، زمونږ دنيکه په وخت کې دوى لو يې ښځې درلودلې چې تر ملا پورې به رسېدې او دررتارو په خوليو کې به يې پټې ساتلې دوى به خپلې ښځې دغوا په نړو (نګو، مړو) غوړيو غوړولې، دا چې دا ښځې اوږدې وې داتڼ په وخت کې به يې په لاسواچولې....)

داتڼ ډولونه :

دپښتنو داتڼ ډولونه مرحوم غلام جيلاني جلالي څلور ډولونه، مرحوم محمد ګل نوري لس ډولونه ، څېړنمل محمددين ژواک دپښتني سندرې لومړي ټوک په مقدمه او ښاغلی حبيب الله رفيع دخلکو سندرې نومي اثر کې هم داتڼ دغه (لس) ډوله ښوولي (*) خو ولي محمد خان سيال کاکړ په فولکلوري سوغات کې داتڼ دلسو

(*) داتڼ لس ډولونه دادي: ورو اتڼ. يو اړخه اتڼ. دوه اړخه اتڼ. درست اتڼ. دابشلې اتڼ. دناستې اتڼ. دپروتې دوه اړخه اتڼ. چپه او راسته اتڼ. ملی اتڼ.

څخه زيات انواع او دپکتيا دمجلې په يوه ګڼه کې د اتڼ پنځلس ډوله ښوول شوي دي.[1] دد غه اثر دليکوال ليکنه چې په مستعار نوم راغلې ده.

په ګړني ادب نومي اثر کې عبدالکريم پتنګ دخوست دسيمې دښځو اووه ډوله اتڼ په "اوسنی ادب" نومي اثر کې چې نوی دقومونو او قبايلو چارو وزارت څخه دزلمي هېوادمل په نه ستړې کېدونکې هڅه او مرسته راوتلی او دعلی محمد منګل اثر دی په دغه اثر کې دنارينه وو يو ويشت ډوله د راسته او چپه اتڼ او دښځينه اتڼ اووه قسمه ښوول شوي دي. سره له دې د ټولو پښتني سيمو څخه داتڼ ډولونه او بيلا بيل انواع تر لاسه شوي نه دي . ممکن چې نور ډولونه او اشکال به يې هم ډېروي . خو دا هغه وخت په لاس راتللی شي چې د پښتنو له لرو او برو سيمو څخه را غونډ کړای شي، دا ځکه چې د وزيرو ، مسودو ، بنګښو، داوړو ، بنو خيو ، توريو ، ځدرانو مندوزيو ، اسماعيل خيلو،خټکو، کوچيانو ، دسوات او بنير دپښتنو، وردګو او احمدخيو او داسې نورو ډېرو پښتنو قبيلو او قومونو په باره کې ماته څه څرګند شوي نه دي،چې دا هم يو ضرورت دی او بايد لټه پسې وشي....

دا وه دپښتني اتڼ په برخه کې لنډه غونډې څېړنه چې دموضوع داوږدوالي له امله يې دزيات تفصيل څخه تېرېږم او په دوهمه برخه چې د "اتڼ نارې" دي پيل کوم.

داتڼ نارې :

هغه څه چې اتڼ ته ډېرارزښت،خوند او رونق وركوي او هنري کيفيت يې زياتوي او يا اتڼچيان پر جوش راولي، هغه داتڼ

---

[1] غرنۍ سندرې سريزه. زلمی هېوادمل. ۱۰۰ مخ . ۱۳۶۰ کال. دافغانستان دعلومو اکاډمي. پښتو ټولنه .

ناري دي، که څه هم له لنډيو څخه زيات داتڼ دنارو کار اخستل کيږي ، خو سره له دې دپښتنو په شفاهي ادب کې ځينې نورې ځانګې هم شته چې خلك يې داتڼ دنارو په نوم سره يادوي. خو دسيمې په لحاظ داتڼ بيتونه ، پامونه او داتڼ غړونه هم ورته وايي چې په ځانګړيو غاړو او وزنونوويل کيږي او په ځانګړنه اجرا کيږي.

همدا داتڼ نارې او غړونه دي چې په خاصو طرزونوداتڼ دحرکاتو او لټونوله اوښتلو اواجرا کېدو سره يو ځای ويل کيږي، داتڼ نارې چې ډول ډول جوړ ښتونه لري. په ساده الفاظو کې يې کلتوري خصوصيات په ښه شان سره جو تيږي. پښورو هنري ښېګړو بر سېره يې ادبي اهميت دزياتې توجه اوپاملرنې وړ دی. دا چې دغه نارې دسيمې په لحاظ سره ځانګړې دي او محلي بڼه لري دوخت په تېرېدو سره هېر يږي.[1] ددې خبرې سره موږ دهرې سيمې د پښتنو او ځوانانو څخه هيله کوو چې دپښتو ادب دغې سوچه او په زړه پورې برخې ته دې توجه وکړي او که کېدای شي دا ښکلې ادبې مرغلرې دې دچاپ او ليکنې په ډګر کې چې ارځښت (ارزښت) يې خورا زيات دی دلوستونکو او څېړونکو په واك کې ورکړي څو چې له ورکېدو او نيست کېد لو څخه بچ او په امن پاتې شي.

داتڼ دنارو پيدايښت:

که څه هم داتڼ دنارو دپيدايښت سمه نېټه نه ده معلومه ، مګر دا چې په پښتنو کې ښادۍ او اتڼونه له ابتدا او قبل الا سلام څخه موجود او له آريايي دورې څخه په ميراث را پاتې دي، نو

١ــ دامير کروړ ياد . محمد انور نوميالی . ۴۶۹-۴۷۰ مخ. ۱۳۶۴ کال. دافغانستان دعلومو اکاډمي.

ممکن چې هغه وخت به يې هم داتڼ نارې او يا داتڼ مخصوصې سندرې درلودلې خو داتڼ موجودې او لاس ته راغلې نارې او سندرې په اسلامي دورې پورې اړه لري او د مخکينيو وختو کومه ناره په لاس کې نشته ، په دې سبب ويلای شو چې دا تڼ نارې دپښتو په اولسي سندرو کې دقدامت څښتنې او دپښتو سندرو ستره برخه بللی کيږي. داتڼ دنارو له ژورې کتنې څخه داسې معلوميږي چې داتڼ دا موجوده لاس ته راغلې نارې لومړی ځل په کندهار او دهغه په شاو خوا سيمو کې ويلې شوې او بيا وروسته نورو ځايوته نقل شوې دي. په دې لړ کې ډېرې داسې نارې موجودې دي چې دا استنباط ترې کېدای شي چې يوه نمونه يې داده:[1]

امرت په ونه توره کندهاره

زلفې مې اوږدې شوې　　　اوږدې زلفې به څو ګرزم بې ياره

دغې نارې " او " غاړې" ته ورته " پام " په پکتيا کې په دې نږدې او مشبه ډول وجود لري، لکه :

مستی کبر جنې ليلو !

اوږدې زلفې دې شاه ته واړولې　　　په څنګ ته تېرېږې جلې

زه دې لېونی کړم

(علی محمد منګل)

د" خلکو سندرې " نومې اثر ليکوال دا خبره چې داتڼ نارې اول په کندهار او بيا د هغه په شاو خوا کې ويل شوې، څه زړه ته لويږي، دا ځکه کومې نارې چې ده په خپل اثر کې راټولې کړې دمنګلو داتڼ له " پامو " ، " بيتو " او " نارو" سره د مقايسې له مخې دا ټکی ترې جو تيږي چې داتڼ دنارو بنه په کندهار کې بشپړه او په

۱ــ دخلکو سندرې . حبيب الله رفيع ۷۰-۷۱ مخ .

منګلو کې څه نيمګړې معلوميږي، خو سره له دې تر هغه وخته پورې چې د ټولو پښتني سيمو څخه داتڼ نارې راټولې شوې نه وي دغه خبره منل يو څه کار او زياتې څيړنې ته اړتيا پيدا کوي [1] دپورته لنډ بيان په نتيجه کې غواړم چې د کندهار او منګلو د اتڼ نارو دمقايسې په صورت کې دا پورته خبره څه روښانه او جوته کړی شي.

دکندهار ناره:

پيکی دې اړولی لور په لوردی　　　په غاړه دستمبول دی
سهارپه کلي ګرځې زماوروردی　　　تما مه شپه ياري کړې

دمنګلو پام :

پلکی دې اړولی لور په لور دی　　　جلکی سر دې سر تور دی

يا داسې:

داسپينه خوله دي ژنيو سره جوړيږي　　　جلکی سردې سرتوردی

دکندهار ناره :

درود په هغه غاړه　　　تر دې نجلی مکاره بله نسته
لستوڼی ښوروي لاس پکې نسته

دمنګلو پام :

ټاکې (ټکې) ليلو ټکې
ړستونی راکوې منګول پکې نيشته
يا: ړستونی روکوې لوس پکې نشته

---

[1] ــ اولسي ادب . علی محمد منګل. ۷-۸ مخ . ۱۳۶۴ کال. دقومونو او قبايلو چارو وزارت

دکندهار ناره:

په خوړ کې یو فقیر دی چا وژلی   دتورې وار پرې نسته
زړګی یې په لیلی پسې چاودلی

دمنګلو پام:

پېرې (پورې) یو ملنګ دی چا وژلی
چاوژلی نه دی زړګی یې په لیلو پسې ختلی

دکندهار ناره:

ترپاڼ لاندې مې سترګې تور ولې   چې پاڼ را باندې راغی
منګولې مې په یار ولګولې

دمنګلو پام:

دپوڼ خوته مې سترګې تورولې   پوڼ زور رنې وکی
منګولې مې تر یور وځرخولې

دکندهار ناره:

چتې چې په پښو دې کړې چوتې
ځوانان دې لیونې کړه
زاړه خواران دې وایستل له ګتې

دمنګلو پام:

چتې لیلو چتې
ځوک دې لیوني کړه ځوك دې ولوول له ګتې
همدا د کندهار، زابل او منګلو ناره د شین ډنډ په چاپ(*)
(اتڼ) کې داسې ویل کیږي:

که چتې چتې په پښو دې کړې دسروزرو چوتې
ځوانان دې لیوني وای   زړه خواران دې وایستل له ګتې

(*) _ په شین ډنډ. نیمروز. بلوڅو او فراه کې "اتڼ" ته "چاپ" وایه شي.

که چیرې د پښتنو د بېلا بېلو سیمو داتڼ نارو ته ځوك لیچې و غړي او را ټولې یې کړي ممکن چې دپښتو اولسي ادب په ببره ورشو کې به په دغه برخه کې زیات په زړه پورې ښایسته مواد په لاس ورشي.په هرحال ځو ورځې دمخه دیوه تن شین ډنډي سره په لار کې مخامخ شوم ورته ومې ویل چې داتڼ کومې نارې درمعلومې دي. هغه له یو درنګ څخه وروسته په خاصه موسکا وویل: ته دې لارې په سر څه غم اخستی یې، داتڼ نارې څه کوې ؟ ما ورته وویل: که چیرې پرې پوهیږې راته ووایه او که نه نو پوښتنه مه کوه ؟ په خنډا یې وویل: دا یوه ناره مې زړه ته راغله په نورو باندې به فکر وکړم، همدا دشین ډنډ داتڼ ناره دکندهار دیوې نارې سره مقایسه کوو چې یو څه نږدې والی او ورته والی سره لري. لکه :

ستا چشمان سیاه وای لب دې شرینه
ما ته دې رانکړې ترشید و سپینه

دکندهار ناره :

خوله دې دغاټول تر ګل نازکه ومانه دې رانکړه
آخر بې یا چینجیان وخوري یا مځکه

همدا شان دا دوې داتڼ نارې چې دکندهار ، شین ډنډ ، زابل او یا دغزني دسیمې به وي دپکتیا دمنګلو داتڼ له نارې او پام سره دمقایسې په صورت کې نږدېوالی لري، لکه :

دشین ډنډ ، کندهار او زابل ناره:

اتڼ چې دکندهار نجونې کوینه لنډ یې کمیسونه
لونګ یې په نامه غوټې وهینه

همدا ناره داسې هم رواج لري:

اتڼ مې دسپېروان نجونې وهینه پرملا کږه وږه سي

شاباز يې دنامه غوټې وهينه

دمنګلو پام او بيت دادی:

جلکۍ کړه وړه شوه

تووېذ(تعويذ-تاويز) يې دنومه غوټې وپينه

دا هم يو څو خورې ورې داتڼ نارې چې دپښتنو په بېلا بېلو سيمو کې شته ، ممکن چې په ډېرو ځايو کې به نه وي، ددغو نارو بڼه په پکتيا کې ماته تر اوسه په نظر نه ده راغلې ، لکه :

درخوآدم دې چېرې په لاس کېووت

آدم دباز بچی په دام را کېوت

* * *

PROPERTY OF ACKU 19397

خو له دې دا و موشيدو پېروی

پر نيمو شپو به د رسم

پيروی به دې تول کم لکه روی

* * *

څه کم د چا څه کم

پر خپل ولات ولاړ يم کاته کم

* * *

دا يار که مې نادان دی

دچا پر شمله ورو بې ورنه کم

دغزني په پښتنو او کتواز کې داتڼ ناروته (غاړې ، نارې ، لارې) وايي ، داسې روايات په دوی کې وجود لري چې " غاړې " په عمومي ډول په اتڼ کې په نري آواز او غړ سره دغړانګو په ډول ويل

کیږي،[1] لکه :

لېونی محبوبې جګه تېته سه خوله راوړه
که دې خوله راکړه انډیو اله به دې شمه
لیونۍ محبوبې جګه تېته سه خوله راوړه

داغاړه په ګډه او یو ځای تو ګه سره داتڼ په وخت کې اتڼچیان په خاص وزم (وزن) سره وايي، په ځانګړي ډول بیا داسې ناره بولي یا وهي چې دغه لا ندې (لا ره او لا رې) تعقیبوي یعنې دلنډیو په بدرګه غاړې او نارې په ځانګړي ډول سره اجرا کوي، لکه :

کور دې په کلي کې معلوم دی لالیه ګل مې راکه
که د ګل راکړو انډیوالله به دې سمه
له دې ځایه ګل دروا خله
د دروازې په سر دې ګل کرلي دینه
لالیه ګل مې راکه

یا داسې:

ما ته دې پېغلې کور معلوم دی لالیه خوله مې واخله
دکور په سر یې کټ مالي(کشمالی) کرلي دینه
لالیه ګل مې راوړه
راجګه سه له دې ځایه ګل واخله

آوازونه دځوانانو په مېله ، شابرات په شپه ، دزوی دزېږیدو په ورځ او دکوزدې په وخت کې ویل کېږي، داشان په تاریخی شپو ، آزادۍ په ورځو او نوي کال کې ځوانان او سپین ږیري یو کور یایو

۱ــ دا معلومات می دیو تن اندړ ښخه راټول کړی نوم یې میرزاجان و. دی په زوړ نقاش کې چې دشاه دوشمشیره زیارت شمال لورته غره کی یی کورو او زموږ له ګاونډیو ښخه و.

ځای کې سره غونډېږي مېله جوړوي او په دغه ميله او خوشالۍ کې د" کسر په نامه " آوازونه وايي، په اول سر کې چار بيتې ، بګټۍ، لنډۍ ، نيمکۍ او نعتونه ويل کيږي او ورپسې يو آواز غاړی خپل آواز شروع کوي او دا آواز غاړی په ولاړې په کوټه او يا آزاد او هوار ميدان کې ګرزي او کله خپل لاسونه دآواز او نارو په وخت کی غوږ و ته نيسي او نور اته يا لس تنه ګرد چا پېره چې غږونه يې سره يو شان وي کېني چې دکسر چيانو په نامه ياديږي او دکسر آواز آخر کې په آواز غاړي پسې دوه ځله تکراروي چې دمثال په توګه يې يوه نمونه ذاده :

يار ه څه زورور جنګ و دميوند په سپين ميدان
زېيو کېښودل سرونه په نامه دې پاك سبحان

او يا کله کله دوی دملنګ جان آواز وايي:

نوی موسم نوی بهار دی سينې مې اوس کړي ګلونه
رانه جدا دې مينې يار دی او ښکې مې ځي په مخ رودونه

له دې پرته طالبان په کال کې دوه ځله داتڼ ميلې جوړوي، يو وار ېمې دتوتو په وخت کې چې توت پاخه وي چې دتوتو دمېلې په نوم ياديږي، بل دژمي په وخت کې چې دلاندېو غوښې وچې وي دلاندې دمېلې په نوم سره را غونډېږي. په دغو مېلو کې په معمولي ډول له ډېرو جوماتونو څخه طالبان سره را غونډېږي او ديوه کلي په جومات کې مېله جوړوي، ددغې مېلې ټول مصارف او تکاليف دکليو الو له خوا دعلم پرورۍ له مخې ورکول کېږي او دوی په خپله مېله کې دوه ډوله اتڼ کوي، دولاړې او په ناستې ، په اتڼ کې يې معمولاً دوه يا درې تنه په خاص ډول سره څرخيږي او درې څلور تنه ورته سندرې وايي او خپله مېله دټيم وهلو ، تال وهلو ، چاکو وهلو ، زنګ وهلو او

په مذهبي جنبو او فاتي نعتونو سره ډېره په ښه شان اجرا او سرته رسوي، يوه نمونه يې داده چې داتڼ په وخت کې يې وايي:

تا ويشتلی يمه وا بې غوره ياره
خوب – خوب مې ورينه
خوب – خوب مې ورينه
طالبه خدای که به ملا شې
خوب – خوب مې ورينه
په کتاب پروت يې يادوې شينکی خالونه
خوب – خوب مې ورينه
تا ويشتلی يمه وا بې غوره ياره
خوب – خوب مې ورينه
خوب - خوب مې ورينه

په واده کې دنارينه وو داتڼ نارې :

دمخه مو وويل چې اتڼ په پښتنو کې د خپل ټول ارزښت، کم او کيف سره موجود دی، په تېره دواده په وخت کې چې اتڼ د پښتنو ځوانانو له خوا اجرا کيږي، په هغه کی چې دخوشالۍ او خوښۍ نارې او غږونه نه وي نو يوازې دوجود خوځېده خوند او کيف نه لري او نه پر سيلانيانو دومره اغيزه کوی ، کله چې دپښتني اتڼ سره نارې غورځې درابې ، چاکې ، ځنې اچول او موزونې کلمې او دلا سو ښورول ملګري شي اتڼ ته ځانګړی خوند ورکوي، په نارو او غږو ويلو سره داتڼ رنګ لا پسې خوندور کيږي..له بلې خوا ځخه داتڼ دنارو مطالب او جوړښتونه هم ډېر لرغوني دي، ادبي سکښت يې له ويدي او اويستايي سرودونو سره سر لګوي، خصوصاً ځينې ځينې نارې

یوازې وزن ساتي او دردیف او قافیې غړوندي نه په غاړه کوي چې دا دویدي او اویستایي سرودونو مهم خصوصیت دی.[1]

داتڼ نارې لکه چې اشاره وشوه په یوه خاص وزن ویلې کیږي او ځانګړی جوړښت لري. په دې نارو کې دوې مسریزې، درې مسریزې ، څلور مسریزې نارې وینو ، دوه مسریزې معمولاً سره په یوه قافیه او کلمه په بېله قافیه دي، ددرې مسریزو لومړی او دریمه مسرۍ یوه قافیه او دوهمه مسرۍ یې آزاده وي، دڅلور مسریزو معمولاً لومړۍ ، دوهمه او څلورمه مسرۍ یوه قافیه او دریمه مسرۍ یې آزاده وي، لکه :

ښکلیه کندهاره
څلور دې درویزې څلور بازاره
* * *

څوی (ځئ) چې پسې لوړ شو
جلکۍ دې منډېر سرکۍ منه دو(ده)

که تو دیږي دغرمې تنور تو دیږي
چته ورته نوسته
په مخ یې مړې (وای) مړې خولې بیېږي
* * *

رو څوی چې نن دکونډې ولمونه شوئ
دکونډې یوه لور دو
ژنیو په دیدن بې یې موړه شوئ

۱ــ زیاتو معلوماتو له پاره وګورئ . زیري کالنی. زرینې خانګې. ۲۳۷-۲۳۸ مخونه. ۱۳۶۰ کال.

(پرسګڼ) پرو سږ کال لا ښه وو
لالیه تر شاتوت لا ندې میشته وو
دخدای فضل که نه وای
لالیه! سږ به دواړه سره مړه وو

* * *

سرې سترګې روجنګې که
توله شوه وطنونه

خو دا قیود په ټولو نارو کې نشته او لکه چې دمخه ویل شوي دسیمې په لحاظ تو پییر سره کوي، دا حالت هلته ښه را جوتیږي چې دټولو پښتنو له سیمو څخه داتڼ نارې را ټولې او یو له بله سره پرتله او مقایسه شي. داتڼ نارې په نارینه او ښځینه دواړو اتڼو کې ویلې کیږي او په ګډ اتڼ کې هم دود دي اتڼ کې چې دغه زړه وړونکې او خوند ورې نارې وجود ونه لري نو یوازې دوجود دخوځیدا او یوې او بلې خواته حرکات او اوښتل نندارہ کوونکو ته ښه نه ایسي او نه چندان توجه ورته کوي، اثر او اغیزه یې هم کمه وي، کله چې په اتڼ کې غورځې او دسوبت سندرې وبلل شي نو اتڼ زیات خوند پیدا کوي او په نندارہ چیانو ښه اثر کوي، له دې کبله نارې په اتڼ کې ارځښت لري....

په پکتیا کې دواده په وخت کې کله چې ځوانان اتڼ کوي داتڼ په میدان کې داتڼ بیتونه او نارې په خاص وزم (وزن) سره وایي، داتڼ دپیل کېدونه دمخه ځوانان په دوو ډلو او بېلا بېلو کتارو سره ویشل کېږي، ځوانان د کتارو په وخت کې لا سونه سره ورکوي، داتڼ په هوار میدان کې یو کدم تر مخ او یو کدم تر شاه او ښې ته په موزون ډول سره اخلي، په دغه وخت کې چې لا سونه یې سره ورکړي وي

وزرې پورته غورځوي او څنې هم په خاص انداز اچوي، يو نيم ځوان پورته ټوپونه اچوي او خاص احساسات ښکاره کوي او په دغه حالت کې غورځي او برېږي کوي، دميدان په منځ کې دکدمو داخستو سره ديو کتار مشر يوه " ناره او پام" په لوړ زږه وړونکي غږ سره اخلي او دخپل کتار ملګري يې پسې نيسي، کله چې ددوهم کتار وار شي، دهغه کتار مشر هم خپله " ناره او پام " دمقابل کتار د سيالۍ او مخۍ دورګرزولو دپاره وايي او خپل ملګري يې پسې نيسي، دلته دا دوه کتاره دوه ډوله نارې دواده داتڼ په وخت کې دميدان په منځ کې سره په لوړو آوازونو بولي، يو ډول يې " آزادې نارې او پامونه " دي او بل ډول يې د " سيالۍ او مخۍ دنارو او پامونو " په ډول داتڼچيانو تر منځ په خوشالۍ او خوښۍ سره اجرا کېږي چې لاندې به دهرې نوعې او ډول څو څو مثاله دنمونې په ډول وړاندې شي:

۱- آزادې نارې او پامونه :

دالف کتار:

فقيره دعاوکه چې رنګ شي داويلي قلمونه

دب کتار:

دتوت په سر کې توت راوڅنه (راوخنډه)
دا کوزې څانګې يې ليلى خوړلې دينه

الف:

لنډي لنډي ختونه
دا سپينې خولې يې ژړيو سره جوړېږي

نارې مې ډېرې دي ته وکړې
دځاورو زور شو غږ دې ته وکړ ميينه

ب : دښکیه په ځنګ راغلې
دښکیه په ځنګ راغلې ځنیا وړې
جګه شه خوله راکه

الف: لاړه لیلی لاړه
دجګو غرو کجیر زېړی یې غاړه [1]

ب: اتڼ کې جلکۍ ډېرې
یما (زما) نظیر په تادی تکی تورې

الف: داووړکی دکومې جلکۍ یوردی
دهغې جلکۍ یاړدی پلکی یې اړولی لور په لور دی

ب : ټیک دې په جبین دی
دادوې دسرکۍ شنډې (شونډې) مخ دې سپین دی

الف: په یور (یار) مې سلام وایه
تورو بچکو مې نیولي دي ګړدونه

ب : لښته یم غوړېږم
دریکو ځلی نه یم چې ړنګېږم

لیلو و لیلو
چېرې ځې یارون (یاران) دی

۱ــ په دې برخه کی دزیاتو معلوماتو له پاره وګورئ اولسي ادب. علی محمد منګل. دقومونو او قبایلو وزارت، ګستتنر چاپ. کال ۱۳۶۴.

الف : په یور (یار) مې سلام وایه
غولیا نځې مې زړې شوې له څر ببنته

۲ـ دسیالۍ او مخې ناري :

الف : اتڼ کولا نشم
پړتوړ (پرتوګ) مې د شړې دی وړای یې نشم

ب : اتڼ کولا نشم
یار مې ښنار ګي کلی ته تللی

الف: دبنکیه یو سپین ګیری(ږیری) سړی راغی
سپین ږیری مې په سپینه ږیره ژاړي
چې لور مې ژړیو بوتله

ب : دبنکیه سپین خوا یي شوه سبا کیږي
وای سبا یې مه کې
شرین لالی له ما بیلیږي[1]

الف : بنکلیه کندهاره
وای بنکلیه کندهاره

۱ـ په دې باره کی د زیاتو معلومانو له پاره وکورئ اولسی ادب. علی محمد منګل. ۱۳۶۴ ک ل. دقومونو او قبایلو چارو وزارت.

څلور دي دروېزې څلور بازاره

ب : ګل شي کندهاره
څلور دي درويزې څلور بازاره

الف : رنګ شوې کندهاره
څلور دي دروېزې څلور دي ښاره

ب : کندهار شينکي باغونه
څلور يې دروېزې څلور کولپونه

الف: د سره سالو ورمنې
په تا پسې مې چورې کولمې پرې دي

ب : دسره سالو ورمنې
سالودې ورو ورو رپوه ليدی دې نشم

الف: څه خورې يوره (ياره) څه خورې؟
که مې خوله خورې نن دې وار دی

ب : څه خورې ياره څه خورې
دتورپلکي نه لاندې سپينه خوله خورې

يار مې زېړی ګل دی
زه ګېډۍ یم د ګلو یمه

الف : یارۍ کلی دې جوړ کی
وای پاس په لوړ نې

ب : دتانه خو دې ما وای کلی
وای کلی په لوړ دی

الف : سم ته شه راکوزه
دسم ژنی توتیان جونه بلبلي

ب : سم ته شه را ټوټه
دسم ژنی پازان جونه بلبلې

الف: پاس په بام ولاړې
روپی دې کتار کړې چېرې لاړې

ب : پاس په بام ولاړې
سورې درته کوم که خولګۍ راوړې

الف : سپین مخ دې خولې دی
دمینې خوب دې کړی دغرمې دی

ب : شین مخ دې خولې دی

سوړ رې خوب دې کړی دغرمې دی [1]

دهلك له کورنه دجلکۍ کورته دورتلو په وخت کې نارې او بيتونه :

دهغې عنعنې له مخې چې دواده په وخت کې د کليواو بانډو په اولس کې په تېره پکتيا والو کې وجود لري، کله چې ديو چا واده تيار شي او دهلك له کور څخه دجلکۍ دراوړلو دپاره ورا تياره شي، وروځې ځوانان دلا رې په اوږدو کې دهلك له کوز څخه د جلکۍ تر کلي او کور پورې، ځانګړې نارې او بيتونه د ډول او شپيلۍ دوهلو په بدرګه په لوړ و غږو سره په خورا خوند او ځوږ سره وايي او په دې توګه دلا رې په اوږدو کې د خوشالۍ او خوښۍ ځانګړې څرګندونه او اظهار کوي، دا څو بيتونه دنمونې په ډول چې موږ د زياتې لټې وروسته له بېلو بېلو سيمو د ويوونکو څخه را پيدا کړي وګورئ:

ته شوې رانه پاتې زه پردي وطن ته لاړم
خپه يم ځکه ژاړم [2]

* * *

درست جاني لښکر دی   سبا به غو جېره غوړې ته ځينه
ولې خو به ځينه   ليلی په درمند ګل کرلي دينه

* * *

دا مسافره جلکۍ ځي په سره ډولۍ کې
وړه وړه سلګۍ کې

داسې هم ويل کېږي :

دا مسافر جلکۍ سره ډولۍ کې ورينه

---

۱ _ دزياتو معلوماتو له پاره وګورئ، اولسی ادب . علی محمد منګل. ۱۳۶۴ کال، دقومونو او قبايلو چارو وزارت.

۲ _ علی محمد منګل. فولکلوري ګېډۍ. ۱۹۸ مخ. ۱۳۵۵ کال. پښتو ټولنه .

وړه وړه ژړا کوینه

دا ناري او بیتونه دسیمې په لحاظ څه تو پیر سره لري، دا لا ندې نمونې یې دمثال په توګه وګورئ چې د بېلا بېلو سیمو له امله یې تو پیر او نږدیوالی سره څرګندیږي:

دمنګلو بیت :

په زېړ و ګلو کې ښورېږه چې څربه شي
لندو نې واده مه شې

دډېرې مېلې (ځاځي میدان) بیت :

په زېړو ګلو کې ښورېږه ړنګه بنګه یې
توره غنم رنګه یې

دمنګلو بیت :

دا تورې څڼې دې مټو په سرو زانګي
وی وی جلکۍ ناورانګې

دځاځي میدان (دډېرې مېلې) بیت :

دا توری څڼې دې مټو په سرو تلې دي
سترګې دې کوترې دي

دښځو داتڼ په وخت کې داتڼ ناري او بیتونه :

دمخه مو وویل چې پښتنو کې اتڼ هم نارینه اجراکوي او هم ښځې، دښځو او نارینه وو داتڼ ډولونه اوصورتونه او نارې بېلا بېلې دي، دا لا ندې څو نارې یې وګورئ چې د پښتنو دبېلا بېلو سیمو څخه را ټولې شوې دي چې دښادی سندرې، بیتونه، ټاموڼه او با بولالی یې هم بولي، ما ته یې بیل بیل بیلتون ډېر مالوم نه شو او یا به یې زه په صنف بندۍ او بیلوالي نه پو هیږم خو په واده کې دهرې

سيمې دخلکو په نومونو کې توپيرسره کوي ....

دمنګلو دښځينه اتڼ ناره :

په غورو شکې دي وژړك دي کدمونه

پلو درونسه روپۍ سترګې برېښوينه

" دخلکو سندرې " نومې اتڼ ناره :

په غولي شکې خورې!ورور ده قدمونه

چې وادي نه وړي بخملي ګوتو سرونه

دمنګلو دښځينه اتڼ ناره :

يمور دناوۍ شنډې ولې برړې برړې دي

ارموند مې دعيد ګل دا ډېرې منډې دي

" دخلکو سندرې " نومې اتڼ ناره :

زمور دناوې شنډې غونډې منډې

ارمان مې د " پلا نکې " هاسوې منډې

همدا ناره په منګلو کې په دغه ترتيب هم ويل کيږي:

يمور دناوۍ بر ړې برړې شنډې دي

ارموند مې دا دخسر داډيرې منډې دي

دمنګلو دښځينه اتڼ ناره :

په سرنې دې لاچي وربښمنو پخه دو

وه خورې خونو نو ته دې مخه دو

په سرنې دې شاتي وربښمنو پخه دو

وه خورې زيپ خوروته دې مخه دو

د" خلکو سندرې" نومې اتڼ ناره :

په سر دې دخاصه وريښمنو پخه ده

ناويې شاهزادګانو ته دې مخه ده

(*) دمنګلو دښځينه اتڼ ناره :

سرې دانې په کېږدوی چې ځليږي
ګاروق ورته رو بولوی چې خوشوليږي

د" خلکو سندرې" نو مي اثر ناره :

رنګ رنګ دنې پرې کيږدئ چې ځلېږي
(پلانکی) ورته ولاړ دی هو سېږي

دمنګلو پام او ناره:

زر زر يې جوړه وئ ببو لند و نه دو
که نه يې جوړه وئ پرموږ نې ګرونه دو

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره :

ژ ر ژ ر يې جو ړو يه ګرمي کېږي
(پلانکی) ترګل نازك دی خولې کيږي

دمنګلو پام او ناره :

سر يې لنډی دی نه کوځې کېږي
خپله مور ورته روبولوی پردۍ کله په پوېږي

يا داسې:

سر يې لنډی دی نه کوځې کېږي
چې خپله مور يې نه وي په پردۍ کله کوځې کيږي

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره:

سر کونډی دی نه او بدی کېږي

(*) دا نارې، بابو لالې، پامونه دواده په شپه دناوې په کور کې دولا ړې . ناستې اتڼ، سرجوړولو ، پوښ او کردار ليدلو ، دناوې روانو لو . کالي او جامو دا غر ستلو وخت کې ورته په زړه وړونکي غږ ويل کيږي.

چې خپله مور يې نه وي
په پرديونه اوږد کېږي

دمنګلو پام او ناره :

ميږ (موږ) دارې زوم درکړی لکه د سرو زروغمی
توسې دارې نويې (ناوې) روکړې لکه بيرې غوا ډډی

د "خلکو سندرې" نومې اثر ناره :

موږ داسې زوم درکړی لکه مزی دګريوان
تاسې داسې ناوې راکړه لکه خوټه دې شيطان •

دمنګلو پام او ناره :

ميږ د ارې زو م درکړی لکه شين زرغون وټی
توسې دارې نويې روکړه لکه دبوزو (بوسو) خوسکی

د "خلکو سندرې" نومي اثر ناره :

موږ داسې ناويې درکړه که دښې ګوتيې غمی
تاسې داسې زوم راکړی، که دبورې غوا ډډی

دمنګلو ناره :

وربل دې په چامبو چامبو واودلی دی
وه خورکی نورحسن دې مين کړی دی

(*) داسې هم وېل کيږي:

وربل دې په چامبو چامبو واودلی دی
وه خورې نورحسن دې په زړګي نې ويشتلی دی

د "خلکو سندرې" نومي اثر ناره :

(*) دا پام په منګلو کې په دغه بڼه هم دسوال او ځواب په صورت کې ويل کېږي
وربل دې په چمبر چمبو (چامبو) واودلی دی
خورې رنګ دې ولې تښتېدلی دی

وربل دې په چمو چمو او بدلی دی
خیالی (پلانکی) جان تادرمین کړی دی

دمنګلو پام او ناره :

ناوې ستوری دې ببر دی
ځواني دې ښه ځواني دو
ترعمل دې خدای خبردی

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره:

ناوې سیوری دې ببر دی
په رنګ خوښایسته یې
په حکمت دې خدای خبردی

دمنګلو پام :

ناوې ښی ولی دې تخت دی
که غوټې ته خدای زی ورکی
دا خو د تا دټنډې بخت دی

د" خلکو سندري" نومي اثر ناره :

ناوې ښی ولی دې تخت دی
که مې جان ته خدای زوی وزکړ
ناوې ستا تندی د بخت د ی

دمنګلو پام :

تر مخ دې سلو يي په رنده مه شې
تر څټ دې لېو ره په وینو سره شې

يا داچې :

تر مخ دې سلو يي (سلايي) په رنده مه شې

تر څټ دي ورورك په وينو سره شي (*)

د "خلكو سندرې" نومي اثر ناره:

په مخ كې بند كې پرې بنده مه شې!

تر مخ دې (پلا نكى جان) بې قدره مه شې

دوروسته د (پلانكى) په وينو سره شې

دمنګلو ناره:

پورې غردى دارې وارې

مورِ ته خپله ناوې راكى

تاسې پنډشئ لكه ګيدارې

د "خلكو ستدرې" نومي اثر ناره:

دچا خونه ددړو (د پلا نكى) خونه ددړو

مورِه خپلّه ناوې يو وړه

تاسې و انګولئ ګيدړو

دمنګلو ناره:

ښه يې خورې تر شنو ونو مې روتېړه كړې

پلوردې په لوټو (پيسو) شى ته يې هېره كړې

د "خلكو سندرې" نومي اثر ناره يا بابولاله:

ښه چې تر دې شنو ونو مې را تېره كړې

ابه دې په خو شتو شوته يې هېره كړې

دمنګلو پام يا ناره:

ناوې ښنه وهه سور پړه

(*) دا ډول بابو لا لې. پامونه ، نارې او سندرې دهلك دلورې راغلې خپښې او دجلكې خپلوانې د زور د ښودلو ، غندنې ، زېرلو او يو بل دسپكه ولو په وخت كې سره كوي. دا ډول پامونه كله رندانه ښه پيدا كوي او خبره خپګان ته رسيږي....

که دورورسترګوته کسې

ناوې ټینګه ودرېږه

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره :

ناوې! پښه اخله سپرېږه

زما جان درته دلاړدی

په ځوانی یې هوسېږه

دمنګلو پام :

سر ې اوسپې ولا ړې ګردنی غواړي

دحکیم خېښې ولا ړې سرې جاولۍ غواړي

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره:

اسپې ولاړې ګردنۍ غواړي

خېښې ولاړې ټکیالۍ غواړي

دمنګلو پام :

لوړې بلخانې لوړېږې برځونه دي

وشموره بټوې (*) ډېردې لېورونه دي

یا:

لوړې بلخانې لوړېږې برځونه دي

وشموره خولې ډېرې دې یونه دي

د" خلکو سندرې" نومي اثر ناره :

(*) بټوې: جلۍ دنامزدۍ په وخت کې دخسر ګنۍ دپاره په خپل لاس ډول ډول شیان په ستن سره سکوی او جوړه وي. بټوې له رخت،کپړې او ټوټې څخه په ورښمو (ریښمنو) او زر تارو ښایسته په سپرغو او ګلانو جوړېږی دا جیبی بکسونه دځرمنې دبټوی په شان دی چې دخسر ګنۍ په نرینه وو باندې دبرخې په ډول دخوابنې په لاس ویشل کېږي.

د لوړو بلخانو سکښتي تاکونه دي
راواچوئ لونګی ډېردې لېوروڼه دي

دمنګلو پام :

یموږ ناوی ورځه په مخ روی دوره شې
لېور (ستا) چلمچې ته یې سر دوره شي
(پلا نکی) د تاپاشوی ته یې سردوره شې

د "خلکو سندرې" نومې اثر ناره او بابو لاله :

موږ ناو یې چې ځې هلته سرداره شې
(پلانکی) دتا مزدور ته یې باداره شې

دمنګلو پام او ناره :

د تندې تجلې شوې څوک اوبه نه روکوي[*]
(پلانکي) ته ناوې ورکړئ اوس به سین رووتړي

یا :

دتندې تجلې شوې څوك اوبه نه روکوي
نورمحمد مې پوړته تللی اوس به سین رووړوي

د "خلکو سندرې" نومې اثر ناره :

د تندې مې شولې شوې څوك اوبه نه راکوي
(پلانکي) ته ناوې ورکړئ اوس به سیند راواړوي

دمنګلو پام :

وه تر پینبو دې مرغلرې
موږ ته خپله ناوې راکئ
یموږ وطن دی لرې لرې

د "خلکو سندرې" نومې اثر ناره:

---

[*] روکوي: راکوي.

خور! سهار دی زموږ تلواردی
ناوکۍ مو په لاس راکړئ
زموږ کور په کندهار دی

دمنګلو پام:

دچا شمله ببر د عبدالرحیم شمله ببره
اسماعیل یې خواکې ناستی لکه مینځه مروره

د" خلکو سندرې" نومې اثر ناره :

دچا ستنیې ببره د (پلا نکی) ستنیې ببره
(پلانکی) ترې لاندې ناست دی لکه وینځه مروره

دمنګلو پام :

اوس به دکوبل(کابل) نه ارېزه (عریضه) روشي
اوس به دناوۍ ناوۍ موټر بسته روشي

د" خلکو سندرې" نومې اثر ناره :

اوس به تور لونګ جوړه جوړه راشي
اوس به د (پلانکی) ټولی بسته راشي

دا وې څو سندرې چې ښځې یې دواده په وخت او دهغه دبېلا بېلو مراسمو او دودونودخوشالۍ په وخت کې دمنګلوښځې او پېغلې داتڼ په وخت کې په زړه وړونکي غږو وایي چې پورته یې د " خلکو سندرې" نومې اثر سره دورته والي او مشابهت په صورت کې په مقایسوي ډول وربانديې رڼا واچول شوه ، له دې دا مالومیږي چې د پښتنو داتڼ نارې په اول کې سره شریکې او یو شان وې او بیا د پښتنو دجلا کېدو او کوچېدو په وخت کې به دواتڼ دلرې والي له امله څه تغیر او کم غونديې بدلون پکی راغلی وي....

نوی واده د ناوی ګی سر دی
په کټ د رخېجي توري سترګې سره لاسونه

په غزني کې دښځو داتڼ نارې:

ددغې سيمې پښتنې ښځې دواده ، کوزدې ، ماشوم دزېږېدو ، اخترونو او نورو خوشاليو کې دولاړې او ناستې اتڼ کوي، داتڼ په وخت کې خاصې نارې چې دوى لارې او غړونه او کسر هم ورته وايي په ځانګړيو وزمو او ښکليو غاړو سره وايي، څو نمونې يې دلې موږ چې ديوه اندړ له خولې را ټولې کړې وړاندې کوو:

۱ــ په لمن پروت يې لونګينه

جوړ کړى ما يې بوى دې نورو ته ورځينه

* * *

سور ګل مې په اوږو دى

داني داني

له ما سره بدرو ده بدرو ده

سور ګل مې په اوږو د ى

داني داني

له ماسره ليلى ده ليلى ده

سور ګل مې په اوږو دى

داني داني

له ماسره درخو ده درخو ده

په لمن پروت يې لونګينه

جوړ کړى ما يې بوى دې نوروته ورځينه

داني داني

۲ــ که تو دېږې دغرمې ترون تودېږي

شاه مستـه ورتـه ناستـه

تر مخ يې رنګا رنګ خولې توئيږي

۳ـ که تور دی‌و دمستانې او که . تور دی د مستانی او پېکی تور دی
اور بل يې اړولی، اوربل يې اړولی او لور په لور دی

* * *

۴ـ اوبښ ولاړ ځنګون تړلی بابو لالې، لالې
تر هغو به يې خلاص نه کړو ځو زما جانان نه دی راغلی
بابو لالې و لالې

* * *

۵ـ میرزا يي کدم را واخله نری‌ لاړ جوړه ده
دپلا نکی لا يکه نه وي حکم خدای کړی ده

* * *

۶ـ په نريو سرو اور دی لګېدلی
دپلا نکي تر لنګی‌ نوی نوی ګل ختلی

په دې ډول به نور کسرونه هم موجود وي ، خو ما ته يې نور ونه ويل، د همدغې لړۍ دولسي ادب په مينه مې له محمود(*) زرمتي څخه دواده په وخت کې د ښځو داتڼ دنارو ، غړو او سندرو پوښتنه ورڅخه وکړه ، هغه دا لاندې مواد چې زما دپاره ډېر په زړه پورې دي په مينه راته وويل دادي ويې ګورئ رښتيا هم خواږه دي:

په زرمت کې داتڼ نارې:

زرمتي وايي چې بدلې د پښتو دملي سندرو په لړ کې ځانته ځانګړې ځانګه جوړ وي چې په بېل وزم (وزن) او خاصو غاړو سره

(*) دزرملې دسيمې داتڼ دا نارې چې دوی يې بدلې بولې د (محمود) نومي زرمتي څخه مې راټولې کړې دي، محمود زرمتی د پوهنتون په دوره د ادبياتو دپوهنځی د پښتو په څانګه کی زما سره د ټولګی اويوې دورې محصل و، وروسته په ملالی‌ ليسه کی د پښتو ښوونکی شو له (۲۴) کالو را هيسي مې بيا نه دی ليدلی الله (ج) دو کړی چې ژوندی وي.

ویل کېږي ، خو ویو نکی یې معلوم نه دی او د ټولې سیمې خلکو څه چې د ټولو پښتنو ګډه ادبي پانګه شمېرل کېږي، دغه بدلې طالبان په خپلو اتڼو او ښځې یې هم دواده ، هلك دپیدا کیدو ، کوزدې ، اختر او نورو خوشالیو کې داتڼ په وخت کې هم په خوشالی او خوښی سره وایي او بولي، د طالبانو او ښځو بدلې توپیر سره لري، دطالبانو په بدلو کې چې یو کسر یا بیت وي نو بیا لنډۍ ورسره وایي او ددغې سیمې د کلتور او فرهنګ په سا تنه او غنا کې غوره رول لري هغه بدلې چې ښځې یې دواده په وخت کې چې وراتګ او یون کوي او دجلکۍ د کلي په لور روانې وي په ځانګړیو غړانګو وایي چې څو نمونې یې لا ندې وړاندې کیږي خو دا ټکی هم دیادونې وړ دی چې محمود زرمتی وویل: دوی له بدلې سره لنډۍ تکراروي یعني اول بدله وویل شي او بیا لنډۍ یا ټکۍ پکې په خاص طرز سره اچوي، لکه :

۱ ـ راواړوه لونګ - یاره ورو بوی دې ځینه - راواړوه لونګ

له دې بدلې سره دوی لنډۍ په دې ډول وایي:

هلك چې تور شي غنم رنګ شي- راواړوه لونګ - یاره ورو بوی دې ځینه - تر غاړه دلونګ جلکۍ چې توره شي بنګړي به خرخوینه- راواړوه لونګ -یاره ورو بوی دې ځینه - تر غاړه دلونګ.

۲ـ

تور چکن ما ته جولۍ راوړه- تورچکن. که چکن
نه وي ما ته توره ململۍ راوړه - تورچکن
ماته جولۍ راوړه ، تورچکن
ټیکۍ او سندره داسې ورسره غبرګه وي
چې کله ځې کله دریږي- تور چکن ، ماته جولۍ راوړه، تورچکن

په زړه دې څه دي راته ووايه مينه –تورچکن. ماته جولۍ راوړه، تورچکن
که چکن نه وي ما ته توره ململۍ راوړه- تور چکن
ما ته جولۍ راوړه ، تورچکن ، که چکن نه وي
ما ته توره ململۍ راوړه- تور چکن

دغه او دغه شان نورې بدلې ښځې په ولاړې دکورس په ډول يې ټولې په ولاړې سره وايي، دزرملې په سيمه کې په عمومي ډول سره پوښ له چکن او جولۍ څخه عبارت دې او له دې جامې سره يې زياته مينه درلودله ، نو ځکه ددوی په واده او دنورو خوشاليو په سندرو کې په مينه يادېدل دا هم بله نمونه :

۳_

شال راواخله جارو کړی مې دالا ن دی - ووړ ووړ باران دی
(*) خوله دې اصيله تو پانچه ده - ووړ ووړ باران دی
داسپين غاښونه دې کرتوس ټومبلې دينه - ووړ ووړ باران دی
شال راواخله جاروکړی مې دالا ن دی- ووړ ووړ باران دی

دزرملې دسيمې دښځو ډيره په زړه پورې قيمتي پسول.زېوراو ګڼه امېل دی چې له سرو او سپينو څخه جوړ شوی وي ، نو دغه اصيله پښتنه ګڼه چې پيغلې يې په غاړه کوي داسې ستايي:

۴_

دروند دی امېل- په غاړه يې وړمه – ياره دروند دی امېل
خدای دې زما کړه غونډې منډې

(*) محمود زرمتي راته وويل دا لنډۍ به زما کاکا (اکا) هر وخت له خان سره دنګو له زه هلك وم ما به ورته وې چې اکا خوند ورغړو باسی ده به سرو ښو راوه . ويل به يې زوبه! بيا به تا ته هم درمالومه شي. که لږ غونډې خوان شې....

دروند دی امېل- په غاړه يې ورمه -ياره دروند دی امېل
لنډی کچر به چلوم تا به ساتمه-
دروند دی امېل - په غاړه يې ورمه - ياره دروند دی امېل
په زرملې کې ښځې چې دهلك له کور څخه دجلکۍ کورته ورځي دلارې په اوږدو کې ځانګړې نارې غاړې او سندرې لکه چې دمخه وويل شول دناوې دراوړلو له پاره دورا په وخت کې دتګ په حال کې په مجموعي ډول وايي او په ډېر جوش او خروش ورسره درياب (چمبه ، دريا) وهي، يوه ياڅو پېغلې چې دښځو په مخ کې رواني وي دخپلو پوړنيو او ټيکر يو پيڅې يوې او بلې خواته په خاص ډول اچوي او داسې نارې په ښکليو غړانګو سره وايي:

۵_

محبو با لونګين _ په لونګين به دې وهم خال مې ضامن دی
محبوبا لونګين
په زړه مې ته وې خدای رانه کړي _
محبو با لونګين _ په لونګين به دې وهم خال مې ضامن دی-
محبوبا لونګين
نوره تو به مې با با دم له نسله ده نه
محبوبا لونګين . په لونګين به دې وهم خال مې ضامن دی -
محبوبا لونګين

۶_

شين بادرنګ مې اوبو دروور - شين بادرنګ - شين بادرنګ
که خدای مې ښه ساتي که بده - شين بادرنګ - شين بادرنګ
دا مې دستور دی نرۍ سترګې تورومه - شين بادرنګ - شين بادرنګ
شين بادرنګ مې او بو دروور - شين بادرنګ - شين بادرنګ

په دې ډول دزرملې په سیمه کې ښځې ډیرې خوندورې سندرې دواده په وخت کې وایي چې څو نمونې به یې نورې هم دموضوع د بشپړ تابه دپاره دوړاندې شي، لکه:

۷_

ماته ډډه وورې جوړه کړه – شین غمی په کېږده مرغلرې
تر چا پېره کړه لاس راکه درځمه
دکا پر ګل په شان کړه شوې-
ماته ډډه وورې جوړه کړه – شین غمی په کېږده مرغلرې
تر چاپېره کړه لاس راکه درځمه
چې راسمېږې ورځ به نیمه تېره وینه
ماته ډډه وورې جوړه کړه – شین غمی په کېږده مرغلرې
تر چا پېره کړه لاس راکه درځمه

په زرملې کې دواده په وخت کې دهلك دلورې ښځې یعنې خېښې اودجلکۍ خپلوانۍ دسیالۍ په نوم هم ځانګړې سندرې او بدلې سره وایي چې بڼه یې دغندنو او زېړلو ، صفت کولو، کردار یادولو او زوم یا دولو پورې خاصه اوځانګړې ده ، ددې له پاره دا څو نمونې وګورئ چې خورا په زړه پورې دي او محمود زرمتي په ډېره مینه په خپل قلم اوښکلی لیك او خط راته کښلې وې:

ملو کې یوه توره یو خنجر ګوره
ملوکې دفلا نکي دسپرو سر ګوره

* * *

د زرملې په ولیانو ، دغزني په بزرګانو
که زموږ په دوا کېږي خورې سرشې دسیالانو

* * *

لوړې خورې لوړې چې او به وړې له ژورې
فلا نی د تا لېور دی ته یې وخورې څنې ورې

*　*　*

باران اورېږي ځمکه ختمه
پلانکي ته داسې وايه چې موږ نه کېنو يې کته

*　*　*

ناويه ورا دې راغله ټک دې نشته
رښتو نی سړی راغی چې پلا نکی لېور دې مړشه

*　*　*

ناويه ورا دې راغله بوړې بوړې
هغه دې نيم چنګښې نيم کړ بوړې

*　*　*

ناويه په پلو دې ژېړه پخه ده
ناويه ورا دې ټوله دمچخو ده

*　*　*

پلا نکي ته تاسې ګورئ چې څرنګه راغلی دی
توره یې تر ملا ده چې اورتې ژړولی دی

*　*　*

ناويه ورا دې رانه غله ما ښام شو
ناوې دپلانکی شپه په ګورستان شوه

*　*　*

دسپینو وریځو(*) څه شور ما شور دی
زوم دې وخورې چې تر یې لوی دی

(*) وريخو . وريجو . وريژو .

*　*　*

يوه دې سپر لکۍ ځلور دې پانستې
پلا نکۍ بې حيا ته ولې راځغاستې

*　*　*

موړ خو مړى نه خورو مړې سي لري
پلا نکي بې حيا ته يې ورکړئ نسککى لري
ښځې دناوې د جامو دبدلولو په برخه کې چې له ځان څخه دجلکيتوب کالي وباسې داسې بدلې او غړانګۍ ورته وايي:
سپينې پايڅې کاږه خورې !دسرو دې واردى
په نورو کراري ده خورې په تا تلو ار دى

*　*　*

سپينې پايڅې کاږه خورې! دسرو دې واردى
که ځان په چړومړ کې خورې داوس دې يار دى

*　*　*

په ډك مجلس کې خورې!چلم په واردى
ارت کميس کاږه خورې دتنګ دې واردى

*　*　*

درغى سپيرخى خورې ټينګ نيسه تندى
که يو وار ې درخلاص شو بيا به يې نه کړې تورپېکى

*　*　*

تور پېکى دې په تندې شو دړې وړې
ته کم عقلې اوس مه کړه ګړې بړې

*　*　*

ميرزا يې کدم راواخله نرۍ لار جوړه ده

دچچګر لا يقه نه يې حکم خداى کړى دى

*   *   *

زموږ ناوې چنار ودرويه
پلا نکى لکه تور سپى تر جارويه

*   *   *

ناويه! په پلو پورې دې بوتى
پلا نکى ورته ولاړ دى لکه کوتى

*   *   *

ناوې په کجاوه دې زنې کوره کوره کېږي
ورور مړى ورور دې نه کې معلومېږي

*   *   *

پلا نيه په جيب کې دې دسمال دى
زموږ دخورې لاس دتا ګريوان دى

*   *   *

پلانکيه تر ځنګ دې سپين قرآن دى
زموږ دناوې لاس د تا ګرېوان دى

*   *   *

زموږ ناوې ورځه په رب رويداره شې
پلانکى دتا غيم ته يې با داره شې

*   *   *

پلا نکيه وروه! غوږ نيسه خواب دى
زموږ دخورې لاس دتاګرېوان دى

*   *   *

مه ژاړه ناوې ژړا دې ګرانه ده

تر ژړا دی دپلا نکی مرګی اسانه ده

*　*　*

زموږ دناوې سپینې ګل مېخې
دپلا نکي تر سینې وباسې ګولې

*　*　*

اوس به کجاوې سره جوړېږي
اوس به دپلا نکي ورینداړ سپرېږي

*　*　*

اوس به کجاوې سره روغېږي
اوس به دپلا نکي ناوې سپرېږي

*　*　*

اوس به کجاوې سره جوړېږي
اوس به دمورکې زړګی سولېږي

*　*　*

میرې پنډې وري رییږي
ناوې اولورله موره جلا کېږي

*　*　*

تاسې سر وهئ له کتهارو سره
موږ به ناوې یو سو د سورنو سره

*　*　*

تاسې خاورې باد کړئ له اېرو سره
موږ به ناوې یو سو له ډولو سره

*　*　*

تاسې خاورې باد کړئ له ایرو سره

مور به ناوې يو سو له ګو نګړو سره

*　*　*

ناويه ګل کېږده په تندي باندې
پلا نې پسې سپرېږه دهمځولو ټولی پرېږده

*　*　*

دکور سر ګوره نړېږي
مور به ناوې ځنې يو سو بيا به ځوك ورو لاړېږي

*　*　*

دسهار سور ساندې باد دې رپوينه
په پلا نکي ګرانې مورې خوب دې زنګويته

*　*　*

دسهار مښکونی باد دې رپوينه
دپلا نکي ګرانې خورې خوب دې زنګوينه

*　*　*

اوس به دتو، تو پکو تور دو دونه شي
اوس به يې دمور په زړه داغونه شي

*　*　*

پلا نی په ځای کې لاس وهي چې خور مې ورکه ده
ورکه نه ده دپلا نکی له ځنګه پټه ده

*　*　*

اې خدايه مور يې وزي ننوزي
دا ګرانه لور يې اوس له کوره وزي

*　*　*

ښه خم په تا کي کې خمه روزه کړې

ښه ځم دپلا نکی دکور مزدوره کړې

* * *

ښه ځم له دېرې او ښان راوختل
ښه ځم له چونګړ یانو لاس راوختل

* * *

ښه ځم له دا شنو ونو را تیره کړې
پلار دې په شنو روپو شو ته یې هېره کړې

* * *

ناوې مو، تر دا شنو ونو را تیره کړه
ورور یې په خوشتو شو دا یې هېره کړه

* * *

ښه ځم تر دا لوی پتې را تېره کړې
پلار دې په ولور شو ته یې هېره کړې

* * *

سکا نه چې خوله تیتمه کړي لونګ اخلي
موربږ داسې ناوې راوړه دزړه زنګ اخلي

* * *

باران اوري ترخې څاڅي
موربږ داسې ناوې راوړه تر نو کانو یې زر څاڅکي

* * *

موربږ ناوې راوړه څری پرې پورې
راوزئ خلکو که یې اوس ګورئ

* * *

په وره کې دانګور ونه ولاړه ده

پـه وره کې دپلاني ناوې ولاړه ده

* * *

پـه وره کې دانګور ونه ولاړه ده
پـه غولي دپلا نکي ورېندار ولاړه ده

* * *

دسروز رو چيلم نرۍ يې غاړه ده
پـه وره کې دپلا نکي نګور ولاړه ده

په دې ډول سره په زر ملې کې دواده په وخت کې دخېښنو او جلکۍ دخپلوانو تر منځ دناوې دصفت او دهغې دخپلوانو صفت يا غندنه يو له بل سره په زړه وړونکو غږ و تر سره کېږي. په دغه برخه کې به نورې بدلې او غاړې او نارې هم وي خو موږ ته همدغه پورته په لاس راغلي دي، دزيّاتو موادو هيله په دغه برخه کې دزرملې دسيمې له ځوانانو او دولس دنورو خلکو څخه په مينه سره کوو.

دمخه مو وويل چې په زرملې کې طالبان هم اتڼونه کوي او ددغه اتڼ دکولو په وخت کې ځانګړې نارې چې په دغه سيمه کې يې بدلې بولي په خاص جوړښت ، وزم (وزن) او خرښم او جوش سره وايي، دطالبانو ملی اتڼ دخلکو او اولس دملی اتڼ سره تو پير لري، طالبان په خپله مېله کې د تېيم دوهلو په واسطه چې ګو تما غو ګان (کو تمو ګان) يې په ګو تو وي او په ډېر جوش او خروش سره دا تېيم وهي، نو دغه وخت کې د (محمود) په حواله وايو چې ويل يې : څه وخت چې تېيم وهل کېږي ډېر و طالبانو ګرده حلقه جوړه کړې وي او يو طالب يې له منځه پورته کېږ ي او په ډيره مستۍ سره ګډېږي، ددغې مستۍ ګډاپه وخت کې بدلې وايي او سوې سوې لنډۍ ورسره غبرګوي، يو څو نمونې يې دا دي:

۱ــ هلك نري چنار دی – جلکۍ دګلو ونه ده
ستا به دګلو دوران تېر شي
هلك نري چنار دی- جلکی دګلو ونه ده
هلك نرۍ چنار دی- جلکۍ دګلو ونه ده
تل خوبه نه وي ستاخولګۍاوزماسوالونه
هلك نري چنار دی- جلکی دګلو ونه ده

* * *

۲ــ نن ړنګه بنګه –له خو به یمه دیار له څنګه
په ګل ګلاب دې وويشتمه
نن ړنګه بنګه – له خو به یمه دیار له څنګه
تر لاس دې جارشم طالبانو ولیدمه
نن ړنګه بنګه – له خوبه یم دیار له څنګه
پاس په بنګله کې زګروی خېژي
نن ړنګه بنګه – له خو به یمه دیار له څنګه
یا رنځوران دي یا مین له ملکه ځینه
نن ړنګه بنګه – له خو به یمه دیار له څنګه

* * *

۳ــ زانې – زانې له او بو راغلې- زانې
خو له مې دځې له لورې واخله
زانې- زانې له او بو راغلې – زانې
پېکی مې غوږ دی چې اغېږ نشې مینه
زانې – زانې له او بو راغلې- زانې
ته به دکوم وطن ډېوه وي
زانې – زانې له او بو راغلې – زانې

زه دهجران په ترور مې کې ناسته یمه
زانې- زانې له او بو راغلې - زانې
۴_ شامستې - مستې قلندرې لالی را بوله
چې یې وکړم دیدنونه شامستې
یار مې هندو زه مسلمان یم
شا مستې قلندرې لالی را بوله
چې یې وکړم دیدنونه شامستی
دیار له پاره درمسال جارو کومه
شا مستې - مستې قلندرې لالی را بوله
چې یې وکړم دیدنونه
یا: ګل مې په لاس کې شیته کېږي
شا مستی - مستې قلندرې لالی را بوله
چې یې وکړم دیدنونه - شامستې
پردی وطن دی زه یې چا ته ونیسمه
شا مستې - مستې قلندرې لالی را بوله
چې یې وکړم دیدنونه -شامستې
۵_دغه بدله او ناره طالبان دکورس په ډول په ګډه سره وایي:
زیارت ته ځمه - وی له موره پته زیارت ته ځمه
کور یې رنګ کې را نجه چاورکړې دینه
زیارت ته ځمه - وی له موره پته زیارت ته ځمه
هلکه خدای که به ملا شې
زیارت ته ځمه - وی له موره پته زیارت ته ځمه
په کتاب پروت یې یادوې شنکي خالونه
زیارت ته ځمه- وی له موره پته زیارت ته ځمه

طالبه ړوند شي را ته ګوره
زيارت ته ځمه – وی، له موره پټه زيارت ته ځمه
ستا دکتاب له ټکيو ډير دي زما خالونه
زيارت ته ځمه – وی، له موره پټه زيارت ته ځمه

*   *   *

۶ـ ارمان ارمان چې په دنيا ته نه واى بېلتونه
طالبه ورانه دې شي ستا لېونۍ مينه

له دې نارې او غارې سره چې دوى بدلې ورته وايي لنډۍ ملګرې کوي او دهغو په بدرګه يې په ډېر جوش سره وايي، لکه:

په لوړه وخېژه ځاو وکړه
طالبه ورانه دې شي ستا لېونۍ مينه
چې دجانان نيلی په څه نخرو راځينه
طالبه ورانه دې شي ستا لېونۍ مينه
ارمان ارمان چې په دنيا ته نه واى بېلتونه
طالبه ورانه دې شي ستا لېونۍ مينه

په مقر کې داتڼ نارې:

دا تڼ دنارو د ټو لو په فکر کې وم څو ورځې دمخه د ډاکتر عبدالفتاح نجم(*) دکور مخ ته يو سپين ږيری سړی ناست و دمازديګر ځلور نيمي بجې وې، لمر لويدلی و، ځکه چې دعقرب دمياشتې ځلور ويشتم مازديګرو ، دمني لنډې ورځې وې، داسپين ږيری ديخ نه تريده او لړ زانيولي و ، ناڅاپه مې ورته پام شو ، ورته ومې ويل کا کا ولې تر پړ يې؟ ده وويل: ((دغه ډاکټر اودل پتاح ته له

(*) د ۱۳۵۸ کال دعقرب په مياشت کې.

مقر نه رالم ، کاغذ يې راکه اوس نو بت ته ناست يم)) ما ورته وويل: ((ولې ترېږې؟)) ده په ځواب کې وويل: ((برايي مې په دوکان کې سپه وه ، يخ وګلی (وهلی) يم ځکه ترېږم)) ما بيا ورته وويل: ((ځوك دلې نه لري))؟ ده وويل: ((خدای لرم اغه ډېر لوی دی ښه به سم)) زما ډير زړه پرې وسيو(وسولو) نو مې ورته وويل: ((له ما سره شپه کوې))؟ هغه وويل: ((تاسې بازاري خلك يئ شپه به رانه کړئ؟ ، ما بيا ورته ووې: ((زه تر هغو ولاړيم ، ځو چې ته ډاکتر ته نه وې ورغلی)) ، ده بيا په موسکا وويل: ((څه څه ما ته مه درېږه زه په په يو سماوار کې سپه وکړم)). زما په ده باندې ډير زړه وسيو ، دده دې همت نور هم زما په زړه کې ځای پيدا کړ ، نو مې ورته وويل ((پلاره !که وچه وي او که لمده نن شپه به له ما سره يې او تر هغې نه ځم)). په دغه خبرو کې د ډاکتر صاحب نو کريوال چمن نامي د ډاکتر دکور دګراج په خوله کې چې دناروغانو دورتلو او انتظار کو ټه ده په لوړ غږ وويل: ((خيالګل کيست ؟)) سپين ږيری چې له تبې څخه تريده او لړزې اخستې وه وويل هو ! خيالګل زه يم ، ورپورته شه او دګراج له لارې ډاکتر صاحب ته ورغی، د ډاکتر له معاينې وروسته چې دګراج له دروازې څخه د پليو لا رې ته راووت ما يې په وليو باندې لاس کېښود او ورته ومې ويل: کا کا: اوس راځه ، شپه به له ما سره وکړې، سماوار کې يخ دی نور به دې هم ژوبل کړي، ده قسم واخست چې نه ځم ، ته ځوك يې او زه ستا څه يم ؟ او دا وخت کې زه له تا سره نه ځم، ما بيا ورته وويل: ته مريض يې زه ستا وراره يم ګوره ! نن به له ما سره شپه کوې، کوردلې نږدې دی زه دتا د پاره ولاړيم ، دی يو سرشو او زه بل سر شوم، لنډه دا چې سپين ږيری مې کورته دتلو دپاره راضي کړ، دکور په لور سره روان شوو دفهيم نومي درملتون

څخه مې د دولوړان ، ډيپرون تابليتونه هم واخستل ده خپله نسخه هم واخستله او کور ته سره ولاړو ، دماښام له ډوډۍ وروسته مې د چای د پيالې دشرولو سره دهغه ته د ډيپرون يو ټا بليت او د ډاکتر دوا ورکړه او څه درنګ وروسته يې تريدا او تبه څه نرم شول، دماخوستن له لمانځه وروسته مې ورته وويل: کاکا! دپو ښتنې عيب دې نه وي ژبه خو دې د کندهار او زابل د خلکو په شان ده ، دا ووايه چې دکوم ځای يې. هغه په خندا وويل: زه د مقر يم ، مقر دغزني او زابل تر منځ دی، له څه درنګ وروسته مې بيا ورته وويل: کا کا ! ماته به داتڼ او دهغه دنارو په باره کې څه وواېې. سپين ږيري اکا په اوّل کې ډېر په چروت کې ولويد ، ما بيا ورته وويل: کا کا! چې څه فکر دې په زړه کې ونه ګرزي ما خو وويل چې ز: ستا وراره يم ، نو دا کور ستا سو خپل دی او دا زما پلار ستا ورور دی... له څه درنګ وروسته يې وويل: اتڼ او داتڼ نارې څه کوې؟ په مقر کې خو نر او ښځې اتڼ کوي ، په اتڼ کې دوی بدلې په ځانګړيو غاړو وايي، اتڼ يې سوړ او تود اتڼ دی چې ښځې يې دواده په وخت کې کوي او ګوښې ګوښې بدلې ●ناوې په کور کې ښځمنې سره بولېدا ځو نارې ما زده دي درته و بې يې وايم. ما ورته وويل: که درته زحمت کېږي نه ، ده وويل: يه يه زحمت خو مې تا ته درکړو چې ميلمه دې يم ، ما ورته وويل: فکر به نه کې دا ستا خپل کور دی، نوره دا خبره پرېږده او داتڼ بدلې راته وواېه ده دا لاندې بدلې را ته په لوړ غږ وويلې چې رښتيا هم خوږې او په زړه پورې وې، هغه دا چې:

١ـ اسپه يم بيانه

تاويزمې دسرو زرو دی په غاړه

په برخه دموزي يم

دموزي پراخور تل وچه ولاړه

*　　*　　*

۲_ داده سپوږ مۍ داده پیروني (بېرونی)
راختلې وار خطا ده
ما تر لالی جار کړې
په نیمو سپو یې څه واړه(وړه) خندا ده

*　　*　　*

۳_ غاړه دې له ماره برابره
که نه سوه برابره
بیا غاړه غزوه لکه کوتره

*　　*　　*

۴_ که زانې راغلې شنې کو ترې
اې زانې زانې له او بوراغلې زانې
ما په اوربل کې انار ګل وهلي دینه
اې زانې زانې له او بو راغلې زانې
نن مې خپه زړګی خوښي کړي
اې زانې زانې له او بو راغلې زانې
چې دهوکي اتڼ مې لرې کړل تهول غمونه
اې زانې زانې له او بو راغلې زانی

*　　*　　*

۵_ دروند دی امېل
په غاړه یې نه وړم سنګین دی امېل
خدا ی دې وړو کې ورینداز راکي
دروند دی امېل

په غاړه يې نه وړم سنګين دی امېل
چې خوله يې سره وي سترګې مړې سرې اړوينه
د روند دی امېل
په غاړه يې نه وړم سنګين دی امېل

خيالګل کا کا په آخر کې وويل: نورې خو مې زړه ته نه راځي خو يو څو خوږې بدلې به چې شو کيان(شوقيان) يې وايي ، درته ووايم ، که دې خوښه وي، ما ورته ووې کا کا! زما خو خوښه څه چې دغه کار ته نيمن نيمن غوښه اخلم او دخوشالۍ نه ، نه ځايږم خو چې په دا کار کې تا ته تکليف نه وي، ده وويل : نو واوره دادي:

۱ـ نجلۍ چې په پزه دې ده نته
که دې مور ولاړه نه وای
دغه نته به دې نه وړه سلامته

* * *

۲ـ سترګې به کړم تورې
لاليه غونډه واري به کړم پورې
په نجنو کې به کښېنم
چې دخيال پلو مې هره پېغله ګوري

* * *

۳ـ پېزوانه خانده هوسېږه
وی زما پيزوانه
سبا اختر دی تا به بيا راځړومه
وی زما پيزوانه
دا مېله پربند راځېژه
وی زما پيزوانه

شپه پرېېزوان خرڅ له سهرې واخله مینه
وی زما پیزوانه

دخیالګل کا کا چې تبه او ساړه ورك شوه او لږ څه آرام یې وکړ ، نو یې وویل: دښځو ورا په مقر کې چې واده کې جوړه سي، دهلك خپلواني ښځې او دجلکۍ خپلواني ښځې په خپل منځ کې یو دبله دپیغور او صفت کولو بدلې سره وایي ، نو که خوښه دې وي دهغو به هم څه ووایم . ما ورته ووې کا کا ! زه خو له خدایه همدا غواړم خو چې تا ته کوم زحمت نه وي، ده وویل : زه نن شپه ډېر خوشاله سوم نو واوره هغه بدلې چې دښځو په ورا کې وایه کېږي دا دي:

۱_ یو دې اوزګوړی څلور دې پا ستي
دزوم وروره! ایسې ته ولې رازغاستې

۲_ کمیس دې دوریښمینې اله چې دی
لستوڼی د ی د بل د درو بزې دی

۳_ د نجونو سهرلی منډې راو هینه
دزوم پلار یې پرلکۍ غوټې وهینه

ناوې پر پلو دې پیلبو ده
ناوې ورادې ټوله دلېورودہ

۵_ ورادې راغله ټك یې نسته
مورږ به دارو ورکړو دویستو سرې یې نسته

۶ـ ناوې دځو زولمبه وکړه سر سایه دې سه
زوړ خسر درته ولاړ دی سدکه دې سه

۷ـ زما جان مړ حلا لوي
ها بل هم ورته ناست دی دکولمو پګړۍ تړي

۸ـ نن مې دچا رګول غمی وتلی دی
دزوم پلارلکه جوال داسې ګنډلی دی

۹ـ زموړ ناوکۍ زېړه لکه لوخه ده
دا خپل وروړ یې را کښلې له سندوخه ده

۱۰ـ موږ به ناوې یوسو له ګوتو له غمو سره
مو ږ به ښخښی پرېږدوله یوری درکو سره

۱۱ـ اوس به دغرمې تنور تود ېږي
اوس به زما وجان ناوې سپرېږي

۱۲ـ سپینې روپۍ تا خوړې کلدارې
اوس موږ ته کالي واچوه ناسیالې

۱۳ـ شنه باغونه مو ګرو کړل له باغچو سره
شنې چاینکې راوړه له غابو سره

۱۴_ دولور پیسې دې هیڅ نه تمامېږي
او کور دې داسې سپك را معلومېږي

۱۵_ سره سوه سره غرمه سوه
ناوې زېړه زرغونه سوه
که نن مو دلته شپه سوه
نو دخېښې مېنه سپره (سپېره) سوه

۱۶_ ناوې ښه سې بده مه سې
زما دجان پرنوم زړه سې
سر توره کونډه مه سې
وبل چا ته پا ته مه سې

۱۷_ ناوې ټینګ نسه تندی
چې پر درغی سپر خی
که دې له دې واره ټینګ نه کو
بیا یې نه کړې تورپېکی

۱۸_ سکاڼې پښې واخله ما ښام دی
دګل کور پرخورا سان(خراسان) دی
سګاڼې پښې واخله ما پښین دی
ګل په ما پسې غمجن دی

۱۹_ ما ویل اور دی اوردی
صایب جانه غازي جنګ پر لاهوردی

۲۰_ اې رنګه بنګه
نن ښه نجلۍ ولاړه دیار له څنګه

۲۱_ ګو درته ولاړه سه خالدارې- وای
وای- لاس پرتورپیکي راوړه خالونه انګریزي راوړه
خیالګل کا کا ته چې خوب ورغی نو یې وویل: که خیر و سهار به دچای دسورولو په وخت کې دنارینه وو دسوړ او تود اتڼ څو بدلې او سندرې درته وکړم ، ما ورته وویل: ښه ده نو ویده شه، سهار یې چې دې کارته سودا وه دچای دڅښلو په وخت کې وویل: قلم او کاغذ راواله (راواخله) دا دوې بدلې مې زړه ته رالې (راغلې) نو یې ولیکه، ما ورته ووې عمر دې ډېر ، وایه چې ویې لیکم:
ما ول مرنجان به جوړومه
لونګ به پرپاسمه
غو بل به دځوانانو پرتړمه

* * *

دتوت په ونه توره کندهار
ودان سې کندهاره
څلور دې دروازې څلور بازاره
کا کا چې دادوې داتڼ نارې وویلې ، ما ورته ووې چې په منګلو کې وزته پامونه او د اتڼ بیتونه وایي، یو څو بیتونه می چې دمنګلو.ورته ووې خوشاله شو او دا لاندې داتڼ بدلې یې بیا را ته په

لوړ غږ وويلې او دخداى پامانۍ دپاره يې ځان جوړ کړ:

دا هلك دكومې پېغلې وروردى
دهغې پېغلې ورور دى
اوربل يې اړول لور په لور دى

*　*　*

ژاړه نجلۍ ژاړه
نجلۍ يې له دا خپله بخته ژاړه
هلته دې خوارې سوه چې خالونه دې وهل پرخپله غاړه

*　*　*

ګرد كميس پرګړده نجلۍ جوړ دى
ټوله سپه يار ي کړي
سهار لوړه كوي چې پرما وروردى

*　*　*

که دوې دي په اتڼ کې چټې دوې دي
ديوې دچيټ كميس دى
دبلې ملتانى جوړه په پښوده

دا هم يوه لنډۍ چې راته يې وويله:

هلکه راسه ادم خان سه
ددرخانۍ مينه له ما واخله مينه

ما ورته ووې چې منګلو کې ددې ټکۍاو سندرې شكل داسې دى:

وورکيه! روشه آدم خون شه
د درخونۍ مينه په مو وکه مينه

دوردګو داتڼ نارې:

داتڼ او دنارو په برخه کې مې خپلې لټې ته دوام ورکړ، له ښه

مرغه چې يو څه مواد/او داتڼ نارې له بېلا بېلو سيمو څخه په لا س راغلې، په دې لړۍ کې دوردګو دسيمې داتڼ نارې چې يوازې يو څو نمونې مې له يوه کوهي (څا) پا کوونکي څخه چې زموږ دکور کوهې يې راته پاکوه د ډوډۍ دخوړلو په وخت کې راته ووې او دا پوه نه شوم چې دا نارې او سندرې دوی دواده په وخت کې کله او څنګه وايي ؟ خو نارې او غړونه يې په زړه پورې دي، داسې معلوميږي چې دا غړونه ښځي او نجونې دواده په وخت کې وايي، ده (هغه) نارې او غړونه ، نه ورته ويل ، بلکی سندرې يې ګڼلې، او دادې هغه څو نمونې:

دسحر چرګو نارې کړې " واله " خو به يمه
دګل محمد کچرې بار " يا " ورسره ځمه

* * *

سور سالو مې کور دی" وا" کوردی
" ياله " سر توره باغ ته ځمه
(شير جان) کره مې ګل دی " وا"ګل دی
" ياله " ننند ارې له بې ورځمه

* * *

" وا" سمې نيمې شپې شوې پړشمی دې ليلی
د (احمد) ګوډی مې په وزه کی " وا" سوروي دې ليلی

* * *

دلمر سترګه په شغلو ، شغلو ځی " والله "
(ګل رحيم) ته وويه راووزه ورادې تړوله دتربرو ځي" والله "

* * *

اوس به تورلونګ جوړه ، جوړه را شي

اوس به د (خيال جان) ټولی بسته راشي

*   *   *

" وای" ددوو ډولو غرزی شو شینکیڼو دو بهیدا
(تور ګل) په نیلي سور شو لکه ستوری بر ښنیدا

*   *   *

دموږ دناویې دوې لوښتې تندی دی
ارمان مې دا وو(*) ډولو درزی دی

*   *   *

ریمال زر ، زر جوړوئ چې ګرمي کېږي
(دوست) تر ګل نازك دی خولې کېږي

*   *   *

لمر راوخوت " وا" په چنار پورې
" وا " موږ (رومال) را ووړ کلیه که بې ګورئ
(یاالله) دتورټوپك زېږه کنداغه
(یا الله) د تور ټوپك زېړه کنداغه
د (ګل خیرې) ریمال یې راووړ
دا (نور محمد) په زیړه غاړه

*   *   *

اوښ ولاړ حنګون ترلی " یا" وا با بو لالې لالې
تر هغه به یې خلا ص نه کړم څو لالی نه دی راغلی
" یا " وا با بو لالې ، لالې

(*) په پښتني سیمو کې په واده کې ډولونه وهل کیږي. معمولاً یو یا دوه ډوله په وراکې وي خو څوك چې شتمن وي او غواړي ښه په نوم سره واده وکړي نو اووه ډولونه وهي.

دادې ناوې کوردی
په تور اوربل يې د کلدارو روپو شور دی
* * *

دا دې ناوې کور دی
خيال يې نور دی
په تور اوربل يې ګل له پاسه سپور دی
* * *

ده چې دا پورته څو دواده سندرې لکه چې دمخه مې وويل خامخا د ښځو له خوا به ويل کيږي را ته وويلې دا لنډی يې هم په ځانګړي وزم (وزن) وويلې چې زما خوښې شوې دا دې ويې ګورئ:
ناوې ودېږي خوشالېږي
په سترګو ژاړي په زړه ګوړ ې ما تويږنه
* * *

پېکی په توره نه ورانېږي
چې وخت يې راشي سلا يي يې ورانوينه

دغزني داتڼ نارې :

داتڼ دنارو په باره کې مې بيا دغزني دسيمی يو پښتون اندړ چې کا بل ته دخپلوانو دپاره راغلی و او په انصاري واټ کې زموږ له څنګ د برج برق له تم ځای سره دده خپلوان همسايه وو ما هم يوه ورځ وليد ، دغه اندړ پوخ سړی و زموږ همسايه ځوان هلك و ما به کله سلا م ورسره کاوه د مهاجرت په وخت کی ولاړ کوريې خرڅ کړ بيا مي تر اوسه نه دی ليدلی او دې سپين ږيري سړي دجامې او منجلس (مجلس) خورا ښه طبعه يې درلودله ، ما په خندا ورته

ووېل: کا کا ته خو ډېر مجلسي سړی يې، ګو مان کوم چې داتڼ نارې او کسرونه به هم درمعلوم وي، ده چې خوله يې له خندا ډکه وه ووېل: دا خو زما دطبعې سره برابر کار دی، څه مې چې زده وي درته وبې وايم. زه خوشاله شوم(*) بې له درنګه نه مې قلم او کاغذ را واخستل او دا لاندې داتڼ نارې چې ده دکسر نوم ورته اخست په خندا خندا په هماغه لهجه راته ووېل چې ځو ببلګې يې دده له خولې دلې وړاندې کوم ، ربښتيا هم په زړه پورې دي:

ناوې ښه سې بده مه سې
که زموږ په دعا کېږي
داحمد جان دلاس کوزه سې

* * *

په غوږلي سکې دي واړه ږ ده قدمونه
چې وا (وی) دې نه وړې نجلي ګوتو سرونه

* * *

ښه يې خورې چې تردې غونډی مو راتيره کړې
پلا ردې په شنو لوټو سوته يې هېره کړې

* * *

-وا- زموږ نور خانه ! چې په جيب کې دروېمال ده
(وای) زموږ دناوې لاس دتاګريوان ده

* * *

که ته په ورتو ورتو زاړې نجل به نسې

(*) دا درونږ پښتون شيرګل نومېږده . ښه شعري طبعه يې درلودله . له ده څخه ما دا پوښتنه ونه کړه چې دا کسرونه د نارينه وو دي او که دښځينه وو. خو دا سې معلومېږي چې زيات يې دښځينوو دي.

که دې ورورته زارى کړې خلاصه به نسې

*　　*　　*

زاړه زاړه توره اوربله
چار ګل مېلمه دى تر بر پزره (برېځره)

*　　*　　*

موږ داسې ناوې در کړه لکه ښه زرين وتې
تاسې داسې زوم راکړى، لکه دبورې غوا ډډى

*　　*　　*

دپيغلو مږ ورك دى په رمو کې
پلا نيه! تول دسپك سه په مېړو کى
ده وويل، د تېز اتڼ په وخت کې داسندره او کسر له ټاپو سره په لوړ آواز وايي:

مرم شالو نګينه ليليه !
زېړه ما زديګر دى
اتڼ خو کومو نجونو مست کو
مرم شالو نګينه
دا غوټې متې دمېړو صفت کوينه
مرم شالونګينه
مرم شالو نګينه ليليه !
زېړ ما زديګر دى
په آخرت به لالى غواړم
مرم شالونګينه
په دا دنيا يې ظالمان نه راکوينه
مرم شالونګينه

مرم شا لونګينه ليليه !
زېړ مازديګر دی

*　*　*

ډول ته را ګډېږه- تورې څنې سپينه غاړه
ډول ته را ګډېږه
ډول ته را واوړه هسکه غاړه شنه خالونه
ډول ته را واوړه
لکه للمي غنم چې غواړي بارانونه
ډول ته راواوړه
ډول ته را واوړه هسکه غاړه شنه خالونه
ډول ته را واوړه
قسمت مې خپل دی را رسېږي
ډول ته راواوړه
چې ګلوته لاس کم اغزي په لاس راځينه
ډول ته راواوړه
ډول ته راواوړه هسکه غاړه شنه خالونه
ډول ته را واوړه

هغه وويل دهلك له خوا راغلې ښېښې او دجلکۍ خپلوانې ښځې يو له بله هم دغندنې او زېړلو کسرونه بولي چې څو نمونې يې په دې ډول دي:

موږ غوټۍ نه ستا يو ښه ځوانه ده
لستوڼی غور ځوي دعبدالرحيم ياره ده

*　*　*

اچه اچه په دا بام ختلې وزې دي

میر خان ته ووایه راځه سپرلکی دووزیمې دې
* * *

دادې ناوې کور دی
په تور اوربل یې دکلدارو روپو شور دی
دادې ناوې کور دی
* * *

بوزه بوزه بوزه دکارګه توره اوربوزه
واده خو دې پرون وو ته لا نن راغلې دا ووسه
* * *

خپښې وځی ننو ځي خو لې یې وتړئ په مزي
دومره ځای یې پرېږدئ چې موچان پرې ننوزي
* * *

خور دې سره سره غره له لمنې
ګل محمد نیلی را پرېښود باز و بند یې مرغلرې
* * *

دورا سر تر کلي تیر سو
شېر باز ته وا را ووځه دګلباز سلادې هېر سو

ده په خندا وویل: یاره ورور جانه ! زما خو دځوانی وخت را یاد شو ، نو کله کله به زه په وادونو کې دخپښو او دجلکی دکور دښځو کسرونو ته پټ ناستوم ، دوی به نه لیدم او نه هغه ما لېدې. خو دوی به دځېلو سندرو په وخت کې کله کله دمقابل ځواب په ډول دیو بل سپکولو او غندلو سندرې هم سره په ځانګړ یو غږو ویلې ، چې نمونې یې دادي:

ځوك مې سپینه وایي سپینه کجله ده

ګلداد راغورځولې په کمبله ده

*   *   *

جوړنګ جوړنګ سرداره دجوپې په سر ولاړه
ته پك پسې را واخله دپلا ني نيلۍ ولاړه

*   *   *

موږ ډو ډۍ نه خورو موږ خيال کړې ده
شير محمد ته ورپرېږدۍ؟ ده نقصان کړې ده

*   *   *

لېږ لېږ ډوډۍ خورئ کال خونه دی د کاتۍ
که کال سو د کاتۍ ګل مکۍ ورکړئ په ډوډۍ

*   *   *

دموږ سپينې پيالې نړی يې غاړې
زموږ خېښانو چې پيالې نه کړئ مردارې

ده په موسکا موسکا وويل دا څو کسرونه مې په ياد وو، نور رانه هېر سوي دي ، خو د پوښ دښودلو په وخت کې زموږ په سيمه کې داسې کسروايه کيږي:

وۍ وۍ واوړه چارګله !
وۍ وا وړه را واوړه
ما دې تاج محمد تر سترګو جار کړې
وۍ وۍ واوړه چارګله !
وۍ واوړه راواوړه
دپير محمد سترګې ډېوې ما ترې قربان کړې
وۍ وۍ واوړه چارګله
وۍ واوړه راواوړه

په خندا.يې دا لنډۍ له دې پورته کسر سره راته زياته کړه او ما هم ورته وخندل، ويې ګورئ په زړه پورې ده:

خلك (خو) ملا ښه يادوينه
وى وى واوړه چارګله!
وى واوړه راواوړه
دملا (ګل) لوى کتاب تر خنګ سترګې وهينه
وى وى واوړه چارګله!
وى واوړه راواوړه.

* * *

په سر دې دوشالې دي په شملو دې مرغلرې
خيالګل ته وا راووځه په باغ دې کېوتې بلبلې
پر دي وطن ته مې زړه نه ځي
(واوا) په باغ دې کېوتې بلبلې
نصيب روان دى زه بندي ورسره ځمه
(واوا) په باغ دې کېوتې بلبلې
په سر دې دوشالې دي په شملو دې مرغلرې
خيالګل ته وا راووځه په باغ دې کېوتې بلبلې

* * *

خور وا غز په ونو تور دى
عبدالله ته وا را ووځه دبرکت دواده زوردى
يو وارې سپور په نيلي راسه
(وا وا) دبرکت دواده زور دى
که بيا شړى په سروې يارې دې کمه
(وا وا) دبرکت دواده زور دى

خور واغز په ونو تور دی
عبدالله ته وا را ووځه دسور ګل دواده زور دی

* * *

دشا توت ونې کږې سوې له مېوو سره
ګل مرجانه پلار دې ورك سه له دې نينو سره
له دې وروسته يې خدای پامانې وکړه او له خپل خپلوان سره کورته ولاړه.

په ګربز وکې د واده نارې:

دمخه مو وويل چې اتڼ او داتڼ نارې او غړونه د پښتنو په بېلا بېلو سيمو کې رواج دي او دکليو او بانډو خلك يې دواده ، اختر او نورو خو شاليو په وختو کې په خوشالۍ سره په خورا جم او جوش سر ته رسوي، د پکتيا و لا يت دګربزو په قام کې هم دواده په وخت کې کله چې واده تيار شي، او دهلك دپلار له کلي څخه ځوانان دواده دراوړو دپاره تيار شي، دوراڼ سره دهلك خپلوانې ښځې هم ځي، دمعمولې عنعنې له مخې ښځې دنرينو څخه وروسته روانې وي ، نران له ښځو څخه دمخه په اتڼ کولو چې ډالونه او سوږنې او غبرګې شپېلۍ پکې وهل کيږي په ډير ځوږ او خرپ سره د جلکی دکور په لور روان وي، هغه ځوانان چې تو پك لري غبرګ غبرګ ډزونه کوي ، دهلك له لوري راغلې خېښې او ورا بانې ښځې لکه چې پورته اشاره وشوه په وروځيو ځوانانو پسې تر شاه دريا (چمبه) وهي او ښځينه اتڼ کوي، دلا رې په اوږ دو کې داتڼ کولو په وخت کې دخپلو پوړنيو او ټکر يو پيڅې په خاص انداز سره يوې او بلې خواته اچوي، دکومو پېغلو چې دسمالونه په لا سو کې وي هغه په ځانګړې بڼه دخوشالۍ په

خاطر اچوي او په دې سره دواده په وخت کې دخوشالی اظهار او څرګندونه کوي، ښځې په تېره پيغلې چې دلا رې په اوږدو کې اتڼ کوي نو په وار سره يوه ګډېدونکې جلکۍ دخپلو همځولو له منځ څخه ووځي څو قدمه تر شاه او يا مخې ته اخلي او بيا بېرته په خاصه مينه او ګډا سره دډايرې ولوري ته په شرنګ شرنګ ځان رارسوي او دتيکري پيڅی پورته پورته غورځوي، کله چې دجلکۍ کلي ته ورننې دې شي نو دا تڼ داحساساتو سره دزياتې خوبنی له کبله دخپلوانو دواده دلا زياتې خوشالی په خاطر او دخپل لوري د غرور او لويۍ دڅرګندولو دپاره په خاصو غږونو او آوازو سره داسې سندرې د دار يې او چنبې له آواز سره غبرګوي، لکه :

ولاړه دخانانو ورا ولاړه
کراره ياره کراره

* * *

له مخې نه لرې شئ عالمه
په دا لاره دخانانو ورا راځينه

ددغو سندرو په منځ کې لنډۍ تکراروي او دا سندرې دسرونو په نوم يادوي، دلنډيو په وراچولو سره يې څرند ښه پسې زياتيږي وګورئ چې په زړه پورې دي:

سترګې دې وې وتلې نه وې
ولاړه دخانانو ورا ولاړه
کراره ياره کراره
(*) په کلې مالت دې لوئيدم نه دې ليدمه

(*) دزياتو معلوماتو له پاره وګورئ . فرهنګ مردم پنخمه شماره. :مير احمد ګربز ليکنه . ۱۳۶۳ کال

ولاړه دخانانو وراولاړه
کراره یاره کراره

* * *

له مخې نه لري شئ عالمه
په دا لاره دخانانو ورا راځینه
وخت مازدیگر دی دښا لیلی گلی ته ځمه
په گربزو کې ښځې دواده په خوشالی کې کله کله دهلك له لوري راغلې ښځې چې خپښې او ورابانې ورته وایه کېږي دجلکۍ دخپلوانو ښځو یا پېغلو سره دیو بل دستا ینو یا غندنو په دود سره سندرې بولې چې خورا په زړه پوري دي لکه :

دمړې وړې دې نه یم
ننداري وړې دې یم راغلې یمه

* * *

گل رخیم مې خړ موړك دی
دعجب خان پیسې یې یو وړې په غارونه

* * *

خیالي پنې په پښو که
خورې خیال دی که نه
دسرور خان دکوره ووزه
چې اوس یې زور دی که نه

* * *

بخملي پنې په پښو که
په قدم قدم راځه
داحمد شاه کورنه راوزه

خورې شکر وباسه

* * * .

(*) مه يې ژړوه بي بي ننداڼه ده
که تاسې ژړوئ په مور خو ګرانه ده

* * *

يوه منه پخه ده بله زېړه زرغونه ده
دمور ناوې راباسئ په چيکړو کې وراسته ده
دا سرور ګينې ګوتې واخله سر يې زرزر ګنډوه
نور احمد درته ولاړ دی شپه مه په تېروه

* * *

ښه شوې خورې ښه شوې تر شنو و نو مې را تېره کړې
پلار دې په پيسو شو ته خو يې هېره کړې

* * *

ښه يې خورې ښه يې چې تر دې لوی کمره موتېره کړې
ورور دې په لوټو شو ته يې هېره کړې
له چې ناوې دهلك دپلار دكور دروازې ته راورسوي نو
داسې سندرې په دغه وخت کې ورته په زړه وړونکي غږ و سره ښځې
دد اريې او چمبې دوهلو په بدرګه وايې:
ولي جانه ! ورته راووزه
په وره کې دې انګور ونه ولاړه ده

* * *

علي جانه ! ورته راووزه
په وره کې دې انار ونه ولاړه ده

(*) وګورئ فرهنګ مردم مجله . دميراحمد ګربز ليکه پنځمه شماره. ۱۳۶۳ کال.

حکيم خانه ! ورته راووزه
په وره کې دې سرکۍ وندیا رولاړه ده
*   *   *

مجرومه ! ورته راشه
په وره کې دې ککۍ ننګور ولاړه ده
که چېرې ناوې ته چې په دروازه کې ولاړه وي دهلك دپلار له کوره دهغه پلار او وروڼه راوه نه وځي نو په دغه وخت کې دهغو د غندلو په باب داسې سندرې وايي:
دپاسه اوبه راغلې غوړومبي ته ځي
ولي جان ته ټوکرۍ ورکړئ وظیفې ته ځي
*   *   *

دبامه اوبه راغلې چړ چوبۍ ته ځي
علی خان ته کوتك ورکړئ په خروسې ځي
*   *   *

دپاسه او به راغلی مغلګۍ ته ځي
حکیم خان ته لنګی ورکړئ مرکې ته ځي
*   *   *

دپاسه او به راغلې ژورګۍ ته ځي
مجروم ته ټوپك ورکی دی بدۍ ته ځي [1]

دکلات دسيمې نارې:

څه موده دمخه (۱۳۶۳ ش کې) دزرین په نامه یو پوخ سړی چې دکلات دسیمې و او زما له پلار سره یې آشنا یې غوندې وه،

۱ـ میر احمد ګربز. دفرهنګ مردم مجله ۵ شماره . ۱۳۶۴ کال.

کابل ته راغلی ؤ زموږ کره یو شپه میلمه شو ، دشپې په اوږ دو کې یې رنګا رنګ کیسې چې زیاتو یې تاریخي ارزښت درلود په خندا سره کولې او داسې معلومیده چې دا تاریخي پېښې پرده او یا یې په پلار یاد کورنۍ بل مشر باندې تیرې شوې وي، ما ورته وویل: اکا! که خپه کېږې نه دا کیسې ما ته په کرارې کرارې وکړه زه به یې ولیکم. زما ددې خبرې په ځواب کې یې وویل: کیسې څه کوې یو څه سوال او ځواب چې دسندرو بڼه لري او په کلا ت کې دواده په وخت په تېره دکلا ت په کوچیانو کې دښځو تر منځ د " مین" او " مینې " یا " محبوب " او محبوبې تر منځ دمینې او محبت په لړ کې ویل کېږي او ناستو ښځو غوږ ورته نیولی وي د دار یې (چمبې) په وهلو سره یو له بله وایي او د ویلوطرز داسې دی چې یوه پیغله ځان دنر په جامو جوړوي او بله پېغله ښه ښایسته پښتني کالي چې په کلیو او باندړو کې یې پیغلو ته کوي اغوستي وي او ددې ښایسته کا لیو سره ګاڼه (پسول – ګینه) په تیره هغه ګاڼه چې پیغلې یې دښایست او ځان دډولي کېدو دپاره په ځان پورې کوي اوداشان دکمیس او وجود په بېلا بېلو برخو پورې یې راځوړندوي، په لومړي سر کې دا " مین" او " مینه " یو ډول نورې ځانګړ سندرې چې بیتونه ورته وایي سره وایي او ورپسې دخپلې مینې دنیا په سوال او ځواب ویلو سره تودوي، نو دا به درته ووایم . ما ته هم دده دې خبرې خوند راکړ او ورته ومې ویل اکا ښنګه چې ستا خوښه وي هغسې به وکړو. نو زرین اکا په لومړي سرکې دا بیتونه وویل:

دا ورکوټکی طالبګی وا چې لیلې یې لرینه
واچوه لونګ چې دیارۍ بوی یې ځینه
ورکوټکی طالبګی

ته دې اختر په سبا راسه - ورکوټکی طالبګی
زه به دروو څم توری سترګې سره لا سونه - ورکوټکی طالبګی
دا ورکوټکی طالبګی وا چې لیلی یې لرینه
وسینده (وپاسه) لونګ چې دیاری بوی یې ځینه
ورکوټکی طالبګی

*　　*　　*

والا زړه مازیګر دی　　　لالی لا ولاړ دی
والا زړه مازیګر دی
زما پردي وطن کې څه دي - والا زړه مازیګر دی
زه دلالی ستر ګو ته شپې سبا کومه - والا زړه مازیګر دی
والا زړه مازیګر دی　　　لالی لا ولاړ دی
والا زړه مازیګر دی

*　　*　　*

طالب جانه دې ویجړې　　　وی ولاړه یمه
طالبه ډېر مې یادیدې
کتاب تمام طالب رهي سو - وی کنه
پروجوړو (حجرو) یې تا وېدم په لمبو سومه - وی کنه
طالبه ډېر مې یادېدې
دستر ګو تور یې طالب جانه - وی کنه
دستر ګو تور چې لری کړم ړنده به سمه - وی کنه
طالبه ډېر مې یادېدې
مینې زړی مې دربانده - وی کنه
ستا شین کالی طالب جان راغی له سفره - وی کنه
طالبه ډیر مې یادېدې

دطالبانو مير به يار کړم – وی کنه
تر کندهاره به مې تول ليورونه وينه – وی کنه
طالبه ډېر مې يادېدې

زرين اکا له دې بيتو وروسته وخندل او راته وې ويل: وراره لکه چې څه خوند به يې درکړی وي ، ما هغه ته ووې اکا ډېر ه په زړه پورې وو ، دا سندرې او بيتونو ما ته له سرو او سپينو زيات دی، خدای دې عمر ډېر کړه صرفه به نه کوي څو مره چې وس لري راته وايه او زه به يې ليکم . له دې خبرې وروسته هغه غاړه تازه کړه او داسې يوه ورکو ټی کيسه يې په مينه راته تېره کړه چې راوړل يې ضروري ګڼم :

" وايي په څنډنو وختو کې چې هر څه ګويان وو او خبرې يې کولای شوې يو کس په آسپه باندې سپور و ، دآسپې بيانګی تر شا پسی روان ودآسپې خاوند چې څه ښايسته مزل وکړ په يوه فصل چې دجوارو پټی و دا بيانګی ورګډه سو ، د جوارو خاوند بيانګی و نيو او دهغه خاوند وويل: دا څه کوي ؟ زما دآسپې بيانړ را پرېږده ، دجوار و خاوند وويل: دا بيانړ زما جوارو زېږولی دی. دآسپې خاوند ورته ووې: ته دزوغ وايي ، دا بيانړ زما دآسپې بچي دی، خو د جوارو دفصل خاوند وويل: يه يه دا زما جوارو زېږولی دی.

په دغه معامله باندې ددواړو سره شخړه او دعوه شوه، دوی يو بل ته سره ګډو چې په دې منځ کې يوه ګيدړه را پيدا سوه، دواړو موديانو ګيدړې ته وويل: ښه سوې چې ته پرموږ راغلې زموږ سره دعوه ده او ته به زموږ مرکه وکړې.

ګيدړې ورته وويل: زرسئ زه کار لرم ، دعوه مو په څه سي باندې ده ؟ دآسپې خاوند وويل: زما دآسپې بيانړ ددې سړي دجوارو

په فصل ورګډ شو ، هغه ونيو او ما ورته وويل چې راخوسی يې کړه چې زه په خپله مخه ځم، هغه وايي چې يه يه نه يې درخوسی کوم . دا بيانڼ زما جوار وزېږولی دی او زما دی، ګيدړې دجوارو دفصل خاوند ته وويل: خبره هماسې ده ، لکه داسړی چې وايي: دجوارو دفصل خاوند ورته ووې : هو! دا بيانڼ زما جوار و زېږولی دی او زموږ دعوه پر همدې ده ، نو ته څه وايي؟

ګيدړې چې د دواړو مو ديانو خبرې واورېدې سترګې يې پټې کړې، له څه درنګ وروسته دآسپې خاوند غږ پرې وکړ ته خوب کوې او که څه؟ هغې ځواب ورنه کړ او سترګې يې همداسې پټې نيولې وې ، له څه سېبې وروسته بيا دآسپې څښتن په ګيدړه باندې بيا غږ وکړ چې ته ويده يې او زموږ سره دعوه ده ، دا مرکه به څنګه سي؟ ګيدړې دا ځل چې غږ واورېد سترګې يې په ډېرې ځيرکۍ سره پورته کړې او داسې يې ورته وويل:

.ای لويه خدايه ! زما دې تا ته توبه وي. ته خوښه پو هېږې ، چې زه دا ګړۍ څو مره لرې تللی وم.

دآسپې خاوند ورته ووې: ګېدړې لکه چې زموږ دعوې ته ستا پام نه دی او موږ سره لاس او ګريوان يو ، ته خو دلې يې او چېرې نه يې تللې؟ ګيدړې په موسکا وويل: ته څه پو هېږې په هغه لوی سين او سمندر کې تورو او بو اور اخستی و.

دګيدړې په دغه خبره باندې چې ويې کړه نور دجوارو دفصل خاوند ډير ډېر وخندل او وې ويل : اې دا به څوك ومني چې اوبه اور اخلي؟ نه پو هېږې چې په او بو سره اور مري، ځکه او به چې پر اور تويې سي هغه دم مړسي ، داور مرګ داو بونه دی، دا به څوك ومنې چې ته وايي اوبو او سمندر اور اخستی و. ګيدړه دجوار و دفصل

دخاوند په خبره څه درنګ غلی سوه او بیا یې په خندا ورته وویل: چې ته دومره هوښیار یې او پوهیږې نو څنګه دغه ستا جوار بیانګی زېږولی سي؟

دګیدړې په دغه رښتیا نی خبره او پریکړه سره د دواړو دعوه حل او فیصله شوه.

زرین اکا چې دا کیسه وکړه نو موږ په دواړو سره وخندل او دمین او مینې سندرې چې ده دسوال او ځواب نوم پرې ایښي و او ما ته دده له ویلو وروسته دیو اوبل دصفت په بڼه را څرګندې شوې او داسې په ځانګړي وزم (وزن) یې راته پیل کړې، چې رښتیا هم په زړه پورې معلومیږي او دولسي ادب ځانګړې بېلګه جوړوي لکه یو مین چې وخپلې ګرانې مینې او محبوبې ته دزړه له مینې او صمیمیت نه وایي:

دکابل بازار ته ځم
ګرانو تا لره شال او ساز راوړم

* * *

نه مې کار کېږي له لاسه
نه ډاګي راځی ګرانو له پاسه

محبوبه او ګرانو بیا و خپل مین ته داسی په خاصه ادا او مینه سره دخپلې مینې اظهار کوي:

ناسته یم دمینې پرځای
ارمان چې اوس زما لالی وای

* * *

شپه مې تېوله بې خو به ووهله
دجانان روغه نه کېدله

بيا هم ګوره دمينې او محبو با وار دی چې خپل ګران لالي ته دمينې او محبت څه ډول بلنه او غږ کوي:

زما جانان هميشه دی را څخه ورك

دچرسو بوټی دی نازك

ددې غوښتنې په خواب کې مين او ګران پرخپله ګرانو او محبو به باندې داسې د خوشالۍ او مينې خوږ غږ کوي او ورته وايي:

خوږ ې ستا له لاسه پرما غم دی

ګرانو ستا دپلار وطن دی

محبوبا چې دخپل مين او لالی دا سوی غږ واوري او ورته معلومه سی چې ګران سره غم دی، نو ګرانوخپل قدر نور هم زياتوي او داسې وخپل جان ته وايي:

ګيله مه کوه اې زماجانه

ما ډېردي ليوني کړي ستا په شانه

مين چې دخپلې محبوبې دا دکبر او سخت زړګوټی نارې واوري، بې واره داسې دهغې غوږ و ته خپل درد په لوړغږ ور رسوي او ورته وايي:

خولګۍ نه راکوې را پسې ژاړې

تش ديدن دې راکوې ولاړې

* * *

چټې ګرانو چټې! چې په پښو دې کړې چوټې

ځوانان دې ليوني کړه

او زاړه خوراران دې وويستل له ګټې

لالی چې دخپلې ګرانو سره مينه لري او دهغې مينه ورباندې ډيره غالبه ده ، و ګرانو، نه ملا متوي او داسې غږ پرې کوي:

ګرانو ګرځي په پلمه کې
ودڅیګر روپی یې ورکې

*　*　*

زیړه غاړه لکه هیلۍ
ګرانو ناسته په بوجۍ

*　*　*

ګرانو خدای چې نه ده ملا مته
سپینه خوله یې رانه کړه
دابه مې ارمان وي تر قیامته

ګرانو چې دخپل لالی دواده ارمان په زړه کې لري، نو داسې دغه حالت په سوې چیغه او غږ سره یادوي:

شین غر دی څو کې څوکې
جان به ما څه وخت واده کې

بیا هم ګرانو چې دکلي په کوم واده کې پېغلې ټولې ټولې ویني او دې ته دلته دخپل لا لي دلیدو او دیدن ارمان ورځي او داسې سوې ناره له خولې وباسي:

پېغلې کوړه کوړه ناستې
ګران به و زما و خواته راسي

ګرانو چې دخپل جان سره زیاته مینه لري او غواړي چې دهغه مینه هم ځانته معلومه کړي او هغه ددې په شان دهغې په مینه کې ډوب کړي ، نو داسې غږ پرې کوي:

زه پر ګران به غوړیدم
دګران له سترګو شرمېدم

او څه وخت چې ګران دخپلې ګرانو غوږ پیکی ویني، ددې

دغوړ پیکی دځپلیدو په برخه داسې سوې ناره دخولې څخه وباسي او په دې ناره کې پټ دمینې تاو ښکاري:

ګرانو خوندي دې کړه پیکی
چې زما کالی را غوړوي

تر غوړ پیکي لاندې چې دځپلې ګرانو شنه خالونه ویني، نو ددې دشنو خالو په خیال کې ګران ډوبیږي او دغه حالت داسې یادوي:

ستا شینکي خالونه حسابم
پر لارې سات پرتیروم

زرین اکا ددغې نارې سره وخندل ، ماترې پو ښتنه وکړه . اکا ولې دې وخندل؟ لکه چې دشنو خالو په ګو لیو ته هم لګېدلی یې، هغه وویل: وراره ! پو هېږې چې دادې دنیا دود دی او پرځوانی کې خوند کوي، له څه درنګ او چروت وهلو یې وخندل او زما دخوشالۍ دپاره یې وویل: وراره! لړه دمه به وکړو ، خو زموږ په وخت کې چې دځوانۍ وخت مو و ، په کلیو او بانډو کې به چې واده و کله کله به ځوانانو په لوړ ږغ سره په نرۍ غاړه لنډۍ ویلې چې دا دوې لا اوس هم زما په یاد دي او دهغه وخت مینه پرې ما توم او داسې یې په نرۍ غاړه راته اوږ دې کړې:

خدای خو دې ژر ګلان راشنه کړي
چې زه جانان لره ګېډۍ ګېډۍ راوړمه

* * *

پاس په بنګله کښې زګیروی خېژي
یا رنځوران دي یا مین له کلي ځینه

زرین اکا له څه درنګ دمې وروسته وویل: زه سبا ته دکلا ت

پرلوري ځم ، ښه شو چې له لسو کالو وروسته مې ستا پلار ولید او یوه شپه مې ورسره تېره کړه ، دادې خوشالۍ شپه ده چې تا ته مې په نارو او بدلو سبا کړه ، بیا خدای خبر دی چې سره ګورو به که نه ، ځکه په ژوند باور نشته زه او پلار دې سپین ږیری شوي یو ، زما دا یاد به درسره پاتې وي، ما ورته وخندل او ورته ومې ویل: خدای لوی دی دنیا په طمعه خوړل کېږي که خدای کول بیا به سره وګورو ، ستا دا دنارو او بدلو یا د به تر پېړیو پېړیو پاتې شي، که ستړی وې نو بس کو یې، ده په خندا وویل: زما دځوانۍ شپې او دا وښو کاروانو نه را یادشول، څو بیتونه نور هم پاتې دي، هغه به درته induced وایم او بیا به دمه شو ، ما ورته ووې ښه اکا ! څنګه چې دې خوښه وي هغسې به وکړو خو ما ته چې څومره د بیتونو ویلو په برخه کې ګوډي را ډک کړې ورته خوشالېږم ، نو داسې یې د بیتوپه ویلو پیل وکړ:

بیا هم دګران او ګرانو دمینې ددنیا ګۍ څو سوې چیغې دي او ګران خپلې ګرانو ته دخپلې خوږ ې مینې داوږ دوالی ژمنه کوي او داسې هغې ته وایي:

تګ پر تا ، بدي پرما
شین خالې ګرانو لا س تر کلا را

ګران چې دګرانو په خوږه مینه پوه شوی او دا ورته معلومه ده چې هغه له ما سره دزړه نه مینه لري، نو دی هم د یو پښتون مین په څیر ، دهغې پر مینه باندې په سر نه اړکېږي او خپل سر ترې جاروي او دمینې او محبت اثبات داسې هغې ته جو توي او وایي:

دبابا منت به وړم
بورې تا کله زه پرېږدم

* * *

ګرانو وکړه دوې نارې
که رنځوران دې جوړوې

*　　*　　*

دګرانو پرپیکوو
مرګی روا دی دمیړو

*　　*　　*

زه پر ځان غمونه ستا منم
ګرانو کوم لوري ته وړې چلم

ګرانو چې دخپل و ګران دغه سوې چیغی اوري ، نو ذا هم دهغه په مینه کې سوځي او داسي غږ پرې کوي:

یارۍ ټولې بې وفا
ګران ملنګي کوي بې ما

ګران چې دخپلې و محبوبې دغه غږ اوري، نو دهغې دباور او خبرې دسپینتیا دپاره دغسې مخۍ ورګرزوي او په مینه کې یې ځان ملنګ ګڼي او وایي:

په لاس نه دروړم ګیډۍ
موږ ملنګان سؤ شین خالۍ

بیا هم چې ګرانو دګران دغه ناره واوري او ورته معلومه شي چې دی ملنګ دی او د یارۍ رنګ یې بدل کړی او په بله سر دی ، نو ددې له پاره چې هغه ښه ځانته په مینه کې پوخ او وریت کړي، داسې غږ پرې کوي:

ما ویل چې ته به ما یوسې
ته ملنګ دزیارتو سوې

له دې حالت نه و دمخه کله چې مین او مینه یا ګران او ګرانو

سره اشنای کیږي او یو ځای سره کېني یا خبرې کوي ، په دې اول ځل خبرو کې دګرانو رنګ سور سور کېږي او شرم حیا پرې غالبه وي ، نو مین چې دګرانو تښتیدلی رنګ ویني وهغې ته داسې وایي:

ستر ګې مړې مړې اړوي
زه په تا پو هېږم سرې

دمین او مینې یا دګران او ګرانو دمینې او محبت په لومړیو شپو او ورځو کې چې وګران ته چندان دګرانو دکور او مالت یا دناستې او ولاړې ځای ورمعلوم نه وي ، بله همځولې یې چې په منځ کې وي ګران ته داسې دهغې دپیدا کیدو په باره کې وایي:

یو ساعت ته تکیه وکړه
دسرې کور په نښانه کړه

څه وخت چې ګران دخپلې و ګرانو دژمنې او وعدې یاد دیدن ځای او کورته ورځي او هغه هلته نه وي او دهغې پرځای بل څوك وویني ، نو داسې ناره کوي:

زه چې راغلم ځای دسرې و
ړ غ دبلې پښتنې و

ګرانو ته چې دګران دلومړي وخت خوږ ې مینې یاد زیات خوندور او ارزښتمن ښکاریده خو دوخت په اوړیدو سره چې هغه پخوانۍ سوې مینه کې څه سوړ والی راشي، دغه دسوړوالی حالت ګرانو دګران دمینې دمستېدو دپاره داسې په خوند سره یادوي:

نن مسته سبا دې کډه
جدایي دې کړه را ګډه

ګرانو چې دګران په مسته او ښا یسته ځوانۍ باندې نازیږي، نو دهغه دا ښایسته ځوانی داسې یادوي:

په دنیا کې یې منئ
دمینو ښې ځوانئ
* * *

سپینې خولې ژېړ چارګلان
نجونې په سیل د دامان
* * *

سپینې خولې ژېړ پېزوانونه
ګوښې ځای به وټاکونه

په پښتني کلیو او بانډو کې په جوته څوك مینه سره کولا ی نسي، دا په دې مفهوم چې ګران او ګرانو په پټه یو له بله سره دمینې دنیا تودوي او دوی له خپلو خپلوانو او کلیوالو څخه ډاریږي چې که سره ویې ویني وژني یې، په کلیو کې میندې او مشرانې ښځې په پیغلو جونو پسې څار کوي، نو دغه حالت دوی داسې ستا یي:
د زهیر زړګو تې واخلي
ګوډی ډك کړي منډه واخلي

په پښتني کلیو او بانډو کې پېغلې او ښځې پښتني ګاڼه او پسول پرځان کوي ، مین یاګران چې دګرانو ګاڼه ووینې او خوند ورته ورکوي نو داسې ګاڼه او پسول دځان د ډاډه کولو دپاره ترې غواړي:
ستا دسر له تاویزو
وماته یورا کړه ګرانو

دپښتنو د کلیو او بانډو ښځې پر مخ باندې ځای په ځای خالونه وهي، کله چې یو ځوان ته پر مخ باندې شنه خالونه خوند ورکوي نو چې دغه ځوان کومه ګرانو ولري له هغې نه غواړي چې ستا خالونه خوند راکوي او هغې ته وایي دخپل لا لي دپاره خالونه ډېر

ووهه دغه حال داسي يادوي:

زه مين ستا پر خالو

خالونه ډېر کيده ګرانو

په پښتني ټولنه کې مين او مينه په ښکاره اوجوته يارانه نسي سره کولا ی ، که څوك مينه سره ولري نو مينه به په پټه کوي، کله چې کوم ګران خپله ګرانو له لرې ځايه ويني هغې ته دا حالت داسې په مينه ستا يي:

د راده پر هغه غاړه

ګرانه لوڅ ځيګرولا ړه

دلته " ځيګر " سينې او ټټر ته وايي

زموږ داپورته خبرې چې په پښتنو کې مينه په ښکاره سره نږدې نشی کيدای ، دا حقيقت په دې بيت کې وګورئ چې په څه شان سره يې يادوي:

کور يې ديد کولانسم

دا داوبو ګودر يې نسم

زرين اکا په همدې ځاې- ځاې خپلی خبرې تمامې کړې او وې ويل چې دا پورته بيتونه مې که کوم يو غلط درته ويلی وي ، غاړه مې دخدای نه نيسی ، دا ځکه وخت ډېر تير سوی چې ما دځوانی دوخت سندرې درته وويلې. ما ورته ووې دکور او کهول سره روغ او ژوندی اوسې ما ته يې له سره او سپينو څخه زيات خوند راکړ او له هغو نه يې ارزښت زيات دی، دا ځکه سره او سپين تېرېږي مګر دا دولسي ادب خورې ورې خوند ورې ملغلرې چې زموږ دکليو او باندو دخلکو دفرهنګ او کلتور څرګنده هنداره ګڼل کيږي کلونه‌کلونه او پيړيو پېړيو پورې به خپل ارزښت وساتي ، دخدای پامانئ په حال کې

مې ورته ووې چې اکا ته له څو کالو راهیسې کابل ته راغلی یې او زما پلار دې هم نه پرېږدي، که خدای کول شپې ته به دزابل دسیمې دکوچنیانو دواده بیتونه که درپه یاد شول هم راته وواییې. اکا راته په موسکا شو وې ویل: که خدای کول بیا هم راځم ، په دې خبرو کې له ځایه پورته شو، پلار مې چې له اودس کولو راغلو . زرین اشنا یې ورته ووې چې ماته رخصت راکړه ځم، پلار مې ورته وویل: څه چیغه درپسې ګډه ده ، کورکې خو واړه نه درپسې ژاړي، شکر دی دلمسیو ښبتن یې، نن خو تللی نشې. دجومې (جمعې) ورځ ده ، دواړه دجومې لمانځه ته دپل خشتی مبارك جومات ته ځو. اکا چې زما دپلار خبرې واوریدې سر یې ورته وښوراوه او په خندا یې ورته ووې : یره ! حاجی صاحب ته همداسې زور ور یې نن شپه به دلې درسره پاتې شم او سبا له خو ځم، پلار مې چې دغوږ و ګوشکي یې په غوږ کې نه وه او خبره یې سمه نه اوریده ورته وویل: خو له ډیره مه ښوروه ، زه زابل ته نه درځم او ډوډۍ دې نه خورم ، په ډوډۍ مه ډارېږه ، نن تلی نشې زرین اکا ور وړاندې شو په زوره زوره یې ورته وویل: نن شپه نه ځم زوی دې هم راباندې حواله اچولې او دا به هم پوره کم، بیا به سره ګورو ، دوی دواړه جومات ته سره ولاړه ، بیګا ته چې راغله دماخوستن له ډوډۍ وروسته یې راته ووې:

زویه! غاړه مې دخدای نه نیسي که رښتیا را باندې وایي دزابل په سیمه کې دجایي او کوچي خلکو دواده دود او په هغه کې بیتونه او جایي او کوچې خلکو په ژبه "بابولالې" یو رنګ ویل کېږي ، څه تو پیر نه لري، دده دخبرې دبس کېدو سره ما ورته ووې: اکاجانه ! دا خبره به دګیېځ راته کړې وه ، ما تهوله ورځ ستا دراتلو په طمعه چې بیګاته به مې اکا دکوچیانو هغه بیتونه چې واده کې ویل

کېږي راته ووايي او ته اوس وايي مونږ په کليو کې "بابولالې" ورته وايو ، نو تېره شپه خو دې " دبيتو " په نوم پر ما باندې وليکلې. په همدې شېبه کې يې وخندل او دا يې وويل: يره زورور سړی يې بيتونه خو مې ځکه وويل چې په عموم کې سندرې او بيت ورته وايي خو کله کله يې " بابو لا لې" بولي ، ما هم ورته وخندل او ورته ومې وې : پروانه کوي دا دپښتنو سندرې دي په هر نامه چې وي سړی پرې پو هېږي چې دواده سندرې دي او په واده کې دښځو او نرانو له خوا په اتڼ کې که په ولاړې وي او که په ناستې په وزم (وزن) او قافيه سره ويل کيږي، ستادعمر ډېروي که دکوچيانو دواده سندرې دې کومه يوه زده وي راته وبې وايي او که نه نو دخپل آشنا حاجی صاحب سره دې دمينې او ځوانۍ خبرې او منجلس کوه چې شپه دې خوشاله تيره شي.

زما له خبرو وروسته زرين اکا په خندا وويل: يو څه دکوچيانو "بابولالې" مادرته زده کړې دي، خو په ترتيب يې نه پوهېږم چې دواده په وخت کې څنګه او کله ويل کېږي؟ که خوښه دې وي درته وبې يې وايم . ما په خندا ورته ووې : اکا زه خو داسې شيانو ته ډېر تږی يم او دچا خبره اورېدو ته يې و چاودم چې کله به يې واورم . ده وويل: چې دومره دې تليوار دی قلم او کاغذ را واله چې شروع (شروع) پرې وکړو ، په ترتيب به يې خپله پښتانه پوه شي زه سپين ږيری يم خو دتا دپاره يې درته وايم ، که نه چې ځوك قرآن را کړي خوله به په " با بولا لو " باندې واز نه کړم، دا خو دځوانۍ دوخت کارونه دي. ما سر ورته وښوراوه کاغذ او قلم ته مې لا س کړ هغه " دبابو لا لو" دمخه دا دوې لنډۍ چې ده ويل کوچيان يې په واده کې په لوړ و غږ و وايي راته په لوړ غږ اوځانګړي وزم (وزن) وويلې:

دخسرکور دوینو ډنډ دی
زه یې په غاړه ګرځیدم ورو لو پدمه
* * *

پېغلو راځئ جیبو نو جوړ کړو
خو اښې ظالمې خمیرې به پټوونه

زرین اکا دا لنډۍ په ډېر خواږه غږ سره وویلې او ما ورته ووې: کا کا ! ډېر خوند یې وکی یوه بله هم پسې وشړه، ده زما شړلو ته وخندل او داسې یې بله لنډۍ ودنګوله :

په یار مې هغه نخښنه وایه
چې دمستو ککړه خوله درووتمه

تر دې وروسته یې په با بو لالو داسې پیل وکړ:

ښه ځې ښه ځې چې ته مو تردالوی کنډو را تېره کړې
پلار دې په لوټو سو ته خواره یې هېره کړې

ما ورته ووې: اکا! زموږ په ځای کې یې داسې وایي:

ښه شوې خورې ښه شوې چې تر شنو ونو مې تېره کړې
پلار دې په ولور شو ته یې هېره کړې

له دې " با بو لا لې" وروسته یې داسې په خواږه وزم ، څو نورې بابولالې وویلې:

میرزایي قدم را واله نرۍ لا جوړه ده
دپلانی لا یقه نه وې ظلم پلار کړی ده

ما بیا ورته ووې چې اکا زموږ ځای کې یې ښځې داسې وایي:

میرزایي قدم را واخله نرۍ لیار تېره ده
دپلا نکي لا یقه نه وی حکم خدای کړی دی

په دې پسې يې په ځانګړي وزم دا با بو لاله وويله:

نا وې په مخکې هديره تر تيره مه سې
له شاه خو دآ با په وينو سره سې

اکا ته مې بيا وويل چې دا با بو لاله زموږ په ځای کې داسې ويل کيږي:

تر مخ دسلو يې په رنده مه شي
تر څټ دې ليوره په وينو سره شې

اکا وويل: نا دا باّ بو لالی زده دي، زه به يې بس کړم، ما ورته وخندل ، اکا! يوه نيمه سره نږدې دي چې زده دې وي او يا درته درځي بس کوه يې مه چې بيا داسې وخت زه نه شم پيدا کولای:

زموږ ناوې ورځه په روی روی باره سې
چې بل منی راځي بېرته را خواره سې

زرين اکا ته مې بيا مخ ور واړوه او په خندا مې ورته ووې، دا بيت زموږ ځای کې داسې ويل کيږي:

زموږ ناوې ورځه په مخ روی داره شي
شهزاده ستا غلا م ته يې سرداره شې

کا کا بله با بو لاله داسې وويله :

مه ژاړه ناوې تا دې خدای نه ژړه وي
ژاړي به دې خور چې دتا منګی به وړي

له دې با بو لالې وروسته يې وويل : ددې با بو لالې مخی ستا سو ځای کې څنګه ده ؟ ما ورته ووې کاکا ! تا وګټله وار دې دی نورې هم وايه :

دشا توت ونې کږې سوې د ميوو سره
پلا نيه ته ورك شې له نينو سره

سهار کېږي سپېدې نارکېږي
نا وې غوټۍ ده سبا به ګل کېږي

* * *

خدايه پلا نکی وځي ننوځي
دا خور يې باز مرغۍ له ګوتو وځي

* * *

موچنۍ دې په پښو کړی ما ويل مسافري کړي
بېرته به رانسی دخسر دکور بند سي

* * *

ناوې درغی سپرخی
ناوې تېنګ نيسه تندی
دا وارې يې درتېنګ کړه
بيا به يې نه کړې تورپېکی

* * *

ناوې کميس دې دوريښميڼې اليچې ده
لستوڼی دې دزوم د درو پزې ده

* * *

يو دې سيرلکی څلور دې پاستی
پلانی وژی ته ولې راځغاستې

* * *

کوټنی دې سېرلی دی
سېرلی دی ټکسيالی دی
پلانی وربانديې سپور دی
وايي ها څه عجيب نيلی دی

زمورږ زومه خيالي
ورادې راغله په خرپې
نيمې پك نيمي ګنجي، نيمې خيري ګرزوي

اکا ته مې وويل دا با بو لاله په لږ تغير زمورږ ځای کې داسې ويل کېږي:

زمورږ زومه زاولنه
ته راننه وزه دننه
زمورږ تر ناوې جارشې
ته پې مخ ګورې كه ونه

زرين اكا ! په آخر كې دا يوه با بولاله وويله او وې ويل نورې نه دي راته مالومې:

پلانيه ورا دې راغله ټك يې نشته
دټك دارو به يې درکړو خو دټك سړی يې نشته

زرين اكا چې دا با بولالې راته وويلې نو يې وويل نور مې مه ځوروه ، ما په خندا ورته ووې كا كا زمورږ په وطن كې زوم چې دواده په شپه دخسر كره راشي هغه نه كليو الې پېغلې يعنى دناوې همځولې او كليوالې د ډوډۍ دخوړلو په وخت كې دهغه دغندنې يا صفت كولو دپاره خاص پامونه په زړه وړونكو غږ و سره بولي دا څو يې ما زده دي ته يې واوره كه تا ته دخپلې سيمې ياد تا دزوم ګرت دوخت با بو لالې درپه ياد سوې نو به يې راته ووايې، هغه وويل: ښه ده ته يې ووايه چې ستا سو پامونه څنګه دي؟

يمورږ زومه ژوولنه
ته رو ننوزه دننه
يمورږ ترنوې (ناوې) جارشې

ته يې څټ کسې که ونه

داسې يې هم وايې:

يموږ زومه خوشتلنه

ته رو ننوزه دننه

يموږ ترنووکې جارشې

ته يې مخ کسې که ونه

* * *

په کوټه کرلی پیوز

په کوټه کرلی پیوز

يموږ زوم روغی

سرې سترګې لکه بوز

ما چې دا دوه پامونه دزوم په باره کې ووې ، زرین کا کا راته وويل: ابس زموږ په ځای کې چې ناوې اوزوم په آس یا اوښ باندې زوم دمخه او ناوې تر شاه پسې سپره وي نو دا وخت کې ښځې داسې بدله ورته بولي:

زموږ واده پر ګر مسہل دی

ناوی زر زر جوړ ویه

راسره دسپرو سہل دی

دکور سر ګوره نړېږي

ناوکې موځنې بوتله

اوس به څوك ورو لا ړېږي

دا وخت کې زوم خسر ته ورتېرېږي دهغه لا سونه ښکلوي نو ښځې داسې بدلې بولي:

دسهار چرګو کل کل کې

زما جان دغه دی راغی
په خسر یې توکل کی

لور یعنې ناوې چې سپروي هغه زر ورتېره کړي او دمورنه رخصت اخلي دغه شېبه کې ښځې داسې په بدلو ورته ګډې وي:

لور او مور سره ولاړې
دلور او ښکې یې را توی شوې
ددې مورپه ګریوان باندې

نو څه وخت چې ناوې دمور نه رخصت راوالي(راواخلي) اس یا اوښ ته خیجي هغې ته ددود سره سم پټهوان ونیسي او دا بدلې ورته ویل کېږي:

لیورو ونیسئ لنګیه
د لالي ناوی راباسو
مخ یې لمر شاه یې سپوږ میه

ناوې چې سپره شي او زوم تر شاه پسې سپورشي نو داسې وروستۍ مسرۍ پسې وایي، ما ورته ووې کاکا مسرۍ خو لنډیو ته وایي، ده ووې مورږ کلیوال دې ته هم مسرۍ وایو غوږ کېده داده وایي واره چې نور مې نو څه نه زده، که داسې څورول راکوې بیا دې دپلار پوښتنې ته هم نه راځم ، ماورته وخندل بس کوم یې دا یوه مسرۍ دې ووایه :

لمر راوخوت اوره سره شوه
که ورابانۍ زما دجان وه
دبرښنا په دود یې تله شوه

په څکمنیو کې داتڼ نارې:

په کورمه (څکمنیو) کې داتڼ نارې ، دپکتیا دنورو سیمو

لکه منګلو او ځاځیو دنارو سره ورته بڼه لري، یو څو یې چې ماله ډېرې لټېي وروسته را پیدا کړې ، ددغې لړۍ په برخه کې وړاندې کوم ، وګورئ چې څومره په زړه پورې دي:

یار پسې به ځمه
سبا به یار په سترګو وینمه

یار پسې به ځمه
یار مې ښنارګي کلي ته تللی

اتڼ ته را ګډېږه (*)
لندانه لنګۍ ټوله په سر کېږده

زېړ ختلی لمر دی
په ما خوارې زېړو ټکی مازدیګر دی

وه جلکۍ خمارې
دخت لمنې پوړته که له لیارې

په دغه ډول هم ویل کېږي:

وه جلکۍ نازه کې
دخت لمنې جګې وره له مځکې

جلکۍ کږه وږه شوه
نرۍ ملا یې سودا ګر بیه کوینه

(*) آتڼ ته راګډېږه نه دلته مطلب دادی چې اتڼ کې راسره یو ځای او سهیم شه.

په دغه بڼه هم ویل کېږي:

جلکی کږه وږه شوه

تاویزیې دنامه غوټی وهینه

جلکی کږه وږه ده

کږه یې مه کې دلاچې لونګو ونه

تا ته به خوله درکم   بل مې دین په دنیا وورکې

ولې ما سره زور کې

په دې ډول هم رواج لري :

تاته به خوله درکم

دنورو ، وورکیو نه یم زمه واره

یا داچې:

تا ته به خوله درکم

دنورو ژنیو نه یم ګنهګاره

دزېږ و ګلو په باغچو به بنورېدمه

ړنده شوم ولوېدمه

داسې هم ویل کېږي:

دزېړو ګلو په باغچو به ګرزېدمه

لالییه! (لالیه) تا به نه لیدمه

مرمه اوس به مرمه

لالیه! د تا ارمان به ګور ته را سره ورمه

په دې ډول هم ويل کيږي:

مرم چکنه مرمه	دتاارمان به ګورته راسره ورمه
وېلې به يې ورمه	چکن په کابل ډېردی را بې ورمه

که درزيږي وای درزيږي
دکړايي(*) بازار در زيږي

که خواږه دي دخورما
وای وای زړي خواږه دي

که ګل دی وای ګل دی
کندهار مې زړی ګل دی

جلکۍ کږه وږه ده
په پوزه يي لونګ توره دانه ده
دتانه خو دما کلی په لوړ دی
کمزوری مال مې تل دزور وردی

مړوند مې ولې نيسې
په دې ميدان به وشي غو يمنډونه

مړوند مې ولې نيسې

(*) کړابه په کوږمه (ځکمنيو) کې ديوه ځای نوم دی.

په دې میدان به وشې جنجالونه

وه چتې ملا لې

دټتر روپۍ دې واړه کلیمه دارې

یا داسې:

وه چتې ملا لې

دټتر پنۍ دې واړه مرغلرې

پرته ده وه که پرته ده

په لنډي کته پرته ده

یا داسې :

پرته ده وه که پرته ده

په نري کته پرته ده

سپین مخ دې خولې دی

کبر جنې! خوب دې کړی دغرمې دی

داسې هم ویل کیږي:

شین مخ دې خولې دی

سوډرې ! خوب دې کړی دغرمې دی

یا داچې :

شین مخ دې خولې دی

دمینې خوب دې کړی دغرمې دی

یار مې زیړی ګل دی

دیار دلاسه جوړ ماته چار ګل دی

په دغه بڼه هم رواج لري :

یار مې زېړی ګل دی

زېړی ګل مې داوربل دی

یادونه :

دمنګلو، ځاځیو ، څکمنیو، ځاځی میدان او ډېرۍ مینې د آتڼ دا ناري بیخي او پورېخې سره یو شان او نږ دې دي. (لیکوال)

ولسي ادب:

داتڼ دنارو ددغې کو چنو ټې او کمکلۍ مجموعې وروستۍ لمن د پکتیا ولا یت د مچلغو دسیمې د یوه کلیوالي منجلسي چې خان زرین نو میده او دخپل محلي ساز څو فیتې یې هم خپله سیمه کې ډکې شوې دي په هغو پامونو (سروکیو) او سندرو (لنډیو) او لنډه کیو او بو لیو سره ښکلې کوم چې دده له یو ې فیتې څخه را غونډ کړل شوي چې د ولسي ادب یوه ځانګړې ښکلې رنګنه غونچه کیدای شي، لا ندې یې هر برخه ددوی په محلي لهجه سره وړاندې کوو:

۱ـ سروکي:

وه لالیه لاس راکه چې خپل وطن ته ځمه

ژوري کورمې ته نصیب را وړې یمه

په خوست ګرمي ده ما تیراته کړه مینه

خیالی مومنده یمه جانانه

څوك مې چې ياري كي په ياری کې زه کره يمه
ګوري نه خوږه يم لا ليه

څوك مې چې ياري كي زه پيشو پيشو ناميږم
خدای چې نه درنه ډاريږم

دروغ كوې لا ليه زه يې تا سره جوړه يم
ګورې نه خوږه يم

باغه ! شنډي شوې ولې نه نيسې ګلونه
په تور اوربل كې مې آشنا وهي لا سونه

باغه سر كاري شوې نه دسركار خوري نه دي ماته راكوينه
وای په تور اوربل كې مې آشنا وهي لا سونه

خوب خندی مې ورك شی چې دا څرنګ اثر دی
يو مې آخرت بل دعاشقۍ غم زور ور دی

بنده به څه ښادي كې چې مرګی دی
دزړه هوس چې كي هغه ليونی دی

چې ويشتلی دې په زړه يم شپه په ورځ كم فريادونه
بيګا په مخه راغلې جلكۍ رنګه دې شه خونه

آسمان يې بې ستنې درولی ، ستوري يې پيچونه
دا سپين لمر يې زيړی ګل په غوړولی

لا ليه ستړی يې که خوب دزنګوينه
توره دې لنګی ده وريښمينه

مرګيه مه کړه په وړو کيو ووړ کيو مينه
دا ټورې ځنې يې کفن لاندې کوينه

کراره شپه ده ټول ويده دي المونه
کراره شپه ده ووړکيه خوب مې زنګوينه

پريږده پريږده سپين مړوند مې پريږده
که خوب درځي سر په څنګل مې کيږده
زما جانانه ياره

ځنځيري پيزوان ته درې وارې سلام
جوړ دی ځنځيري پيزوان

دښنه منګي نه دې چا پير کړه مړوندونه
خبره نه وې ما دې وکړه ديدنونه

پسرلي ګلا ن غوړيږي ، باران وريږي
شال مې لمديږي

زما ژړا ورته راځينه
شال مې لمد يږي

وه ګرانه ستړی مه شې
ښه شوې چې ته له خيره راغلې
دډيره عمره مسافره ګرانه ستړی مه شې
ښه شوې چې ته له خيره راغلې

وه دتور ټيکري ميرمنې
سرې دې لمنې
غورځوي ساتري دې کړمه
وه دتور ټيکري لمنې

زيړ مازديګر دی زړه زه ولاړه يمه
وای زيړ ما زديګر دی

وړوچکی طالب ګی چې ليلی يې لرينه
وشينده لونګ چې ديار بوی يې ځينه
وړوچکی طالب ګی

په سمه کورمه تيريدې وخت دماښام دی
نيولی يې باران دی په سمه کورمه

وه کميس دچټې

ګل په لمن جوړ دی کميس دچتې

لاس مې په ګردن کې بنګړو شور ولګاونه
ستا خمارو سترګو په ما اور ولګاونه

زرګره دمينې ښه رو پې جوړه کړه
زما ليلى ته ښه نتکۍ جوړه کړه
غمي څلور ورباندې کيږده
په شنو خالو يې مين يمه

تورې دې سترګې زيړه زنه شنه خالونه
غوندو واى غوندړو مه کوه ظلمونه

تګ کوې دزرکې، ما تله شه ګودرکې
زه دې ويشتلى په ملا لو سترګو يمه

شين ټيکرى دګل په ګل جوړ کړى دى
ولاړلې ګودرته ، ټول ګودر دې ښايسته کړى دى
شين ټيکرى دګله !

دسره ګړي نه دې چا پير کړه مړوندونه
فکر دې نه و ما دې وکړه ديدنونه

خوند دې کي اوربله چې په څنګ يې اړوې ليلى

ډېر دي عاشقان دي وخت په زلفو تيروې ليلى

زلفې دې پريږده چې په مخ وهـي تالونه ليلى
وه ليلى واى ليلى مرم
نه پاتې کيږم ليلى

په مازديګر کې خو شاليږي ميـن زړونه
ښکلې ليلى بر ګودرته ځينه

په مازديګر کې خوشاليږي ميـن زړونه
ښکلې ليلى زړونه څځيرينه

کراره شپه ده ټول ويده دي عالمونه
پريږده پزيږده سپيـن مړوند مې پريږده
که خوب درځي سر په څنګل مې کيږده
وه قراره شپه ده وورکيه خوب مې زنګوينه
شرينه ياره راځه په ميه

خوږې خوږ ې خبرې کړې دومره بيداره نه يې
وه جلکۍ خماره نه يې

وږې وږې خبرې کې دوِمره بيداره نه يې
وه جلکۍ خماره نه يې

تور زلفو په ټالو مې زنګوینه
ډېره ګرانه مجبوبه وه ګرانه محبوبه
بې وفاده محبوبه
تورو زلفو په ټالو

لیلی دزیړو ګلو باغه راځه
نن رنځوره یمه راځه
سبا به نه وي دیدنونه لیلی

وروځه لیلی وروځه
جو نه واړه ورو ورو ځینه
شین خال به دې وران شینه

په مساپری کې زهیر مه شې
که ته زهیر شې زه به څه خبره ومه

مانه لاړې رنځور مه شې
مساپره یاره بیا به کله راشې

شکر شکر لویه خدایه
چې مې دنور محمد په ناوې واچؤل شالونه

جباره سپین دمخ زیړه دې غاړه
رنځوره یمه، وای جباره یاره

شرنګ ليلى ناوې يې يو وره
ناوې يې يووړه په ډا لونه

يادونه :

د!سروکي او پامونه په ټوله پکتيا کې شريکه او ګډه بڼه لري.

۲ـ لنډۍ :

زما کوترې نازولې
لړه رانږدې شه ساړه نيولى يمه

جانان په مانې تر سر تيردى
که لاس ترې واخلمه ملنګ به شي مينه

ناز په بې نياز وخلکو مه کړه
ناز په ما باندې کوه چې ناز دې ورمه

چې نيمه شپه شي زړه مې تنګ شي
خت مې کفن شي کټ مې قبر شي مينه

زما زړګى دسپيرغوت[1] ميله
خداى دې سپيرغوټ په ميله راوله مينه

سپينه دې خوله تورې دزلفې
ما په نظر کې ګرزوې که هير دې کړمه

۱ـ سپيرغوټ دمنګلو په لژه کې ديوه جګ غره نوم دى.

په مينه سترې نازه ولې
خوله رانږدې کړه ما لونګ ژوولي دينه

ارمان ځي دادي رانه لاړې
ولې مې ټينګ په غيږ کې نه نيوې مينه

دربابه به دې څونډې شم
چې ورمې نه کړې بازينګرو په لاسونه

دغه نيشه به څه نيشه وي
نيشه هغه وي چې تر عمره پورې وينه

نصيبه ډېر درنه خپه يم
ګلو ته چې لاس کم اغزي لاس ته راځينه

ګل مې کرلي وو ايلې شوه
بيا به دسين غاړې نه کرم ګلونه

ما درته وې چې پيغله وکړه
پيغله ګنې دې بند په بند مزه کوينه

دانديښنو بازار يې جوړ کې
زه يې په غاړه تيريدم ورولويدمه

دګلو بلغه سر کاري شوې
نه دسرکار خوري نه دې ما ته راکوینه

زړه مې غریب دی راته ژاړي
دما نه غواړي تیرې چارې تېر ساعتونه

زړه مې غریب دی راته ژاړي
دمانه غواړي دپردی باغچې ګلونه

زړه مې غریب دی راته ژاړي
را په یادوی دلیلی سپین مړوندونه

چې لېونی، لېونی ګرزې
یالېونی یې یادې زه لیدلې یمه

دا پورې لار کړه وړه ده
دا علي جان دحکیم خان سلام ته ځینه

سمه سارو (صحرا) کې دې خوله راکړه
په سمه سارو کې څوك ګل نه بویوینه

سمې سارو ته مې زړه نه ځي
داور بخو لو ځونډي مې تر څې زړوینه

جلکۍ واده ته هوس مه کړه
دزړګی سر به دې او به کې ډېر غمونه

جلکۍ په سین کې کالي مینځي
تر بنوڅی تورې يې سپین دي مړوندونه

کور ته له شرمه درتلی نشم
وريا (لرې) پو ښتنه دوړو ، ووړکینونه کمه

يار مې دخدای په میاشت کې مړ دی
زه دروژې په پنځلسم خبره شومه

پېغلې همدو مره دې خوښي ده
چې دا سپین پرتوګ دې وهې په زنګنونه

ګل دګلو سره جوړېږي
چې ګل نه وي څه ازغي څه يې ګلونه

قلم ځنځیر وای ما به مات وای
په قلمي ځنځیر ویلي دي مېخونه

دهندوستانه ووړکی راغله
دګورستان ووړکي بند یان دی نه راځینه

چې ګورستان ته مې کوږى کې
خولګۍ مې ښکل کړه بيا به نه وي ديدنونه

جانان په ګور کې ارمان وکی
په مانې ږنګه شوه دتورو خاورو خونه

زما دلرې وطن ورۏره !
رب دې شمال که چې په غرو راشې په مينه

په دنيا مه وسېږه ياره
دنيا دغم ټالۍ وهي ږنګه به شينه

دنيا دغم په ورځ پيدا ده
دا لېونى يې دخوشالۍ طمعه لرينه

په دا ديدن دې مړه نه شوم
په بيلتانه دې سپينه واوره ولې شومه

پېښور دسر پښو ډنډ دى
زه يې په غاړه ګرزېدم ورو لوېدمه

تر پېښوره پورې لاړم
چې چېرته چتې دي موزيان يې ژړوينه .

دخپله خدایه مې ګیله شوه
خپلو پردیو رانه واخستل لاسونه

اسمان په ستور یوښا یسته دی
که ستوري نه وی اسمان ډنډې ډنډې وینه

څوکۍ (مورچلې) دې وپرتې دوه مخې
دکبر جنې یاربه څوك ولتهوینه

څوکۍ دې وپرتې دوه مخې
داکبر جن ووړکی به څوك ولتهوینه

زما زړګي نه خبر مه شې
که بیا خبر شي نیم یالې دی نیم ورخونه

چې په څوکۍ کې یې ایسار کړې
نیستي مه که ووړکیه زه ولاړه یمه

چې نیستي ورته ونه کې
تر بور ظالم دی نیستي نه قبلوینه

زړګی مې خوړین ګوتې په لاړې
طبیبه نه یم چې په کیږدم ملمونه

په دا باندې به سره لاړ شو
که پې دې نه وي سپينه خوله به درکومه

لکه زه دغسې مې يار واى
خوابنې به مې جگه واى دگوتو په سرونه

ديدن دمړيو قيمتي دى
په ما قيامت شول دژونديو ديدنونه

بولۍ :
خانه ! شپې ورځې به وي ياران به نه وي

ميړنې يې گډ وي تکيه په خداى ده

دخلور و سترگو څه عجب ديدن دى

چې په زړو سره مين وي ځاى يې يوکې

چلم زر زر ډکوه دروټو پړانگه

خوارسرى چې ياري کي تر بام کوړى دى

چې په زړو سره مين وى کټ يې يو کې

خدای دې زر زر لویه وه چې دیارۍ شې

ما په خوب زلفې لیدې چې ویښ شوم نه وې

ما په خوب زلفې لیدې تا ټیرېږې څه دی

یو وار غاړه غړۍ راشته پلا ر دې مړشه

اشنا یې دبلې ورځې یاد ګیري ده

دنیمګړې دنیا نیمه ورځ بازار دی

بې دیدنه شپه دې کال شي نه تېرېږي

ما به روغې چارې کړې که روغ مې ځان وای

ما له تا جدا کوي ژړا راځینه

چې په ناز یې لویوي په غم زړېږي

چې په ناز یې لویوي په غم وا دېږي

۴_ لنډه کۍ:

پورې وورې جنګ دی زه په بام ولاړه یمه

پورې وورې جنګ دی سره سټ يې کړه مینه

پورې مې لالی را پورې زه ولاړه یمه

سرو سترګو دې جارشم نن دې ډېر ژړلی دینه

تر سرو سترګو دې جار شم لوګي شول وطنونه

ما خو دې خدائی نه لري چې ته نه وې مینه

غونډه منډه زه یم یور مې بله لتوینه

یو ر مې زیړی ګل دی زه ګیډۍ دګلو یمه

زه مینه نه یم چا به دروغ ویلي وینه

زه مینه نه یم چا به ټوکې کړې وینه

جار رنځوره یاره به دیدن پسې دې مرمه

جار رنځوره یاره په دیدن دې روغومه

نه به تل درګی وي نه بی ډنډې ډکوینه

نه به تل سپير غو ټڅ وي نه دې زاڼو كتارونه

تل دخداى خدايي ده غره مه اوسه مينه

تل دخداى خدايي ده غره مه ګرزه مينه

حق دى مرګى حق دى ستا ځواني مې ژړوينه

جار ديدن غونډارى كه راوى ښړه مينه

جار ديدن غونډارى كه په ولړه مې مينه

خداى دې ليونى كړه چې په غرو ګرزې مينه

خداى دې ليونى كړه چې په غرو لاړشې مينه

وه مرګى ظالم دى پنډې جاړې ړنګوينه

وه مرګى دې نه واى ليونى دې واى مينه

جار جانانه ډېره مې ښكني لاړه به شمه

وه لاليه! مه غواړه بې وخته ديدنونه

وه فقیره! مه غواړه بې وخته خیراتونه

سو څه غیږه راکړه مالونګ ژوولي دینه

ته په ډول جوړه یې که خدای زه درمین کړمه

پریږده دنیا پریږده چې ما پرې نږدې مینه

ډیره مینه مه کړه لیونی به شې مینه

وه جانانه ډیره مې ښکنې لا ړه به شمه

وه جلکی روانه خیسري چینې ته ځینه

ټو ټه یې ږلی کړه ما زدیګر یې ورویننه

وه دره ګی خالی دی کډې غروته تللې دینه

وه درګی بې وو اهه دآسو په نالونه

سرې ستر ګې راجکې کړه دمینې یاردې یمه

۵_ متل:

سل لیارې دي - بنګي ته وزګارې دي

ښه خدایه غفوره - خورمه کې دوروزمزدوره

طبیبه ! طبیبي وکړه دوخته چې دې تبه نشي سخته

یو خمڅه دې وي- خوښه دې وي

غوښتونه نا یاره ښه یم - موزي نه کونډه ښه یم

ښه نن سبا وابنه دي

بخت یاپه پټۍ دی- یاپه کوڅۍ دی

سل دې ومره - دسرسړی دې مه مره

چې ورځ راشي لویه - شرینه مور به بیله شي له زویه

چې سروي - خولۍ ټوکې تالی دي

خپه کیږه مه - خدای به بیا ناورګل کې

څوك چې اوښان اخلي - دروازې جګې ایږدي

په ډيرو کې يې ويشه – په لږو کې يې خوره

ايسې بيسې بلا دې را ته نيسي
ايسې بيسې بلا مې درپسې
با با اوادې چې سره کيني نور څوك په سترګونه ويني
باغ وځبيد باغوان وګړبيد
باغ چې جوړ شي باغوان يې زوړ شي
بنده وکړې الې ځالې نصيب وکړې خپلې چارې
دبنو بنزي سره خوري دګور چمچې
بې وخته لمونځ نه کيږي خدای په خپل وخت يادېږي
پاك ګرزه بې باك ګرزه
پاك اوسه بې باك اوسه
پردی خپلوه نه خپليږي خپل پردی کوه نه پردی کيږي
پردی په يوه خپلوۍ نه خپليږي خپل په يوه بدۍ نه پردی کيږي
پردی خواږه په پور دي چې وريې نه کړې سبا ته پيغور دی
پردی خوږه چې خورې دربه خوبه کوي
پردی عيب دکلي منځ دی خپل عيب دولې منځ دی
په توره مړشې زويه نه چې دښمن ته خړ شې زويه
په جار جار مې ښه نه شي چې خيته (ګيډه) مړه نه شي
په جار جار مې ښه مره نه شي چې خوله مې غوړه نه شي
په خوله خوږه په نيت کږه
په خوله خوږ دی په زړګي کې کوږ دی
پلار يې له لوږه مړکيده زوی يې خواږه ترې غوښته
په داسې بلا واوړې چې پرتوګ په غاړه راوړې

په ژوندیو کې ښه میړی نه شته   په مړیو کې خندنی نه شته
په ژوندانه کې مې ښه غواړه   چې یو وار مړشم بیا مه راپسې ژاړه
پتې ډنډې کړه   ګزرې غونډې کړه
او به ډګر یژنې   نغن دمیچنې
اوړه دمبچنې   زوی دخچنې
اتام خوشته پوشته کې   منت په تناره کې
هم دې ساړه کیږي   هم دغورمه کیږی
هم دې زړه کیږي   هم دې نه خوښیږي
آسمان چې کنیږي   دومره نه وریږي
آسمان چې غریږي   دومره نه وریږي
ادې که نوره هیڅ نه وي   دبابا مینې خو مې ما توي
ادې که نوره هیڅ نه ده   دبابا مینه خو مې په ماته ده
اړې خواچوې   خو دسیال سره یې مه اچوه
اشنا دې وي   په کابل دې وي
اشنا دې دسرخیرغواړي   ورور دې دمال خیر غواړي
اس تکنی دی   په سوار میری دی
او به تیر یږي   کانې یې پا تې کیږي
او به واړه کانې دځان سره وري
لوی کانې ځای په ځای پاتې کېږي
او به دې تویه   انصاف یې بویه
اورته چې سیخ شی   هغه پرې سوځیږي
امي چې ورنږدې کیږي   هغه دکفر پیخ شي
اوښ چې په اوښه چوشي   دښښتن ورته سودو شي
بد به دې هیرومه   ښه به دې په زړه کومه

بد چي ګرزي بد به پرځي
په کور کې دې نه ښته شته نه کته
په شمله ګۍ دې شوم غلته
په شمله ګۍ دې شوم غلته
کوږ ته چې دې راغلم يوه خره وه بله کته
پيغلې که تورې وي لو نګ په پورې وي
پير چې نه وي تکبير نه وي
تر دغو خوږ ليو خوزه در تير نوردې شه خاورې او ګنديږ
تما کو ترخه دي عملي ته خواږه دي
تر کاله به يا خر نه وي يا به يې ښښتن نه وي
تيږه تله دخوارپه سرو لګيده
تيږه چې ځای په ځای پرته وي هغه درنه وي
تيغ چې چليږي ويني بهيږي
تيغ چې تيريږي ويښته کليږي
تيغ چې تيريږي پياووره ته برابر يږي
تيغ چې تيريږي خلك پرې غوخيږي
ټل ته تللي مور په ستر ګو نه دي ليدلي
ټل خوړلي بيرته کورته نه دي راغلی
جلکۍ وږه چې په ياری شي هغه ستره خرواری شی
جنګ سوړ شي خوار کبر جن تود شی
جنګ سوړ شی دکونډې زوی تودشی
څښ ته تلې خدای ليدې
څوك مه وهه په نوك و به دې وهي په سوك
څوك مه وهه په ګوته وبه دې وهي په لګته

ځومره یې چې ډیرېږي هغومره یې ترزړه ګډېږي
څه تروره پناه خه تر غره پناه
څه لوړ وه څه دپك سر لغړوه
ځوانی کې یوه نیمه نیشه وي داسې نه چې هر میشه وي
ځای و و دسرو بازانو ونیو تکو تورو کارغانو
ځانه خپله ځانه ښه مه غواړه له چانه
ځوز څو مره چه پلنېږي هغومره غوړیږي
حق ویل کړه دخدای دپاره ګته کړه دورور دپاره
چې پردی درګاه ته ګوری غم پرې اوري
چې خړنه شې غوړ به نه شې
چې دما ما په نغري شي هغه واړه لیوني شي
چې دادتاغړ که کوچ کي ما به لکه دسپیداره پانه وچ کي
چې دتورې مخ یې سور وي دهغه په تنده کې نور وي
چې د دوو سره بدي وي ددریم په کور ښادي وي
چې ژبې یې ملك وي هغه کلی الك وي
چې ژبې یې ملك وي هغه کلی سپك وي
چې زما دسر نه شي تیره خدایه بیا یې مه کړې ډیره
چې زورد زوره ور شي عقل مرور شی
چې زور دزوره ورشي دا یبرې پته یې خپل شي
چې زرو دزوره ورشي پتې دتخم سره خپل شي
خوارته ورمه کړې نو کان چې په وګروي خپل ځان
خوارو غلې وخوړې مړو کو لمې وخوړی
خور او لور په نس ښه ساته له ځان نه یې ګوښه ساته
دخوارې ښځې یاژړاوي یا یې سوې ښیرا وي

دآتڼ (ګډېدا) ډولونه :

په منګلو کې په عمومي ډول سره اتڼ (ګډېدا) په دود ډولو دی. راسته اتڼ، چپه یا ړاوښتی اتڼ دا دوه ډوله ګډېدا او آتڼونه بېلا بېلې بڼې لري چې په وروسته ډول سره به دوس په اندازه رڼا پری واچول شي. پر دغو دوو بڼو سر بیره ځینې متفرق واړه واړه اتڼونه هم شته چې ګډ وډ او ځانګړی اتڼ ورته وایه شي.

الف ـ دښي یا راسته آتڼ ډولویه :

دا اتڼ په ښي څنګ سره په ځانګړیو څرخو او لټونو تر سره کیږي، له دې کبله ورته راسته اتڼ وایه شي، تر چپه او ړاوښتي اتڼ راسته اتڼ اسان دی، دا لاندې بڼې یې موږ ته معلومې دي، ممکن چې نور ډولونه به هم ولري، هغو پسې لټه په کار ده .

۱ ـ دوه لټه راسته آتڼ:

دا ګډېدا وروځي ځوانان داتڼ په لوی میدان کې داتڼ په مشر پسې په لومړي سرکې په ورو او پساله داسې پیل کوي: ټول په یوه وار سره ښي لوري ته لټ کوي او ددواړو لا سو په اچولو سره مخ هم ښي لوري ته اړوي ، دښي لوري څخه چې ټول په ګډه سره کیڼ لوري ته لټ راوکړي او د ددواړو لا سو په اچولو مخ کیڼ لوري ته راواړوي . کیڼ لوري ته له رااوښتو او لټ سره غبرګې درې وارې ټاکې (چاکې، ټکې) یو وارې ښي لور ته ، یو وارې کیڼ لورته ، دریم وار مخامخ سره وهي، دځوانانو دټاکو له وهلو څخه داتڼ په میدان کې آزانګه او زیات لوړ غږونه پیدا کیږي دټاکو (چاکو) له وهلو سره یو ځای یو نیم ځوان اوګډېد .ونکی غورځی، غورپش اودپشپنګ آوازونه او کریغې

دزياتې خوښۍ اوخوشالۍ دپاره هم له خولې وباسي، ددرې وارې چاکو وهلو سره ځوانان د چاکو په شان خپل تور سرونه يو وار ښي لورې، يو وار کيڼ لورې او دريم وار ته مخامخ ځنې په خاص انداز سره اچوي، دځنو په اچولو سره دځوانانو تور ښايسته ويښته تار تار کيږي اوځانته ځانګړی خوند لري، په دې وخت کې يو نيم تن (په عمومي ډول سره هغه دوه تنه چې سوبت بولي) داسې بيتونه دځوانانو تر ځنګ چې په مستو کدمو بې له اتڼ کولوڅخه روان وي وايي:

دا ځنيا ورته به خوله ورکم- واى ورکم

دا لغړ سر ته به ګوته واى ګوته ښورومه

دځنيو له اچولو وروسته دا ګډيدا په همدې ډول سره بيا له سره پيل کيږي او دميدان نه چار چاپيره ځو وارې په زياتې خوشالۍ سره ګړ د ګوښه اوچارچاپير چې دا ګډيدا وکړشي، ډم (ډولچی، ډول وهونکی) نا ببره د ډول غږ درې لتي اتڼ ته اړوي. د ډاله(ډوله) دغږ په اړولو سره ګډيدونکی پو هيږي او بې له درنګ نه داتڼ مشر د ټولي په مخ کې ګډيدا له دوو لتو څخه دريو لتو ته اړوي.

۲ـ درې لته راسته آتڼ :

داتڼ او ګډيدا په دې حالت کې اتنچينان داتڼ په مشر پسې په يوه درنګ کې يو وار ټول ښي لوري ته اوړي، دواړه لا سونه په خاص ډول ښي لوري ته دلټ کولو سره يو ځای اړوي. دښي لوري څخه په ګډه سره بېرته دلا سو په اچولو کيڼ لور ته را اوړي، دکيڼ لوري څخه بيا ښی لور ته لټ کوي، دښي پلو نه کيڼ لوري ته چې رااوړي درې وارې يا پنځه وارې ټاکه وهي، دوه وارې غبرګه ټاکه (چاکه) کيڼ لوري ته له را اوښتو سره يو ځای بيا دوه وارې ښي لور

ته او يو وار مخامخ په زيات قوت سره وهی کريغې او غورځي ورسره کوي. دټاکو له وهلو سره پنځه يا اووه وارې څنې او سرونه په ډېره مستنه ښه سره يوې او بلې خواته اچوي. دځيو داچولو سره هغه دوه تنه چې په ښکلی وزم سو بت بولي داسی ددوی دلاخو شالی دپاره په زړه وړونکی غږ سره سندرې وايي:

دجونو ميره يې واده کړه ، وای واده کړه[1]

په دغه سرو ګوتو ، وای ګوتو به څوك دار يه ويينه

دا راسته اتڼ ددوه لته راسته اتڼ په شان څوانان داتڼ په ميدان کې بيا له سره په خپل اتڼچي مشر پسې کوي، يو وار ښي لوري ته لټ کوي، بيا کيڼ لوري ته را اوړي، بيرته ښي لوري ته مخ ددوارو لاسو په اچولو سره اړوي، کيڼ لوري ته دراوښتو سره درې واري يا پنځه يا شپږ وارې يوی او بلی خوا يا مخامخ دوه دوه وارې غبرګې ټاکې وهي، غورځی کوي، دهر وار ټاکو وهلو سره داتڼ دهر ډول سره ټول ګډېدونکی څوانان په مځکه باندې په يوه وار غبرګ کدمونه وهي ، دکدمو وهل دڅاکو سره يو ځای اتڼ ته ځانګړی خوند ور په برخه کوي، په دې ډول سره چې درې لتې اتڼ څو وارې څوانان وکړي، ددې له پاره چې ددغه اتڼ نه يې زر زړه تور نه شي ډولچي د ډول غږ څلور لتې يا څلور مخي اتڼ ته اړوي او څوانان د ډول دغږ په اړولو سره څلور مخی اتڼ پيل کوي او په زياته خوشالی سره يې داسې کوي.

---

۱ ـ هغه څوانان چي دګډېدا په وخت کي سو بت کوي يا بولي. په عمومي ډول سره لنډۍ په ښکل وزم وايي. يوازې د " وای" غږ په کې زياتوي کله ..کله يې بيت او ټپه وايي او لنډۍ ورسره تکراروي.

۳_ څلور لته اتڼ:

دراسته اتڼ په دې ډول کې اتڼچينان يو وارې ښي لوري ته ددوارو لاسو په جګو يا ټيټو يا کاږ و وږو اړو لو سره لټ کوي، په همدې شان ښېرته کيڼ لوري ته دلاسو په اچولو سره رااوړي، دکيڼ لوري له اوښتو وروسته ښېرته ښي لوري ته په خاص حرکت سره لټ کوي، دښي پلو څخه کيڼ لورته چې رااوړي داتڼ دنورو ډولو په شان درې ، پنځه يا اووه او اته وارې ټاکې يوې و بلې خوا ئخڼ او مخ ته غبرګې سره وهي او د ګډيدا په ميدان کې دځوانانو د لاسو او ټاګو وهلو څخه ډېر زوږ پورته کيږي، دڅاکو له وهلو سره درې، پنځه يا اووه او اته واره ځينې اچوي، په دې شيبه کې هغه ځوانان چې "سوبت" په لوړو غږو سره بولي ددوی دخوشالۍ له پاره داسې لنډۍ د "وای" په ورزياتو لو وايي:

چې خدای کوي "وای" کوي هغه به وشی

زما او ستا "وای" په زړه به ونه شي مينه

د راسته اتڼ دنورې ګډيدا په څير ځوانان د اتڼ په لوی ميدان کې څو واره چې وکړې ډولچي دډول غږ پنځه لتې راسته اتڼ ته اړوي او ځوانان دخپل مشر په بدرګه په پنځه لته اتڼ داسې پيل کوي.

۴_ پنځه لته راسته اتڼ:

په دې اتڼ او ګډيدا کې ځوانان او اتڼچيان په زياته خوشاله بڼه يو ځل ښي لوري ته د دوارو لاسو او څنو په اړولو لټ کوي، بې له درنګ څخه له ښي لوري نه کيڼ لوري ته دلاسو او څنګلو په ښوررولو سره رااوړي، دکيڼ لوري څخه بيا په خاص حرکت سره ښی خواته اوړي(په دې وخت کې يو نيم تن دنورو دزيات شوق دراوستو دپاره

دا غږونه په زور سره ادا کوي: (دغه ده ، آهه هه هه دغه ده مه خوريږې) ، دښي لوري نه بېرته کيڼ لوري ته دلا سو په تاوولو او اچولو سره چې ځوانان غرچي هم سره کوي رااوړي، دکيڼ لوري نه بېرته په پنځم وار ښی پلو ته تاويږي او دبيرته راګرزېدو سره بې له درنګګ نه ټول ټاکې (چاکې) وهي، داتڼ په دې ډول کې لکه چې دنورو قسمونو په لړ کې وويل شول اتڼچينان يوی او بلې خوا ، څټ او مخه ته ځای په ځای دوه دوه وارې غبرګې ټاکې او کدمونه وهي، دکدمو په وهلو سره دځوانانو د پښو دقوت له امله دميدان نه خړ ګردونه پورته کيږي، اتڼ کوونکی چې په ګډيدا سره ګرم شوی دګرد او دوړو هيڅ پروانه کوي، د ډول دغږ سره خپله ګډيدا لا پسې تيزه کوي، دپنځه لتيی اتڼ سره ځوانان دچاکو (ټاکو) په وهلو او کدمو په غور ځولو چې څنې هم يوې ا وبلې خوا ته په خاص ډول د تاوېدو په ښه سره اچوي، دسر دتاوېدو په وخت کې دځوانانو غوړې کړې څنې تار تار کيږي او ډېر زيات خوند کوي، دڅڼيو اچول، بې له شکه اتڼ ته زياته ښکلا او هنري رنګګ وربخشي.

داتڼ دا ډول دمنګلو په کليو او بانډو کې ځوانانو. پخوا او زړو سړيو ټولو زده دی، ځوانان چې ديوه درنګګ او پنجې (ساعت) له پاره په دې ګډيدا باندې ځانونه ښه ستړي کړي، دميدان په منځ کې ډول وهونکی په خاص هنري ډول سره په زياته تيزی سره ډول ته لښتې ، ګوتې او لرګی وراچوي. اتڼچيان د ډاله د غږ له تيز والي سره په زياته بيړه يوې او بلې خواته لټونه کوي او په زيات کيفيت سره دڅرخني (څرخې) په ډول څرخيږي. د تا وېدو او څرخېدو سره يې ملي کالی (خت ، پرتوګګ ، دليس او چرمې واسکټونه) ګډيدا ته لا هنري رنګګ او ښکلا وربښي، دهم دډول سره دسپيلی غږ داتڼ په

میدان کې دځوانانو ګډېداته بل کیفیت ورکوي، کله چې ډولچي پوه شي چې ځوانان ستړي او ښه خولې شول بې له درنګ نه د ډول غږ شپږ لتې اتڼ ته اړوي، دډول دغږ داړولو سره ځوانان سخته او تیزه ګډېدا پرېږدي، بېرته ورو ، ورو یوې او بلې خواته راسته لتونه دلاسو او څنیو په اچولو پیل کوي چې په دې حالت سره دوی لږ دمه کیږي (هر اتڼ یا دګډېدا هر یو ډول او قسم په اول کې ورو ورو شروع کیږي او وروسته پسې تیزه او ګړندی ښه پیدا کوي، اتڼچیان د لتو په خوړلو ، څنیو په اچولو او ټاکو (چاکو) په وهلو سره ځانونه ښه شنه کوي) ، دپنځه لتي اتڼ په وخت کې هغه دوه تنه چې شپو لندر او شپېلۍ غږوونکي په څنګ کې روان وي او " سوبت " کوي خپله دنده په دې وخت کې دګډېدا دنورو ډولو نو په شان په ښکلی لوړ غږ چې سو بت بولې داسې تر سره کوي:

په جګو غرو به سره ځونه "وای" سره ځونه
زنګۍ تمامې زنکي نار به سره خورونه "وای" سره خورونه

۵_ شپږ لته اتڼ:

دراسته اتڼ دنورو ډولو په څېر شپږ لتی اتڼ دمنګلو په کلیو او بانډو کې ځوانان او وروځي د ډول دغږ او شپېلۍ په وهلو سره داسي په خرپ او جوش سره کوي چې یو وارې ښي لورته دځرخني په څېر چې دواړه لاسونه ورسره اړوي په ډېر خوند سره لت کوي دښې لوري نه کیڼ لوري ته همدا سې په تس سره را اوړي، دکیڼ لوري نه بېرته همداسې په خاص هنري ډول ښي لوري ته او ړي، له ښي لوري نه بیرته کیڼ لورته دلاسو په غورځولو راتاویږي، دکیڼ لوري نه بیا په خاص لت سره ښي لوري ته اوړي، لاسونه ورسره اچوي دښې لوري نه

چې کيڼ لوري ته راواوړي درې يا پنځه وارې غبرګې چاکې وهي، څنې ورسره درې، پنځه يا اووه وارې په زيات مهارت چې هر وېښته يې ګوښې ګوښې بېليږي اچوي، دچاکو او سر په اچولو سره شپږ لتې اتڼ سر ته رسيږي. ډول وهونکی بيا د ډاله (ډول) غږ دهمدې اتڼ دسره پيل کېدو دپاره وهي ځوانان او ورو څي په دې ډول سره بيا همدا شپږ لتی اتڼ کوي، څو وارې چې داتڼ په ميدان کې داتڼ دا بڼه په ډېر شوق سره وکړي او ځوانان ښه ستړی شی، ډول وهونکی ډول غلی او بس کوي، ځوانان ديو ې شېبې له پاره دچلم څکولو لپاره دمه کوي، دسيالې او دمې له کولو څخه وروسته دميدان په منځ کې ډول وهونکی له سره دچوغې ډول وهي ځوانان بېرته دوه کتاره جوړ وي او دا تڼ بيتونه وايي داتڼ له بيتو وروسته په اووه لتې راسته اتڼ باندې شروع کوي، دشپږ لتی اتڼ سره لکه چې دمخه مو ويلی ذی " سو بت " کوونکي کسان چې دشپېلۍ په شان غږونه لري خپل سوبت کوي او د " سوبت " بڼه يې دلنډۍ ويل دي خو يوازې د " وای" يا " اې" او " هې" کلمی په کې زياتوي :

که يو وار مرګ وای بيا ژوندون وای" اې هې" ژوندون وای
ژڼيو به ماتې وې تبۍ په زنګنونه" اې هې" په زنګنونه

۶_ اووه لتہ راسته اتڼ :

دغه ګډيدا چې ځوانان يې په زياتې خوشالۍ سره پيل کوي او د ډول دغږ سره يو وار ښي لوري ته دلا س په څنډلو اوړي، له ښي لوري نه کيڼ لورته راتاويږي ، دکيڼ لوري څخه بيا په خړچ سره ښۍ خواته لت کوي، دښي لوري څخه بيا کيڼ لوري ته را اوړي، دهر وار لت کولو او اوښتو سره دواړه وزر په خاص ډول دسر په تاوو لو سره

اړوي، دکیڼ لوري نه بیا دنورو وارو په څیر ښي خواته اوړي، دښي لوري نه بیا کیڼ لوري ته چې راواوړي داووم لټ په پوره کېدو سره دريږي، پنځه یا اووه وارې یوې او بلې خوا او څټ تر مخ ټاکې وهي، دټاکو له وهلو سره یو ځای د پښو کدمونه په خاص انداز سره غبرګ غبرګ په مځکه وهي او تورې څنې هم ورسره شني. سوبت کوونکی ځوانان سوبت بولي او شپېلندر شپېلۍ وهي، دګډیدا ددغې بنې سرسوبت کول دنورو ډولو په شان داسې په زړو و ړونکو غږو سره وايي:

یار مې د بنو سوداګردی"وای"سودا ګردی
ماته به راوړي بنوڅي دخیال شالونه"وای"شالونه

ځوانان چې اووه لټې راسته اتڼ څو واري وکړي ، ډول وهونکی د ډول غږ اته لټې اتڼ دکولو له پاره اړوي. ځوانان چې د ډول غږ واوري په اته لټې اتڼ پیل کوي.

۷ـ اته لټه راسته اتڼ:

په دغه ګډیدا کې وروڅي ځوانان او اتڼ چیان څلور وارې ښي لوري ته د دواړو لاسو په غور ځولو او څلور وارې کیڼ لورته لټونه کوي، کیڼ لوري ته چې څلورم لټ راوکړي ورسره غبرګې درېږي، پنځه، اووه یا دوولس وارې ټاکې (چاکې) وهي، څنې ورسره اچوي، دا اتڼ څو وارې په خاص انداز سره په لټونو کوي اوړي او رااوړي، ځوانان چې ځانونه ښه ستړي او ستومانه کړي په وار سره ستړي شوي ځوانان له میدان څخه ورو ورو راوزي دا ځکه چې دا اتڼ ډېر لټونه لري، څنې په کې زیاتې اچول کیږي نو اتڼچیان لکه چې وموویل ډېر ستړي کېږي او یو یو له میدان نه خارجیږ ي په آخر کې چې څو تګړه

ځوانان پاتې شي هغه یوه پنجه تیز او توند اتڼ کوي او ننداره کوونکی یې ویني او په هغو باندې وار په وار سره غور ځي کوي، ډولچي چې پوه شي ځوانان ډیر ستړي شوي دي . ډول وهل بس کوي او په دې ډول سره ددغه اتڼ (ګډیدا) دا لویه بڼه چې په راسته اتڼ پورې اړه لري پای ته رسیږي او راسته اتڼ هم ورسره ختمیږي او داتڼ بله څانګه چې ړاوونکی (ړاوښتی) او چپه اتڼ یې بولي پیل کوي. دچپه او راسته اتڼ له کولو څخه دمخه ځوانان یوه پنجه دمه کوي، چلم څکویي. دسیالۍ او چلم څکولو وروسته ، ډول وهونکی بیا دچوغې (چیغې) ډول په خړپ اوټس سره وهي او شپېلۍ غږوونکی په خاص زړوړونکی ډول شپېلۍ وهي، ځوانان چې دچوغې د ډول او شپېلۍ غږ واوري له ځایه پورته کیږي خپلې لونګۍ او پټکی له سرو څخه لرې غورځوي او په خپلو غوړو کړیو تورو څڼیو باندې لاسونه را تېروي، د چپه اتڼ دکولو څخه دمخه ټول اتڼچیان د اتڼ په میدان کې دوه کتاره کیږي، دیوه او بل په مقابل کې مخامخ سره دریږي په لوړو غږ و د یو درنګ له پاره هر کتار په وار سره داتڼ بیتونه بولي. داتڼ د بیتو څخه وروسته دچپه یا ړاوښتي اتڼ بیلا بیل ډولونه او بڼې داسې په خوشالۍ او مستۍ سره پیل کیږي چې ځوانـن ډېر په کې ستومانه او خولې کیږي.

ب_ چپه یا ړاوښتی اتڼ :

لکه چې دنامه څخه یې جوتیږي دا ګډیدا او اتڼ ډېر سخت دی. ددغه اتڼ په کولو کې اتڼچیان له بل هر اتڼ څخه ډیر ستړي کیږي او ګډېدونکي په چپه لوري سره له مخې نه شاه ته اوړي اوراوړي، دا اتڼ هر څوك کولا ی نه شي بلکې یوازې یې تکړه او

پاخه اتڼ کوونکي کولای شي، دا ځکه په دغه ګډېدا کې سړی ډېر زر ستړی کېږي او سېلوي (ساه) یې زر سوځي او لنډه لنډه کېږي ، همدا وجه ده چې دا اتڼ دهر چا له وس او توان نه پوره نه دی، په تېره خو یې سپین ږیري او هلکان چې دوجودمتره (قوت) یې ډېرېنه ده تر آخره پورې کولای نه شي. په عمومي ډول سره یې ځوانان او دپاخه عمر سړي په ډېر زحمت او ستړو نځه سره کوي. دړاوښتي او چپه اتڼ ډولونه په منګلو کې په دې ډول دي.

۸ـ اووه لته ړاوښتی (چپه) اتڼ:

دړاوښتي اتڼ دا بڼه په اول کې په راسته ډول پیل کېږي . اتڼچیان دوه وارې ښي لوري ته اوړي یو وار کیڼ لوري ته لټ کوي او په همدغه شیبه کې په یوه کتار سره څو وارې غبرکې ټاکې (چاکې) وهي او مخ په وړاندې ځي. دوه درې کدمه چې په مخ واخلي بیرته راګرزي په چپه لوري را اوړي دښی پښې ټکی (ګونډه ، زنګانه سترګه) په مځکه لګوي او دکیڼې پښې کدم دمخ خواته تګ ته جوړوي او په دې وخت کې دڅرخني په شان دوه وارې څټ پر مخ اوړي (څټ په مخ تاویږي) ، په دغو سختو او ښتو کې چې کیڼ څنګ ته را واوړي ټاکې وهي. څني ورسره په ډېره زیاته هنري بڼه په خاص انداز اچوي. څوك چې سونګي او لغړ سرونه وي نو سر نګی او لغړ سر ونه ورسره تاووي . دغوڅیو په کولو سره دمیدان لورته دا ګډېدا او اتڼ ختمیږي، تر دې وروسته بیا له سره پیل کیږي او په پورته ډول سره څو وارې دمیدان له یوه سر نه تر بله سره پورې په غورځیو کولو . څنیو اچولو او ټاکو (چاکو) وهلو سره اجرا کیږي. ځوانان چې ستړي شي ډم . (ډول وهونکی) ډول بیرته دکدم وهلو غږ ته ورته را اړوي،

ځوانان د دمې او سيالۍ دپاره د ډول له غږ سره دوه درې وارې په کدمو وهلو سره له ميدان نه را تاوېږي، چې دمه غونډې شي بيرته دړاوښتي او چپه اتڼ په بل ډول پيل کوي.

۹ـ ديارلس لته ړاوښتی اتڼ:

وروځي ځوانان دا اتڼ په اول کې دراسته اتڼ په ډول په ډېر جوش او خوښۍ سره پيل کوي، دوه وارې ښي لوري ته غبرګ لتهونه په خاص حرکت سره کوي، يو وار کيڼ لوري ته راتاوېږي، په دې وخت کې ښۍ پښه مخ ته کوي دوه وارې څټ پر مخ راڅرخيږي، کيڼ لوري ته چې دا ځل دوه غبرګ لتهونه پوره کړي بيا ښي لوري ته ښۍ پښه لګوي او کيڼه پښه مخ ته کوي، دوه وارې څټ پر مخ دڅرخني په شان اوړي، دا ځل چې کيڼ لوري ته راتاوشي بېرته ځان ښي لوري ته په لتهو اړوي، بېرته چې چپ لوري ته واوړي، په دې لت سره څوك چې څنې لري څنې اچوي، څوك چې څنې نه لري او سرونه يې سونګې وي سونګې سرونه ورسره اچوي او دسرو داچولو څخه وروسته څو وارې يوې او بلې خواته ټاکې په يوه وار او درنګ سره وهي، په دغه ړاوښتي، راسته او چپه اتڼ کې اتڼچيان ډېر زيات ستړي او ستومانه کيږي. ډول وهونکی پوهيږي چې ځوانان ستړي شوي دي، نو بې له درنګ نه د ډول غږ اړوي، د ډول دغږ داړولو سره ځوانان داتڼ دا ښه بس کوي او داتڼ د بللو او غلتو لو له پاره په دوو مخامخ کتارو دريږي. ديوې شيبې له پاره داتڼ بيتونه ددمې او سيالۍ له پاره سره بولی، داتڼ دپامونو (بيتونو) له غلتولو وروسته ځوانان پورته ، پورته غورځي او (غره) کوي ، له يو درنګ غرې کولو وروسته ډولچي دځوانانو له پاره د ډول غږ ګډيدا ته اړوي، ځوانان دګډيدا

دپاره یوه پنجه تر څټ اومخ کدمونه اخلي څو چې دچپه او ړاوښتي اتڼ دکولو له پاره یې غړي او اندامونه ګرم شي، دڅټ او مخ له کدمو وروسته دړاوښتي اتڼ په یوه بله بڼه باندې داسې پیل کوي.

۱۰_ اته لته ړاوښتی اتڼ:

دړاوښتي او چپه اتڼ دا بڼه دنورو اتڼوپه څیر په اول کی په راسته اتڼ سره پیل کیږي، ځوانان د ګډیدا په میدان کې په زیات جوش او قوت سره دوه واري ښې لوري ته اوړي (لتونه کوي) دښي لوري نه چې کیڼ لوري ته را واوړي (داسې په تیزۍ سره اوړي لکه څرخنی چې تاوېږي) ځای په ځای دریږي او درې واري غبرګه تاکه وهي، له تاکې وهلونه وروسته ښی پښه ځای په ځای اېږدي او کیڼه پښه مخ ته وړاندې کوي درې واري څټ پر مخ را اوړي او اوړي، دښي لوري داوښتو سره درې لته کوي بیا کیڼې خوا ته اوړي، دښی لوري داوښتو سره بیرته چپ لوري ته څنې اچوي او تاکې ورسره بدرګه کوي او دمیدان دمنځ خواته ټوپونه اچوي. په دې ډول سره دغه سخت ړاوښتی اتڼ څو واري دمیدان نه چار چا پیره په ډېره تیزی سره کوي، ددې اتڼ دستړ یا درفعه کولو او دمې نیولو له پاره بېرته ډم او ډولچي د ډول غږ اړوي او ځوانان د ډول داوښتو په غږ پو هیږي. داتڼ دسر نفر او مشر یا سرکښ بې له تلو څخه یوې او بلې خواته په تاکو (چاکو) وهلو پیل کوي او نور اتڼچیان یې ورسره په لوړ و کریغو او غورځیو بدرګه کوي او په ډېر ورو او عادي حالت تر څټ او مخ سره ځي ، تر څو چې مخکښی ستوماني یې ورکه او څه دمه یې جوړه شي، دیو درنګ دپاره چې په دې ډول دمه شي ورو ځي یا اتڼچیان بیا دبل ډول ړاوښتي اتڼ دکولو له پاره په درې لته ګډیدا باندې

ځانونه مشغولوي، دا ددې له پاره چې وينه يې په جوش راشي او غړي يې دړاوښتی اتڼ په وخت کې زرسترې نه شي، دړاوشتی اتڼ نه دمخه يو وارې ښي لورې ته لټ کوي، بيا کيڼ لوري ته رااوړي، بل ځل چې ښي لوري ته لټ وکړي يا تاوشي دشاه لوري او څنګ ته غبرګې ټاکې وهي، مخ پورته ټاکې وهي او مخ په ميدان راستنيږي، دريم وارته ټاکې وهي، ددريمې چاکې (ټاکې) سره دا اتڼ ختميږي او بيا يې له سر نه پيل کوي ، ځو وارې يې چې وکي او ښه ګرم ښي دګډيدا په ميدان کی مشر غږ کوي: دا پرېږ دئ بله ونيسی يعنی دګډا په بل ډول باندې پيل وکی.

۱۱ـ شپږ لټه ړاوښتی اتڼ :

لکه چې وويل شول دچپه يا ړاوښتی اتڼ هره ښه په اول کې دښي او راسته اتڼ په ډول سره پيل کيږي او وروسته نا ببره له مخ نه شاته راګرزي او داتڼ لټ بدلوي چې په دې بدل لټ سره ددې اتڼ نوم په ړاوښتی يا چپه سره ياديږي ....

په شپږ لټي ړاوښتی اتڼ کې ځوانان دوه وارې ښي لوري ته لټ کوې. يو وار کيڼ لوري ته دڅرخني په شان تاويږي، تر دې وروسته بيا دوه وارې ښي لوري ته څټ پر مخ تاويږي . په دغه شېبه کې چې بيا ببرته کيڼ لوري ته راواوړي ټاکې وهی او څنې په خاص انداز ورسره اچوي. په دې ډول سره دشپږ لټي چپه اتڼ تاوېدنه پای ته رسيږي او دډول دغږ له اوښتو سره دځو وارو دپاره بيا له سره پيل کيږي، څنګه چې په دې اتڼ کی اتڼچيان ډېر ستړي کيږي نو يو يو دميدان [1] نه ووزي، داتڼ دهر وارې په پيل کېدو سره ډول دکدمو يا

۱ـ دړاوشتی او چپه اتڼ په وخت کې سو بت ويونکی ځوانان سوبت نه کوي. دا خکه دلته دګډيدا بنه ډېره تېزه وي.

غرې په ډول وهل کیږي. دغرې د ډول وهل چې شروع شي ځوانان د شپږ لټې اتڼ وروستي سخت لټونه چې ډېر سترې کېدونکې دي پرېږدي او له سره يې بيا پيل کوي ، په دې اتڼ چې ځوانان ځانونه ښه سترې او ستومانه کړي ډول وهونکی ډول بس کوي او ځوانان ديوې شيبې له پاره دمه کوي، داتڼ دميدان له منځ نه راوزي او چلم څکوي ديو درنګ له دمې کولو وروسته بيا د اتڼ ميدان ته دچوغې ډول په وهلو سره په غورځيو او کريغو ورجګيږي او داتڼ په ميدان کې دنو يو اتڼو دکولو له پاره ځانونه برابروي.

ج ـ ګډو ډ او ځانګړي اتڼونه :

ګډ وډ او ځانګړې اتڼونه هغې ګډېدا ته وايه شي چې دښي او راسته. دړاوښتي او چپه اتڼ نه دمخه، وروسته او په منځ کې يا بيخي ګوښی اجرا کيږي، دا اتڼ ځانته بېلا بيلې ښې لري کومې يې چې مونږ ته جوتې دي هغه دادي.

۱۲ ـ دپوړ ته پوړته غورځېدو اتڼ:

دا ګډېدا دراسته يا ړاوښتي اتڼ ديوه ډول او بنې څخه دمخه کيږي. داتڼچيانو مشر دخپلې ډلې په مخ کې په لوړغږ سره کرغېږی کوي او وايي: دغه ده وه يې نيسئ ددې غږ په کولو سره پوړته پوړته ټوپونه په خاص اندازه سره اچوي،نور ملګري يې دده سره غبرګوي، دځو ټوپو او پوړته پوړته غورځېدو څخه وروسته داتڼ مشر بيا غږ کوي او وايي: دغه ده ، ددې غږ په کولو سره څلور وارې مخ ته لوی کدمونه اخلي او دهر کدم سره څلور وارې مخامخ غبرګې غبرګې ټاکې او چاکې سره وهي، په پنځمه ټاکه بېرته راګرزي يا راستنيږي او

په شپږمه ټاکه ببرته پورته پورته دټوپو اتڼ پیل کوي. څو واري چې دا دپورته پورته غورځېدو ګډېدا مخامخ ، یوه او بل لورته وکړي، ټاکې ورسره بدرګه کوي او په همدې شېبه کې داتڼ مشر ډولچي ته مخ وراړوي او په لوړ غږ سره وايي: دغه ده ، په دې غږ سره بل اتڼ پیل کیږي.

۱۳_ دکدمو او ټاکو اتڼ :

داتڼ دبیتو له بللو وروسته اتڼچیان د اتڼ په مشر پسې شل او دېرش کدمه په مخ اخلي. دهر کدم له اخستو سره ټول په ګډه ټاکې وهي او غورځې کوي. ددېرشو کدمو له اخستو وروسته داتڼ مشر غږ کوي داده ویې نیسی. ددغه غږ په کولو سره دمخ نه په ښي لوري ببرته راستنیږي او ټول دېرش کدمونه دراستنېدو سره اخلي او دهر کدم سره ټاکې وهي او کریغې کوي. تر دې وروسته بیا دمخ لورته ستنیږي او پر مخ دېرش کدمونه دټاکو له وهلو سره اخلي. په دې ډول سره ټول اتڼچیان څو وارې تر مخ او څټ په همدې ډول کدمونه اخلي او دهر کدم داخستو سره ټاکې وهي. دا اتڼ ډېر اسان دی خو تر ټولو اتڼو منظم او په ترتیب سره کیږي. له دې امله ډېر په زړه پورې دی.

۱۴_ ګډوډ اتڼ کې دټاکو او لټونو ګډېدا:

د ګډوډ اتڼ دا بڼه څوانان د ډول له غږ سره چې ډم یې په خاص انداز او هنر سره د ټاکو او لټو دپاره وهي داسې شروع کوي. څوانان داتڼ دسر کښې یا دسر تن په ګډېدا پسې یو واري ښي لوري ته لټ کوي او دري واري غبرګې ټاکې دکدم په ایښو دو او وهلو سره په خاص نظم او ترتیب وهي، بیا په همدې درنګ کې بې له لټ کولو

درې وارې غبرګې چاکې (ټاکې) وهي ، دریم ځل بیا ښي لوري ته یو وارې ټاکه وهي، له دغو ټاکو وهلو وروسته یو وارې کیڼ لوري ته لټ کوي او درې وارې دمیدان منځ ته مخ اړوي او په وار سره درې درې وارې غبرګې ټاکې وهي چې په دې سره دټاکو وهلو او لټو اتڼ ختمیږي. ځوانانو ته چې دا اتڼ ډېر خوند ورکوي داتڼ دمیدان له یوه سر نه یې تر بله سره پورې ځو چې ستړي شوي نه وي ځو ځو وار ې کوي، دستړیا ، یا دیکنواختی له امله ډم د ډول غږ دبل ګډود یا ځانګړي اتڼ بڼې ته اړوي.

۱۵ ـ ډول ته دنڅدې کېدو اتڼ:

دګډوډ او ځانګړي اتڼ په دې بڼه باندې دمنګلو ځوانان چې ډول وهونکی د ډول غږ د" لرګي" او " لښتې" په وراچولو سره اړوي داسې پیل کوي: ټول ګډېدونکي ځوانان چې د داېرې په شان یې په ولاړو حلقه جوړه کړې ده د میدان له څنډې او پلو څخه داتڼ دمیدان منځ ته چې ډم دمیدان په غوټ منځ کې ولاړ وي په ګډه سره ټول ښي کدمونه پر مخ اخلي او دکدم داخستو سره درې وارې غبرګې ټاکې (چاکې) وهي ، دټاکو په وهلو سره له میدان نه یو ځوږ (زوږ) پورته کیږي ، ښی کدم د دریو وارو ټاکو وهلو سره داسې بدرګه کوي چې دمځکی له مخ نه یې په خاص انداز جګوي او دلاسو په ټاکې لګېدو سره دپښې تلې هم په مځکه وهي. دښي کدم له اخستو وروسته په همدغه شان سره کېڼ کدم پر مخ اخلي او دکدم له اخستو سره درې وارې غبرګې چاکې او دپښې تلې په مځکه وهي، دکیڼ کدم له اخستلو او چاکو وهلو وروسته بیا ښی کدم په مخ اخلي او درې وارې غبرګې ټاکې وهي، په دې ډول سره دمیدان له څنډې نه دمیدان غوټ

منځ ته ډولچي ته په کدمو اخستلو او ټاکو وهلو سره ځانونه وررسوي، ډولچي ته چې وار ورسیږي ځوانان ټول په ګډه سره په هغه باندې دزیاتې خوشالۍ له پاره غورځی کوي. دغورځي له کولو وروسته ځوانان بیا په ډېر شوق سره مخونه داتڼ دمیدان له منځ نه د څنډو په لور اړوي او دپخواپه شان دمیدان له منځ نه دڅنډې خواته دتللو په وخت کې ښی کدم پر مخ اخلي او درې وارې غبرګې ټاکې یا مخامخ یا یوه ټا که یوه لوري ته ، یوه بل لوري ته او دریمه مخامخ وهي. دهر کدم داخستو او ټاکې وهلو سره د ډول غږ ډول وهونکی اړوي. دښي کدم له اخستو وروسته د میدان دڅنډو په لور کیڼ کدم تر مخ اخلي او درې وارې چاکې ورسره وهي، دچاکو وهل دری وارې یا یوازې ښي لوري ته یا کیڼ لوري ته یا مخامخ تر سره کیږي او یا داسې وهل کیږي چې یو وارې کیڼې خواته ، یو وارې ښی خواته او بیا دمخ لوري ته په شرنګ ټاکې وهل کیږي. په دې ډول ځوانان دکدم په اخستو سره وار په وار ځانونه دمیدان څنډې ته رسوي، دمیدان څنډې ته درسېدو سره غور ځی کوي او بېرته مخ په میدان راستنیږي. د اتڼ دا ښه زیاته خوند وره ده ځوانان ډېره مینه ورسره لري، څو واره یې په همدې ډول سره اجرا کوي.

۱۶ـ دلاسو او څنیو اچولو اتڼ:

په دې اتڼ کې ځوانان درې وارې ښي لورته لاسونه په خاص انداز او ډول سره پړ کوي، دښي لوري نه بېرته کیڼ لوري ته لاسونه دلټې کولو سره اړوي او په ځانګړي ډول سره یې ښوروي. دا دوه لټه دلاسو دښورولو او څنیو اچولو په بدرګه سر ته رسوي. له دې حرکت وروسته بیا په ځای کې درې ورای غبرګې ټاکې وهي او کیڼ لورته

دسر په څنډلو او لاسو په ښوروولو سره دځرخني په شان اوړي او تاويږي. همدغه شيبه کې درې وارې چاکې (ټاکې) وهي او دغه ګډيدا ورسره ختميږي. په دې ډول سره څو وارې نوره دغه ګډيدا ځوانان دډول دغږ په اړولو سره کوي.

۱۷ـ د څنېو اچولو اتڼ:

دا ګډيدا په منګلو کې داسې اجرا کيږي چې ځوانان او اتڼچيان دوجود نور غړي او اندامونه ، نه ښوروي بلکې يوازې تورې غوړې کړې څنې د ډول دغږ سره يو ې او بلې خوا ته په خاصه بڼه سره اچوي دا اتڼ چې دڅنېو په اچولو سره تر سره کيږي د اتڼچيانو ورمېږونه درد په کې پيدا کوي. داځکه چې دڅنېو اچولو په وخت کې ورمېږ يوى او بلې خوا ، څټ او تر مخ دڅنېو سره تاويږي نو ځکه خوږ يږي. دڅنېو اچولو په اتڼ کې ځوانان ډېر ستومانه کيږي. داځکه په ورو ورو کدمونه اخلي او دسر په تاوولو او شنلو سره دوجود نظم او ترتيب ګډود کيږي. نو ځکه ستړيا په کې زياته ده .

۱۸ـ يو کسيز اتڼ:

که څه هم په منګلو کې يو کسيز اتڼ دومره عام نه دى او ځوانان په ګډه سره راسته ، چېه او ګډ وډ اتڼونه کوي خو سره له دې هم په کليو کې کوم ځوان چې ددغه فن په برخه کې زيات مهارت لري او دا فن يې ترټولو اتڼچيانو څخه ښه زده وي له هغه نه نور ځوانان غواړي چې يوازې دى دوى ته داتڼ په ميدان کې دراسته ، چېه او ګډوډې ګډيدا ډولونه دډول دغږ په اړولو سره دننداره کوونکو او ليدونکو دخوشالۍ له پاره وکړي. دا اتڼ داتڼ په ميدان کې تر ټولو

ډېر خوند لري اتڼچی يې په زياته مينه او مستۍ سره کوي ځکه ورته يو کسيز اتڼ وايي.

۱۹_ دملو (ملا) نيولو اتڼ:

دملا نيو لو اتڼ دځنيو اچولو له اتڼ سره څه توپير نه لري، يوازيني توپير يې دا دی چې دملا نيو لو په اتڼ کې ځوانان په دواړو لاسو سره خپلې ملې «ملاوې» نيسي او يوې او بلې خواته اوړي او ځنې په خاص انداز سره اچوي، په دې اتڼ کې ځوانان هم دځنيو داتڼ په شان ستومانه کيږي داځکه چې لا سونه يې له ملا نه تاو کړي وي او ښورولی يې نه شي نو له دې کبله زر ستړ يا ورته پيدا کيږي دملانيو لو اتڼ ځکه ورته وايي چې ملې په لاسو سره نيسي.

۲۰_ څو کسيز اتڼ:

څوکسيز اتڼ ديو کسيز اتڼ په شان دی . دا اتڼ دوروځيو ځوانانو له منځ نه يو څو تنه چې ډېرښه اتڼ يې زده وي او هم دا تڼ دکولو په وخت کې زر نه ستومانه کيږي دډول دغږ په اړولو سره دليدونکو او ننداره کوونکو له پاره دراسته، چېه او ګډ وډ اتڼ بيلا بيل ډولونه په زياته مينه سره يوې پنجې له پاره کوي، څو کسيز اتڼ ننداره کوونکو ته ډېر خوند ورکوي دا ځکه چې دا اتڼ دتکړه ځوانانو له خوا ښخه تر سره کيږي نو ځکه هر چا ته ډېر خوند ورکوي.

۲۱_ دګونډ واتڼ:

په منګلو کې دګونډو اتڼ دشپې يا دورځې په يوه برخه کې چې ځوانان دشيرګر (شاعر) ښخه هيله وکړي او وغواړي چې شېرې

وکړي تر سره کيږي. ددغه اتڼ داجرا کولوله پاره داتڼ دميدان په غوټ منځ کې ځوانان ددايرې او حلقې په څېر په ګوډ وسره کينې خپلو ګونډو ته چې په مځکه او دميدان په مخ باندې غوځې نه شي پټکي، لونګۍ او څادر لا ندې کوي. ځوانان چې حلقه جوړه کړي ډولچي يې په منځ کې دريږي او دچوغې ډول وهي دچوغې د ډول سره يو ځای غورځي کوي ، ټاکې وهي او دربه کوي. له يو ساعت غورځيو ، غرې ټاکې او دربې کولو څخه ځوانان يوې او بلې خواته څنې اچوي، دځنيو له اچولو سره لا سونه اچوي او په وارو وارو ټاکې ورسره غبرګوي، دځنيو اچولو په وخت کې ځوانان ګونډې هم په مځکه وهي له دې کبله يې دګونډو اتڼ بولي.

دګونډو اتڼ چې ځوانان ديوې شپې له پاره وکړي ډم ډول غلی کوي او له شېرګر (شاعر) نه غواړي چې دځوانانو منځ ته راشي او دډولچي تر څنګ دشېريو له پاره ودريږي. شېر ګر چې دځوانانو حلقې ته ور داخل شي ډم دده دخوشالۍ له پاره دچوغې ډول وهي او ځوانان هم دده (شاعر) ددرنښت او عزت له پاره يوه شپبه غره، دربه او غورځي کوي. له دې وروسته شېرګر داسې په شېريو (شاعريو) پيل کوي چې په ښکلي وزم (وزن) يې په لوړ غږ وايي. دی چې شېرې يو ځل وکړي لاندې ځوانان يې هم ورسره نيسي. دشيرۍ په منځ کې چې څو بندکی (بچکی) سره ووايي حلقه شوي ځوانان دډم دډول دغږ سره چې ګډيدا ته يې اړوي يوې او بلې خواته څو، څو واره سرونه اچوي، لا سونه په خاص اندازه پړ کوي او ګونډې دولا ړيو داتڼ په څېر دکدمو په ځای ورسره وهي. کومې شېرۍ چې دګونډو داتڼ په وخت کې تر سره کيږي ډېرې په زړه پورې دي، دمثال دپاره يې دا څو نمونې وګورئ:

الف:

پورې وړرې تور منګل وتلي دي
نه وه زما نشك ډېرمې ژړلي دي
نه به منګل هغه منګل شي
نه وه زما نشك ډېر مې ژړلي دي
نه به مرغې راغه ته يوسي بيرغونه
نه وه زما نشك ډېرمې ژړلې دي
پورې وورې تور منګل وتلي دي
نه وه زما نشك ډېر مې ژړلي دي

* * *

پورې وورې تول منګل وتلي دي
نه خوا جمت خان ډېر مې ژړلي دي

ب :

يوه "ايو" ته بله " خيو" ته
يو خو يې ملا شوه رانه موته
ځم خرمن اخلم په بنيه
زه څه وكم خدا يه

د ـ ښځينه اتڼ :

مخكې له دې چې په منګلو كې دښځينه اتڼ ډولونه په ګوته او جوت شي دا هم ضرور ده چې ووايو ښځې اتڼ چيرته كوي؟

دهغې عنعنې له مخې چې په منګلو كې دود ده ښځې دكورنه بېدياو بهر په ليار يا يو بام او جوت ځاى كې اتڼ نه شي كولاى، دكور دكوټې نه بهر او بېديا دښځو اتڼ په منګلوكې ډېر عيب

او خورا ستر شرم ګڼل کيږي، په کوم ځای کې چې ښځې اتڼ کوي هلته نرينه بيخی ورتللی نه شي، له اتواونهو کالو څخه لوی هلك هم دښځو داتڼ ځای ته ورتلی نه شي، احياناً که کوم سړی يا ځوان د ښځو داتڼ ځای ته ورشي ښځې يې بې له درنګ نه وباسي او ورته وايي: ته خوراومور نه لرې چې دلته راغلې ، دلته خو به ستا ښځه هم زموږ سره وي، دا دښځو ځای دی لاړ شه دنرانو ځای ته ورشه، نرشه له ځان نه ښځه مه جوړوه . که دجلکۍ پلار يا کليوال خبر شي چې پلانکی دښځو داتڼ ځای ته ورغلی دکلي د دود سره سم يې ناغه کوي. له دې کبله په ډاډه سره ويلا ی شو کوم ځای کې چې ښځې اتڼ کوي هلته نرينه ورتللی نه شي.

ښځې په کوم وخت کې اتڼ کوي؟ :

ښځې دنرينو و په شان داخترپه ورځو ، ماشوم دپيدا کيدو او واده په ورځو کې دخوشالۍ اتهونه کوي، داختر او ماشوم دپيدا کېدو په وخت کې اتڼ کول دومره عام، ضروري او حتمی کار نه دی، داختر په ورځو کې پېغلې او پېغلکۍ جلکۍ ديوې کليوالې کورته ورځي هلته مشرې ښځې هم را ټولې شوې وي، داختر دخوشالۍ له پاره اتڼ او سندرې ديوه ساعت له پاره کوي او بيا بېرته خپلو کورونو ته ځي.

دماشوم دپيدا کېدو په وخت کې دهر چا کره چې نرينه اولا د پيدا شوی وي ، هلته دکلي ښځې دمعمول دود سره سهار دوخته ورځي ما شوم ته له ځان سره څه برخه هر څه يې چې په وس پوره وي ور وړي، دماشوم دکورنۍ ښځې هغو ته " خوانی" او شرينی ورکوي. د "تنکي بريځر" په وخت کې د هلك دکورنی دښځو په غوښتنه دکلي پېغلې ددوی‌کره راځي او ديوه ساعت له پاره دماشوم د پيدا کېدو

دخوشالۍ په خاطر سندرې بولي او اتڼ کوي.

ښځينه اتڼ دواده په ورځو کې دورو ځيواو ځوانانو داتڼ په شان دعنعنې له مخې ضرور او د ارزښت وړ ګڼل کيږي، دا ځکه دهلك له کور او کلي نه دهلك خپلې خپلوانې او کليوالې ښځې دجلکۍ کورته د ورو ځيو،ورابانړو او خېښو (دوستو) په نوم وروستل کيږي او دجلکۍ په راوړلو کې دهلك دپلار له کور نه دجلکۍ کورته او دجلکۍ له کور نه بېرته دهلك کور ته دځوانانو په شان په واده کې په زړه پورې برخه لري له دې کبله په دې وخت کې ښځې داتڼ بېلا بېل ډولونه په خوشالۍ تر سره کوي دا تکۍ هم ديادونې وړ دی چې دښځو اتڼ ځکه مورږ ته په بشپړه بڼه نه ځرګنديږي چې هلته دنرانو ورتګ لا ر نه لري، سره له دې مورږ د زياتو پوښتنو په لړ کې دښځو داتڼ دا وروسته ډولونه دمنګلو له سيمې څخه راټول کړي دي.

۱ـ دځپو نيو اتڼ :

دهلك له کلي او کور نه دجلکۍ دکلي او کور په لور چې دځوانانو ورا مخکې دډول او شپېلۍ ، تو پکو د ډزو او غورځيو په بدرګه دخوشالۍ له پاره روانه شي، تر ځټ او شاه يې دهلك دکور ښځې او نورې نږدې خپلوانې ددوستو او خېښو په نوم چې داريه (درياب، چمبه) ورسره وهي په خوشالۍ دجلکۍ کورته ورځي. دلارې په اوږدو کې لکه چې و مو ويل ښځې دشرم او عنعنې له مخې ګډيدانه کوي، يوازې مشرې سپين سرې ښځې (دهلك مور، ترور...) دهلك له کورنه دجلکۍ تر کور پورې دخپلو ټيکريو ، جاوليو او نورو ډول ډول رړو کيولمنې او څنډې چې دوی يې " ځپونې" بولي په خاص انداز سره دلا سو په قوت سره يوې او بلې خوا ته اړوي. داريه ورسره

دڅپونیو داوښتو په وخت کې بدرګه کیږي او دڅپو نیو د تاوولو سره یې غږ اړوي. په دې شیبه کې کوچنۍ جلکۍ چې عمر یې داتو او نهو کالو څخه تر دوولسو کالو پورې وي دلارې په اوږ دو کې ګډیږي او دمشر و ښځو څڅ تر مخ په خاص ډول سره داتڼ لټونه کوي. دجنکیو ګډیدا ته دومره څوك نه ګوري خو دمشرو ښځو څپو نۍ اچول ځانته ځانګړې ښه لري چې له دې کبله دڅپونیو داتڼ په نوم سره یادیږي ، په لارکې مشرې ښځې په وروغوندې غږ سره سندرې او یا ټامونه هم بولي دمثال دپاره یې دا یو بیت وګورئ:

خلکو نوې یارۍ وکړې وای وکړې
په دې زاړو یار یو کې یې واچول منډونه وای منډونه

۲ ــ ټوټ او جګ اتڼ :

دښځینه اتڼ دا ښه دهلك له لوري راغلې ښځې کله چې دجلکۍ کورته ورسیږي او په یوه ځانګړې کوټه کې چې هلته نران هیڅ نه وي داسې په خړپ سره کوي:

اتڼچیانسې (اتڼ کوونکې) ښځې په ولاړ یو څنګ په څنګ سره دریږي او ګرده دایره جوړوي، کله چې د داېرې په شکل ښځې ځانونه اتڼ ته تیار او جوړ کړي نو مشره یا دسر ښځه مخ پورته له سر نه لاسونه جګ کړي، وریسې ټولې ښځې لاسونه جګ کړي او ټاکه (چاکه) ووهي، له ټاکې وهلو وروسته لاسونه دمځکې مخ ته را ټوټ کړي په یو درنګ سره په ملا غبرګې شي او ټاکې ووهي، دراجګېدو سره یوې او بلې خواته ټاکې ووهي بیا لاسونه او سرونه جګ کړي ټاکې ووهي، له دي کبله یې ټوټ او جګ اتڼ بولی. دا اتڼ دکوټې په غولي کې څو وارې په ډېره تیزه ښه سره اجرا کیږي او اتڼچیانې

ځانونه په کې ښه اوستړې کوي.

۳_ دڅنګو اتڼ :

دښځینه اتڼ په دې ډول کې ښځې په خپله مشره پسې چې داریا (چمبه) وهونکې یې منځ کې ولاړه وي د دارياب دغږ سره چې وار په وار یې اړوي يوه او بل لوري ته لټونه کوي او هر لوري ته دوه وارې غبرګې ټاکې وهي، دا چې ښځې يوه او بل څنګ ته په لټو اوړي او دڅرخني په شان تاوېږي له دې کبله یې دڅنګو اتڼ بولي، يوه نيمه زړه ښځه چې دکوټې په کونج کې ناسته وي او دښځو دا دڅنګو اتڼ چې په ډېر ټس او خوند سره یې کوي او دڅرخې په شان تاوېږي او له هر لټ سره ټاکې وهي ووينې نوهغه دخوشالۍ له پاره داسې سندره پرې کوي:

بورې شئ بدرنګې شئ دا اتڼ سم کوئ

په خپلو ځانونو پام کوئ

۴_دڅټ او مخ اتڼ :

دا اتڼ دڅنګو داتڼ په څېر دی، توپير یې دادی چې په دې اتڼ کې اتڼچيانې چې اتڼ څو وارې په کدمه، په لټو او څنګو سره وکړي، دلټ په وخت کې دمخ ښځه تر څټ او شا راځي او دڅټ ښځه دمخ ښځې ځای ته ورځي یا نیسي، په دې ډول سره ټولې ښځې څټ او تر مخ په څنګو سره اوړي او دڅټ تر مخ اتڼ کوي، څو کدمه او لټه چې دا اتڼ وکړي اتڼچيانې بيا سره څټ او مخ ته کيږي ، ځکه ورته دڅټ او مخ اتڼ وايي، دا اتڼ چې ډېر په زړه پورې او ستړی کېدونکی دی، اتڼچيانې په کې ستړې کيږي، نو يوه نيمه ښځه دخندا له پاره

داسې غږ په هغو ښځو کوي چې داتڼ له منځ نه وتلې وي:
اتڼ خو تا چټې تازه کی
دې خپېږو رو جونو وشکول کتېونه

۵_ځانګړې ګډېدا :

داتڼ دغه ډول دهلك له لوري راغلې خبښې او دوستې په هغه وخت کې کوي چې دخبښو له منځ نه يوه پېغله چې تر ټولو ډېره ښه ګډېږي دځانګړي اتڼ له پاره جګېږي او نورې دغولي پرمخ دکوټې په منځ کې په ناسته سره ګرده حلقه او دايره جوړوي، دارياب (چمبه، داريا) وهونکې دګردې داېرې په منځ کې ورسره ناسته وي، ولاړې پېغلې ته داتڼ دپاره دچمبې غږ اړوي، ولاړه پېغله چې ځانګړی يا يوازې اتڼ دکوټې له يوه سر نه تر بل سر پورې کوي دځرخني په شان دداريې له غږ سره اوړي او په شرنګ شرنګ ګډېږي، ناستې ښځې دهغې دخوشالۍ او تشويق له پاره داسې سندرې او ټامونه بولي:

داځای دګډېدا نه دی
کدم (قدم) دې اخستو
احمدسره ولاړه يې لکه لښته دباغو

* * *

واوره راواوره ليلو (ليلی)
داسې ځليږې لکه سترګه دسبو(سبا)

* * *

ليلو ګډېږي جوړېږي اوربل دی
په شرنګ تېرېږي يور(يار) يې په کابل دی
له دغو ټامونو سره ټکی او سندرې هم تکراروي، دمثال

دپاره يې دا يوه لنډی وګورئ:

په زړه کې پټ راباندې ګران يې
په شرنګ تېرېږي يور يې په کابل دی
دخلکو شرمه دې په خوله نه يادومه
په شرنګ تېرېږي يوريې په کابل دی
ليلو ګډيږي جوړيې اوربل دی
په شرنګ تېرېږي يور يې په کوبل دی

کله چې ولا ړه پېغله په ګډيدا او اتڼ کولو سره ستړې شي، ناستې پېغلې او ښځې ددې له پاره چې هغه کېني او دمه وکړي، پر ځای يې بله پېغله جګيږي او په شرنګ شرنګ ګډيږي ، دغه حال په پامونو کې داسې په ښکليو غږو سره يادوي:

په ورو، ورو کدم (قدم)
په هر کدم زيړې ګلونه
لندونې (ننداني) ورو ، ورو کېنه
په يور(يار) واچوه لوسونه (لاسونه)

* * *

خولې،خولې مخ نه ساسکي (څاڅکي) څڅوې
په دا ګرده لمن جونه جګوې
راځه خواته مو کېنه
دا ستاله پاره نورې وزرې څنډوې

* * *

ښه ګډيږې خورې، ښه ګډيږې خورې
ورو په ورو زېږيږې، ورو په ورو زېږيږې
که دمه نه شې ستړې کيږي، که دمه نشې ستړې کيږې

ښه ګډېږې خورې ، ښه ګډېږې خورې

۶ـ دځانګړې ګډېدا بل ډول :

دښځینه اتڼ دا ښه د پورته ګډېدا غونډې ده ، خو تو پییر یې دادی: هغه ښځه یا پېغله چې دکوټې له یوه سر نه تر بل سر پورې په زیاته خوشالۍ ګډېږي کله چې ناستو ښځو ته دګډېدا په حال کې چې دڅرخني په څېر اوړي او په دواړو لاسو کې یې دټیکري (شال، څنۍ، جولۍ، سالولې ...) پیڅې او لمنې نیولې وي په څنګو څنګو ورته را ورسیږي داسې سندره په ښکلي غږ ورته بولي چې همدا ګډېدونکې پېغله دلته دشېرګرۍ(شاعرۍ) حیثیت لري او تردې وروسته همدا سندره او پام نورې ناستې ښځې په لوړو غږو ورسره وایي، کله چې دځانګړي اتڼ پېغله او ښځه څو سندرې وبولي ناستې ښځی هم هغې ته دمخۍ او ؤار دورګرزولو له پاره سندرې او پامونه اچوي او دهغې دګډېدا صفت کوي. دګډېدا په دې ډول کې چې دولا ړې او ناستې ښځې له خوا پامونه ویل کیږي دزیاتې پېژندنې او څرګندونې له پاره یې دا څو نمونې وګورئ:

۱ـ دګډېدونکې پېغلې سندرې او پامونه دادي:

چې پېغلو الی مې په زړه شي
کنډول مې یېر (هیر) شي په شکوره کې خوشتومه

* * *

چې پېغلو الی مې په زړه شی
که مې په غېږ کې شهزاده وي مړبې (مړ به یې) کمه

* * *

چې پېغلوالی را په یاد شي
تر دېوال ټوپ کم انګړه ته و ورځمه
* * *

څنګه په شرنګ شوې رانه تېره
لکه لړۍ چې دکابل پېره کوینه
* * *

څرې په شرنګ شوې رانه تېره
لکه لړۍ چې دتوت کې بازار ته ځینه (ځینه)
* * *

مه راته ګورئ خورو ، مه راته ګورئ خورو!
دا نرۍ شال مې یور (یار) دمخې لرې کوینه وای لرې کوینه
* * *

په دا لار به بیا درنه شم نو وای نه شم نو
په دا لیار کې مې یار راته ولاړ دی وای وای ولاړ دی

۲_ دناستو ښځو سندرې او پامونه :

جلکۍ نرۍ ملیه (ملا) ترلې
لکه ګېډۍ دځوغلي (بزغلي) ترلې وینه
* * *

چې مرغلرې ترې شرمیږي
هغه اوښکې مې دیار په مخ راځینه
* * *

تر دا غونډه لمن دې جارشم خورې
درته پنډې (ناستې) سالك خیلې ځنیا وري

پـه لمن کې به دې نسم زیړې ګلې
مور دې بوره مه شه زیړې ګلې

* * *

دخت لمنې د ډمانو ساز کوي
غونډې اور په لمن وړې غونډې اور په لمن وړې
(وګورئ فولکلورئ ګیډۍ)

۷ـ دهلك دكور په لور دناوې دروانېدو په وخت كې آتڼ:

دمعمولې عنعنې له مخې كله چې ناوې دپلار له كورنه وباسي، خښې دجلګۍ دكور له دروازې نه دكلي تر بر سر يا يوه معلوم ټك اوبريد پورې په دغه وخت كې چې درياب (داريا، چمبه) وهونكې په مخ كې وي يوې او بلې خواته په شرنګ شرنګ ګډيږي او دټكريو پيښي تاووي، دا اتڼ دروانېدو داتڼ په نوم ياديږي او په دغه وخت كې خښې داسې سندرې او پامونه بولي :

سندك نه دى سند كچه ده
موږ داسې ناوې راوړو دسورګل تر زنګنه ده

* * *

موږ دناوې شنډې ولې غوټې دي، موږ دناوې شنډې ولې غوټې دي
ارمان مو دګل خان دا ډېرې منډې دي

* * *

يموږ ناوې ووزې كوډې و نه كې ، يموږ ناوې ووزې كوډې ونه كې
شاعزيز او درمرجان ګران دي بېلتون ونه كې

شېرۍ (شارۍ ، شاعرۍ)

دپكتيا ولايت په كليو او بانډوكې په تېره منګلو ، ځاځيو ،

ځدرانو ، څکمنیو ، مکبلو او خوست کې دواده دمراسمو او عنعنې، داختر په شپو ورځو ، دښادیو او خوشالیو په نورو ورځو او وختو کې ځوانان بر سېره پر دې چې اتڼ کوي، سروکي (پامونه)، سندرې ، داتڼ پامونه او سندرې، غزلې او مسرۍ هم بولي یا وایي، ددې ترڅنګ کله کله دزیاتې خوشالۍ له پاره یو ډول خاص فی البدیهه شعرونه (شېرۍ) په کلیو کې یو نیم تن وایي چې دوی دې کس او تن ته شېرګر (شاعر) او شعرونو ته یې لکه چې ومو ویل شېرۍ یا شارۍ وایي.

دپکتیا په زرغونه اوښکلې غرنۍ سیمه کې دکلیو او بانډو شېر ګر هر ډول عشقي، رزمي، بزمي، تصوفي، دوطن دمینې، دولس ددود او دورځني ژوند دکړو وړو په باره کې راز راز شېرۍ کوي یایې وایي.

دولسي فرهنګ او ادب دا برخه (دپښتو ژبې دفولکلوري ادب) ډېره شتمنه او په زړه پورې خوندوره ده ، خو دا چې دولسي ادب دا ښکلې مرغلرې دکلیو او بانډو دشېر ګرو په سینو کې پټې خوندې دي او ددوی له مړینې سره یو ځای خاورې او تر خاورو لاندې کیږي ، نو په ډاګه سره بې له کومې مبالغې ویلی شو چې دپښتو دولسي ادب دا لو یه خوره پانګه ، له پېړیو، پېړیو را هیسې تر سپېرو خاورې لاندې خاورې شوې او ددغې شتمنۍ څه پېیل شوی امیل او لیکلې پانګه زموږ په لاس کې نشته ....

ددغې ولسي ښایسته ګېډۍ څو ګلونو چې موږ دپکتیا ولایت دکلیو او بانډو له شېرګرو یا دهغې سیمې له ولسي خلکو څخه را ټول کړي دپښتو فولکلوري ادب دشتمنۍ له پاره یې دفولکلور او ولسي فرهنګ مینانو ته په مینه اوخوشالۍ سره وړاندې کوو.

شپږه زیاتې دواده په شپه دهلك دلوري" وروځیو" ځوانانو اودجلکۍ دکلي "خوږځیو" ځوانانو له خوا دشپې چې داتڼ په میدان کې په ګونډو دګردې دایرې په بڼه سره کیني په خاصو ډولونو او غږونو دشېر ګرو. له خوا ویل کیږي او نور ځوانان یې په شېر ګر پسې وار په وار نیسي او په لوړو غږو یې بولي. دعنعنې او دود له مخې دهلك له خوا راغلي وروځی ځوانان دمیدان په یوه سر کې ګونډې وهي او یوه ګرده دایره جوړوي، دجلکۍ دکلي خوږ یځی ځوانان دمیدان په بل سر کې په ګونډو کېني او یوه ګرده حلقه او دایره جوړوي ، وروځي (ورابانې) او خوږیځي (خوږه پخوونکی) په وار او نو بت سره دخپل شېر ګر په مرسته چې دشپې له خوا منجلس (مجلس) دشپږیو په کولو ، دګونډو داتڼ او سر په اچولو سره په " دربه "،"غره" او " غورځیو" په ډېر جم او جوش سره تر سپېده چاودې (سپیده داغ) پورې کوي، دمعمول دود سره سم دجلکۍ دلوري ځوانان دشېر یو کولو ، لومړی وار وروځیو ځوانانو ته ورکوي، دا ځکه چې دوی یې مېلمانه ګڼي.

ورو ځي چې دشپږیو دبللو او کولو له پاره په ګونډو ناست دي ډم (ډول وهونکی) یې په منځ کې دریږي،ډول وهونکی چې دخپلو ځوانانو په منځ کې ودریږي بې له درنګ نه دچوغې (چیغې،چغې) ډول پیل کوي او ټول ځوانان په یوه وار سره غوږ و ته ګوتې نیسي او په ډم باندې دزیاتې خوشالۍ له پاره په زوره سره غورځی کوي، په دغه شیبه کې ځوانان په غورځیو سر بېره یو درنګ " غره " هم کوي ، ددې له پاره چې شېرګر را پورته شي دغه وخت کې ټول ځوانان خپلې تورې غوړې کړې ځنې یوې او بلې خواته په خوند او ټس سره اچوي، ددوی دځنیو د اچولو سره شېر ګر راپورته کیږي او

دډول وهونکي په ځنګ کې دريږي، دشپږګر دخوشالۍ او هر کلي له پاره هم ځوانان غورځي، غره او دربه کوي، دغورځيو ،غرې او دربې نه وروسته ډول وهونکی څو شيبې سخت ډول وهي او ځوانان يوې او بلې خواته تورې ځنې اچوي او شپږ ګر په دغه شيبه کې تر شپږيو دمخه په ښکلي وزم څو سندرې او لنډۍ داسې بولي:

عمر عبس را باندې تېر شو

لکه زېړ ګل په بيابان وريژيدمه

* * *

مخ مې پر دواړه لور يه تور شو

ما دلندانو (نندانو) ياري کړه وشرمېدمه

شپږګر چې څو سندرې او لنډۍ په ښکلې غاړه سره وکړي ځوانان بيا يو درنګ ځنې واچوي او دګوندو اتڼ هم ورسره وکړي، دا کار ددې له پاره کوي چې شپږګر په خپل زړه کې څو شپږۍ جوړې کړي او هغه بې له وېرې او ډارنه په زړورتيا سره و بولي نو داسې په شپږ يو کولو شپږګر پيل کوي:

تل خو به نه وي دګودر شنه ځنارونه

چې دوه مين ورته کوي دناز خوبونه

ددغې شپږۍ سره شپږګر دخپلې ډلې او ملګريو ځوانانو دخوشالۍ او منجلس (مجلس) دجم او جوش دپيدا کولو له پاره څلور او پنځه سندرې (لنډۍ، ټکۍ ، مسرۍ، ټپه) داسې په ښايسته ښه سره بدرګه کوي:

په خوله دې هيڅ راته ونه وې

چې دوه مين ورته کوي دناز خوبونه

دباڼو لاندې دکتم مين دې کړمه

چې دوه مین ورته کوي دناز خوبونه

تل خو به نه وي دګودر شنه ځنارونه

چې دوه مین ورته کوي دناز خوبونه

تر دې مجلس اوشپږې کولو وروسته چې په سندرو سره بدرګه شي ځوانان یې دشپږګرنه وروسته ټول په ګډه سره په لوړو آوازو وایي، ددې له پاره چې شپږګر بله شپږې رازده کړي ځوانان بیا دیوه درنګ او پنځې له پاره دګونډو اتڼ او ځینې اچول په خوښۍ سره کوي، شپږګر په لوړې سر کې دخوړېځیو (دجلګۍ دکلي ځوانانو) صفت چې دوی عزت یې کړی داسې کوي:

دولمنو (مېلمانو) عزت روادی که ځوك وپوهیږي

تریخ چای چلم لګیږي

بچکي داسې ورسره غبرګوي:

دولمنو عزت به وکړي ښه ځوانان دي

مشران دي که کشران دي

کټ بسترې ته ضرورت دی که راورسیږي

تریخ چ.ی چلم لګیږي

دولمنو عزت به وکړي ښه پښتو لري دوی

جامه دمېړو لري دوی

کټ بستره که نه و تش خندی به راورسیږي

تریخ چای چلم لګیږي

(دحکیم نوراکا خیل ځخه

په دې ډول سره وروڅې شپږګر څو نورې شپږې کوي، تر دې وروسته خوړ بخیو ته دشپږې کولو او ګونډو اتڼ وار ورکوي. دخوړ بخیو ځوانان چې دمیدان په بل سر کې ناست دي او ګرده دایره یې جوړه کړې. دوروځیو دډول وهونکی د ډول دغږ غلی کولو سره

سم دخپلې ډلې په منځ کې ډول وهونکی دریږي او یو درنګ دچوغې (چیغې) ډول وهی، خوږیځی ځوانان دډم دخوشالۍ له پاره غورځې کوي، غره او دربه ورسره ملګري کوي، ډم ډول وهل دګونډواتڼ ته اړوي، ځوانان یو درنګ دګونډو اتڼ کوي څښې یوې او بلې خواته اچوي، په دې شپبه کې دخوږیځیو شپرګر راجګیږي او ځوانان دخوشالۍ له پاره ورباندې غورځی کوي، تر غورځیو او دربې وروسته دا شپر ګر هم په اول کې په پاسته او نرم غږ سره څو سندرې (لنډۍ) بولي:

ملګریو، یو تربل جاریږئ

مادې منجلس یاران لیده چې خاورې شونه

*　*　*

سر خو دې زړه ته رانږدې که

که په خندا وې په ژړا به شې مینه

تر دغو سندرو وروسته خوږیځی شپرګر په خپلو شپر یو کولو باندې دخپلې ډلې په منځ کې شروع کوي، په خوږیځي شپرګر باندې دوروځي شپرګر صفتي شپرۍ چې دمخه یې کړې ده بده لګیږي او هغه ځانته یو پیغور بولي، که څه هم وروځي شپرګر به د دوی دعزت دپاره کړې وي، خو خوږیځي شپرګر ته چې دچای بسترې او دوډۍ نوم ورياد کړی داسې فکر کوي چې دا به دکنايي په ډول موږ غندي نو دشپر يو بڼه خوږیځی شپر ګر له منجلسي شپریو څخه دلغت یا لغتی شپرۍ په بڼه دبدنیت له مخې دیوه مخکنې بیت له ویلو وروسته داسې ورګرزوي:

دښادۍ شپه ده خوشالي کوي ولس یارانو

وبه کړو منجلس (مجلس) یارانو

په دنیا مه نازیږئ خلکه

وبه کړو منجلس یارانو

دنیا فاني ده ارمانجن دي صورتونه

وبه کړو منجلس یارانو

دښادۍ شپه ده خوشالي کوي ولس یارانو

وبه کړو منجلس یارانو

*　　*　　*

یې مادې څه وکړه چې لاړې

وبه کړو منجلس یارانو

ځان دې په خپله بې دیدنه کړ مینه

و به کړو منجلس یارانو

دښادۍ شپه ده خوشالي کوي ولس یارانو

و به کړو منجلس یارانو

(دحکیم نور اکا خپل ښخه)

کله چې خوړیځی شهر ګر دا منجلسي (مجلسي) بیت بولي، تر دې وروسته دوروځي شهر ګر دصفتي شپرۍ په برخه کې چې ځانته یې بده او توسب ګڼلې ده ، داسې په لغتي شپرۍ باندې دمخې ورګرزولو له پاره په زیاته خوشالۍ او خندا پیل کوي:

چای مړی مو درکړه ښه په قدر په غزت کې

کټ بستره نشته ځملئ به په جومات کې

چای مړۍ مو درکړه شپه به تېره په سندرو کو

تا سو ولمنو ته ښه راغلی په ښو خبرو کو

وروره خپه نشې تر سبا پورې به لغت کې

کټ بستره نشته ځملئ به په جومات کې

چای مړۍ مو قرض وو قرض مو درکړلو یه مینه

نور به لغتو نه ترکیبخه پورې وینه

دخوب خبره مه کړه ځان به خپله ملا مت کې

کټ بستره نشته ځملئ به په جومات کې

(دحکیم نوراکا خیل څخه)

دخوړېځیو شېرګر چې دشېرۍ کولو وار تېر کړي، بېرته دوروځیو شېرګر په خپل نوبت سره شېرۍ کوي او دخوړیځیو دشېرګر دشېرۍ مخې داسې ورګرزوي:

دا دې ښادۍ شپه ده زه لګیا شوم لغتو سره

کټ بستره نه لرې نو څه دې دي پښتو سره

چای مړۍ دې راکړه دغه چای مړۍ مو خپل دي

تاسې را پاخه کړه دنیکۍ دیادو کله دي

ټول که داسې وئ پټکي مو ورك شه له شملوسره

کټ بستره نه لرې نو څه دې دي پښتو سره

پام کوه شاعره ولمونه (مېلمانه) خو ډېر عزت لري

هغه یې خذمت کي چې پښتو، ننګ وغیرت لري

(دحکیم نور اکاخیل څخه)

په دې ډول سره تر سبا پورې ددواړو شېرګرو تر منځ شېرۍ او دوروځیو او خوړېځیو ځوانانو تر منځ دګونډو اتڼ او سراچولو منجلس دسیالۍ په ډول دوام پیدا کوي....

ددې له پاره چې دشېر یو څو نمونې مو ګرانو لو ستو نکو ته وړاندې کړې وي، دا وروسته شېرۍ چې یادشېرګر له خولې یا دنورو کسانو څخه چې هغو هم له شېرګرو زده کړې دي دشېر یو د راغونډیدو له پاره دیوې کوچنۍ نښې اوګیډۍ په شان په مینه سره راوړو:

په جنت کې دروېزه ده

کونجې یې کلیمه (بسم الله) ده
هغه سړی به یې کي لرې
چې مومین په دنیا ښوري
شونم په ګلو اوري
په جنت کې څو ویالې دي
دشاتو دشودو (شیدو) دي
هغه سړی به یې کي نوش
چې مومین په دنیا ښوري
شونم په ګلو اوري
(دحکیم خان منګل څخه)

*　*　*

نوې نښانه مې ولید له په منګلو کې
سرونه یې پټ دي په زړو خولیو کمبلوکې
نوې چارې راګډې په منګلو کې
پټ پراته دي په پرخواړو کې

*　*　*

وخت بدل راغی ددوو ورونو خندو[1] ورکه شوه
څه غیرت پښتو ورکه شوه
نه به انځر دورځې ګل شی
څه غیرت پښتو ورکه شوه
نه به زما زړګی دغمه خالي شینه
څه غیرت پښتو ورکه شوه
وخت بدل راغی ددوو ورونو خندو ورکه شوه

---

۱ _ خندا

څه غیرت پښتو روکه شوه

* * *

وورکې بهیر چي شول جونه ټولې چای خورې شوې
دا وښو ډډې سرې شوې
عمر دې پاس په کابل تېر کی
داوښو ډډې سرې شوې
په زړه ظالمه وورکیه نه دې یادېدمه
دا وښو ډډې سرې شوې
وورکې بهیر چي شول جونه ټولې چای خورې شوې
دا وښوډډې سرې شوې

(فولکلوري ګېډۍ ۱۶۰ مخ)

* * *

دسرو وینو مې لبنتي څي ګوګله ته
راووزه سبوته ،ته
دسترګوټول نظر په ما که
راووزه سبو ته ، ته
لکه وېشتلې مرغۍ ګوښې ناسته یمه
راووزه سبو ته ، ته
دسرو وینو مې لبنتي څي ګوګله ته
راووزه سبو ته ، ته

* * *

نورو ته غوړي کي سلیم خان ته تروې پۍ
ته ړنګه شې غونځۍ
نوروته غوړي وي سلیم خان ته تروې پۍ
نن مې ولیدې غونځۍ

مرګييه مه که په لندو نو (نندانو) وورکيو مينه
دا غوړې څنې يې کفن خرنو ينه
جدايي مه راولې خدايه
دا غوړې څنې يې کفن خرنوينه
جدا جدا به سره ځو ويشتلي زړونه
دا غوړې څنې يې کفن خرنوينه
مرګييه مه که په لندونو وورکيو مينه
دا غوړې څنې يې کفن خرنوينه
مرګی دې هېر دی په برېتو وهې لاسونه
مرګی ظالم دی پنډې جامې رنګوينه
دخوشي مرګي نه به خلاص نه شې
مرګی ظالم دی پنډې جامې رنګوينه
که خونه پته په آسمان کې کړې مينه
مرګی ظالم دی پنډې جامې رنګوينه
مرګی دی هېر دی په برېتو وهې لاسونه
مرګی ظالم دی پنډې جامې رنګوينه

* *

پېکی دې پرغېړلی وورکيه ډېر يې په نيشه کې
جان خان پوښتنه نه کې
آسمانه کڼې وهه وربېږه
جان خان پوښتنه نه کې
په ما قيامت دی چې په تا قيامت شينه
جان خان پوښتنه نه کې
پېکی دې پرغېړلی وورکيه ډېريې په نېشه کې
جان خان پوښتنه نه کې
(دمنګلر دبيلو بيلو ګړوشاعرانوشېرې)

منګل (پای)

ATIC
PROPERTY OF ACKU 12357

Designed by: Shafaq

چاپ چارې: د دانش خپرندویې ټولنې تخنیکي څانګه

Tel/Fax:+92-91-2564513/E-mail:danish2k2000@yahoo.com